WOJSKOWE NIERUCHOMOŚCI ZABYTKOWE

znane i nieznane

WOJSKOWE NIERUCHOMOŚCI ZABYTKOWE

znane i nieznane

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ

WOJSKOWE NIERUCHOMOŚCI ZABYTKOWE

znane i nieznane

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

BIURO INFRASTRUKTURY SPECJALNEJ
WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

WARSZAWA 2014

Redakcja:
płk Tomasz Kalina

Projekt graficzny, opracowanie i skład:
Bożena Tomaszczuk

Projekt okładki:
Bartłomiej Koter

Fotografie:

Anna Gregorczyk, Zbigniew Kańczukowski, Artur Lupiński, kpt. Ireneusz Maksymiuk, Michał Paulus, Natalia Rucińska, Igor Skawiński, Barbara Tamidajska, Marcin Tarkowski, Tomasz Wieczorek, Mariusz Wilk

Materiały archiwalne ze zbiorów:

16 Jarocińskiego Batalionu Remontu Lotnisk, Archiwum Sił Powietrznych, Centralnego Archiwum Wojskowego, ks. Mikołaja Hajduczenia, Hotelu Zamek Czocha, Urszuli Matusiak, Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni, Wojskowej Agencji Mieszkaniowej

Na okładce i wewnątrz publikacji wykorzystano akwarele i rysunki autorstwa Bartłomieja Kotera

© Copyright by Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2014

ISBN 978-83-63755-53-9

Wydanie I

Wydawca
Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej
00-909 Warszawa

www.wceo.com.pl

Druk
Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy
ul. K. Pułaskiego 6/10
26-600 Radom

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Historię waszą piszecie sami,
bo inaczej napiszą ją za was obcy i źle.

Józef Piłsudski

Cudze rzeczy dobrze wiedzieć –
swoje obowiązek.

Zygmunt Gloger

Chronić zabytki, to znaczy stale
wytwarzać dla nich najkorzystniejsze
warunki przetrwania w oddziaływaniu
na kulturę narodową i światową.
Nie idzie bowiem, i nigdy o to nie szło,
aby zabytek trwał w jakiejś pustce,
sam dla siebie, w swojej nienaruszalnej
treści i nieubłaganie murszejącej
z upływem czasu formie, ale o to,
aby twórczo zadbać o wiecznotrwałe
walory formy i niesione przez nią stałe
i zmienne treści ideowe.

prof. Aleksander Gieysztor

NATALIA RUCIŃSKA

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Misją Ministerstwa Obrony Narodowej jest nie tylko dbałość o dobrze wyszkoloną i wyposażoną armię, ale także ochrona dóbr kultury, ich ocalenie od zapomnienia i przywrócenie do dawnej świetności. Obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego wynika nie tylko z konstytucyjnych zapisów i uregulowań prawnych, lecz także z głębokiego przekonania o potrzebie ratowania materialnych i niematerialnych śladów naszej historii i narodowej tożsamości. Obiekty zabytkowe to nie tylko materialne relikty czy unikatowe symbole przeszłości, ale przede wszystkim nośniki pamięci o przeszłości. Każdy zabytek to niepowtarzalny symbol, który należy dobrze chronić i umiejętnie wykorzystywać. Dlatego też zarządzanie blisko 2000 nieruchomości zabytkowych, będących w trwałym zarządzie MON, zlokalizowanych na terenie całego kraju, stanowi nie lada wyzwanie.

Pragnę złożyć na Państwa ręce przygotowany przez podległe mi Biuro Infrastruktury Specjalnej, we współpracy z Wojskowym Centrum Edukacji Obywatelskiej, ten unikatowy album przedstawiający obiekty o wyjątkowej wartości historycznej, będące we władaniu MON. Przygotowaniu i wydaniu tego albumu, uwzględniającego – z oczywistych względów – jedynie nieznaczną część zabytków, przyświecała idea udostępnienia wiedzy o bogactwie kulturowym, jakim dysponuje resort obrony narodowej i zwrócenia uwagi na tę sferę działalności szerszym kręgom społeczeństwa.

Mam nadzieję, iż zaprezentowana różnorodność tego zasobu przybliży Państwu tematykę wojskowych nieruchomości zabytkowych, odkryje piękno tych niezwykłych obiektów, pokaże miejsca znane i nieznane, pozwoli poznać budowle, które nigdy wcześniej nie były prezentowane w tej formie.

Życzę Państwu ciekawej lektury.

Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Obrony Narodowej

Beata Oczkowicz

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

PODZIĘKOWANIA

Przygotowując album pt. *Wojskowe nieruchomości zabytkowe znane i nieznane,* spotkaliśmy się z uczynnością i zaangażowaniem wielu instytucji i osób, bez których jego wydanie nie byłoby możliwe. Liczymy, że album będzie życzliwie przyjęty przez liczne grono czytelników, którzy interesują się problematyką ochrony i konserwacji wojskowych nieruchomości zabytkowych, a publikacja spełni oczekiwania odbiorców i rozpocznie cykl wydawnictw oraz artykułów o zabytkach wojskowych.

W szczególności podziękowania kierujemy do:

Pani prof. nadzw. dr hab. Aleksandry Skrabacz, dyrektora Wojskowego Centrum Edukacji Obywatelskiej w Warszawie
Pana płk. Sławomira Więckowskiego, szefa Biura Koordynacyjnego Sztabu Generalnego WP w Warszawie
Pana Zbigniewa Błażejewskiego, dyrektora Drukarni Wydawnictw Specjalnych Sztabu Generalnego WP w Warszawie
Pana Czesława Andrzeja Żaka, dyrektora Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie
Pana dr. Jana Tarczyńskiego, dyrektora Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie
Pana prof. Zbigniewa Wawra, dyrektora Muzeum Wojska Polskiego
Pana Mirosława Giętkowskiego, dyrektora Muzeum Wojsk Lądowych w Bydgoszczy
Pana Tomasza Miegonia, dyrektora Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni
ks. mitrata płk. Mikołaja Hajduczenia z Prawosławnej Parafii Wojskowej w Ciechocinku
ks. prał. kan. płk. dr. Zbigniewa Kępy, Rzecznika Prasowego Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego
Pani Urszuli Matusiak z Komendy Portu Wojennego w Gdyni
Pani Katarzyny Nowak, dyrektora Zamku Czocha
Pana Leszka Grabarczyka, dyrektora Oddziału Regionalnego Wojskowej Agencji Mieszkaniowej we Wrocławiu
Pana Marka Kubika, dyrektora Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej w Nowym Dworze Mazowieckim
Pani Katarzyny Strzelczak, dyrektora Archiwum Sił Powietrznych w Modlinie
Pana Waldemara Kordula, dyrektora Archiwum Marynarki Wojennej w Gdyni
Pana Jakuba Brzezińskiego, dyrektora Archiwum Wojskowego w Toruniu
st. chor. Dariusza Tondasia z Jednostki Wojskowej nr 3918 w Jarocinie,
a także pracowników wojska i kadry:
Rejonowego Zarządu Infrastruktury w Bydgoszczy
Rejonowego Zarządu Infrastruktury w Gdyni
Rejonowego Zarządu Infrastruktury w Krakowie
Rejonowego Zarządu Infrastruktury w Lublinie
Rejonowego Zarządu Infrastruktury w Olsztynie
Rejonowego Zarządu Infrastruktury w Szczecinie
Rejonowego Zarządu Infrastruktury we Wrocławiu
Rejonowego Zarządu Infrastruktury w Zielonej Górze
Stołecznego Zarządu Infrastruktury w Warszawie
Wojskowego Zarządu Infrastruktury w Poznaniu.

Dyrektor Biura Infrastruktury Specjalnej
wraz z zespołem redakcyjnym

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Ochrona narodowego zasobu zabytkowego i postrzeganie jego wartości kulturotwórczej jest podstawą ochrony i uzasadnieniem działania „dla dobra Ojczyzny".

prof. dr hab. Jan Pruszyński

Polska pod względem zachowania historycznych dóbr kultury stanowi swoisty zbiór obiektów zabytkowych w postaci grodów, zamków, twierdz, obiektów sakralnych, a także obiektów obronnych i fortyfikacyjnych. Wynika to z burzliwej historii naszego państwa oraz specyficznego położenia geopolitycznego i nizinnego ukształtowania terenu.

Obiekty zabytkowe jako dokumenty przeszłości są niezwykle ważnym elementem dziedzictwa kulturowego, a w szczególności dziedzictwa technicznego. Stanowią one materialny nośnik pamięci o przeszłości narodu.

Zachowanie, ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej państwa, jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji i humanizacji społeczeństwa oraz jego kulturowej identyfikacji. Ochrona zabytków w Polsce i właściwe zarządzanie nimi zawiera w sobie nie tylko ważne cele społeczne, ale jest obowiązkiem moralnym naszego państwa.

Wojsko od dawna realizowało z powodzeniem trud pieczołowitej ochrony i konserwacji zabytków będących w trwałym zarządzie Ministerstwa Obrony Narodowej.

Pion infrastruktury wojskowej resortu obrony narodowej podjął misję tworzenia zasad zrównoważonej ochrony elementów dziedzictwa kulturowego, poprzez gromadzenie i upowszechnianie wiedzy o wojskowych nieruchomościach zabytkowych zlokalizowanych na terenie całego kraju.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Katalog zabytkowych nieruchomości wojskowych obejmuje nie tylko budynki i kompleksy architektury obronnej, ale również obiekty adaptowane na potrzeby wojska, jak: pałace, dwory, szpitale, obiekty techniki budowlanej, zespoły rezydencyjne, budowle sakralne, pomniki historii, ogrody, parki i miejsca pamięci.

Dzisiaj zagadnienia architektury militarnej przechodzą przeobrażenia i podlegają nowym wymaganiom architektoniczno-budowlanym. Architektura przeszłości także ma służyć nowym wymaganiom, ale z drugiej strony powinna, jak każdy zabytek, być chroniona przez wojsko w myśl zasady, że nie tylko zabytki służą wojsku, lecz dzięki racjonalnej ich odbudowie, remontom, adaptacjom, wojsko służy zabytkom.

Większość zabytków użytkowanych przez siły zbrojne pod względem stylu jest jednorodna i stanowi oryginalny przekaz eklektyzmu powszechnie panującego na przełomie XIX i XX wieku.

Należy zauważyć, iż „niepolskie" czy „obce" pochodzenie części zachowanych obiektów obronnych powodowało długotrwały brak zainteresowania nimi w okresie powojennym. Ówczesne władze nie wykazywały inicjatywy w dziedzinie konserwacji tych zabytków. Obiekty, które nie były bezpośrednio użytkowane, powoli popadały w ruinę, a wandalizm i częste kradzieże materiału budowlanego, czy elementów metalowych, przyspieszyły proces ich degradacji.

W rezultacie, w stosunkowo najlepszym stanie znalazły się te nieruchomości, które przez cały miniony okres były zarządzane przez wojsko lub służyły jako muzea, miejsca pamięci, siedziby urzędów i instytucji, czy nawet magazyny. Przykładami dobrze zachowanej grupy obiektów użytkowanych przez wojsko mogą być niektóre fortyfikacje Warszawy (Cytadela, Fort Legionów), Poznania (Fort II, Fort VII), Krakowa (Fort św. Benedykta) czy twierdze: Osowiec i Modlin.

Generalnie zabytki nieruchome użytkowane przez resort obrony narodowej można podzielić na dwie grupy:

1. obiekty militarne (twierdze, forty z ich uformowaniami obronnymi: wały, fosy i esplanady, wieże obronne, działobitnie, kazamaty, tradytory, pojedyncze budynki i kompleksy koszarowe czy miejsca upamiętnione walkami o niepodległość itp.)
2. obiekty cywilne adaptowane do celów wojskowych (pałace, dwory, kościoły, cerkwie, szpitale, budynki mieszkalne, gospodarcze i komunikacyjne, parki i ogrody o cechach zabytkowych itp.).

W związku ze zmieniającymi się potrzebami armii, wiele wojskowych nieruchomości zabytkowych, zwłaszcza architektury fortyfikacyjnej, przekazywanych jest do właściwych terytorialnie jednostek samorządowych

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

lub do zagospodarowania przez Wojskową Agencję Mieszkaniową, Agencję Mienia Wojskowego bądź do Państwowego Gospodarstwa Leśnego „Lasy Państwowe".

Aktualnie w trwałym zarządzie Ministerstwa Obrony Narodowej znajduje się łącznie ponad 2100 wojskowych nieruchomości zabytkowych, z których blisko 600 jest wpisanych do rejestru zabytków właściwych terytorialnie Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków.

Rozmieszczenie obiektów zabytkowych w obrębie działania poszczególnych zarządów infrastruktury przedstawia się następująco[1]:

Lp.	NAZWA ZARZĄDCY WOJSKOWYCH NIERUCHOMOŚCI ZABYTKOWYCH	LICZBA NIERUCHOMOŚCI ZABYTKOWYCH
1.	Rejonowy Zarząd Infrastruktury Bydgoszcz	93
2.	Rejonowy Zarząd Infrastruktury Gdynia	116
3.	Rejonowy Zarząd Infrastruktury Kraków	262
4.	Rejonowy Zarząd Infrastruktury Lublin	154
5.	Rejonowy Zarząd Infrastruktury Olsztyn	373
6.	Rejonowy Zarząd Infrastruktury Szczecin	246
7.	Rejonowy Zarząd Infrastruktury Wrocław	303
8.	Rejonowy Zarząd Infrastruktury Zielona Góra	177
9.	Stołeczny Zarząd Infrastruktury Warszawa	193
10.	Wojskowy Zarząd Infrastruktury Poznań	221
11.	Służba Kontrwywiadu Wojskowego i Departament Administracyjny	6

[1] Zgodnie z danymi z IWSZ na 30.06.2014 r.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Katalog wojskowych obiektów zabytkowych jest bardzo obszerny. Ich specyfikacja (w liczbach i procentach) przedstawia się następująco:

1. obiekty i kompleksy architektury obronnej – 1717 obiektów (80,1%)
2. zespoły pałacowe i dworsko-parkowe – 31 obiektów (1,5%)
3. obiekty i zespoły rezydencyjne – 37 obiektów (1,7%)
4. obiekty sakralne – 34 obiekty (1,6%)
5. obiekty techniki i inne wg terminologii prawa budowlanego – 318 obiektów (14,8%)
6. miejsca pamięci – 7 obiektów (0,3%).

Okres powstania większości wojskowych nieruchomości zabytkowych to przełom XIX i XX wieku. Najstarsza budowla pochodzi z XIV wieku i jest nią obiekt sakralny. Największą grupę wśród całego zasobu stanowią obiekty i kompleksy architektury obronnej, z czego zdecydowana większość to zespoły budynków.

Stan zachowania wojskowych nieruchomości zabytkowych można określić jako dość dobry. Jest to efekt realizacji zamierzeń konserwacyjnych i remontowych wynikających z przeprowadzanych obligatoryjnych przeglądów technicznych.

Jednakże należy zauważyć, iż w bardzo dobrym lub dobrym stanie zachowania są obiekty z grupy zabytków sakralnych, rezydencyjnych, pałacowych i dworsko-parkowych oraz architektury obronnej stanowiące siedziby jednostek i instytucji resortu obrony narodowej (np.: Dowództwa Garnizonu Warszawa, Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych, Inspektoratu Marynarki Wojennej). Na obiekty o średnim stanie zachowania składają się przede wszystkim zespoły oraz pojedyncze budynki koszarowe i sztabowo-biurowe, przychodnie i szpitale wojskowe. Są one także użytkowane jako powierzchnie administracyjne, wartownie, kasyna oraz hale sportowe.

Wyeksponowanie poszczególnych wojskowych nieruchomości zabytkowych oraz ich walorów historycznych znajduje się wśród priorytetowych działań resortu obrony narodowej.

Obecnie zadaniem Ministerstwa Obrony Narodowej w dziedzinie ochrony wojskowych nieruchomości zabytkowych jest tworzenie mechanizmów, które wzmacniają ochronę i opiekę nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego. Realizacja tego zadania znacznie poprawia stan ochrony zabytków oraz umacnia wizerunek wojska jako podmiotu podnoszącego wartość estetyczną, funkcjonalną, a także historyczną nieruchomości zabytkowych.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

W ciągu ostatnich dwóch lat w resorcie obrony narodowej dokonano oceny stanu ochrony i opieki nad zabytkami nieruchomymi, będącymi w zasobach poszczególnych zarządów infrastruktury. Ponadto określono perspektywy właściwego zachowania i wykorzystania zabytków w wojsku. Pozwoliło to na nakreślenie i sprecyzowanie głównych kierunków oraz stworzenie długoterminowej wizji rozwoju w obszarze poprawy stanu zabytków wojskowych. Stąd główne wysiłki resortu obrony narodowej skierowane zostały na:

1) poprawę stanu zachowania wojskowych nieruchomości zabytkowych poprzez zwiększenie nakładów na roboty budowlane zapewniające utrzymanie odpowiedniego stanu technicznego zabytku jako obiektu budowlanego oraz zwiększanie środków na prace konserwatorskie i restauratorskie, mające na celu nie tylko zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, ale także wyeksponowanie jego wartości artystycznych i estetycznych, a także prowadzenie stałego nadzoru nad stanem utrzymania i sposobem użytkowania tych obiektów
2) zabezpieczanie przed pożarem, włamaniem, aktami wandalizmu itp.
3) przekazywanie poza resort wojskowych nieruchomości zabytkowych zbędnych dla potrzeb obronności kraju
4) systematyczną poprawę znajomości problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w środowisku wojskowym, poprzez doskonalenie kadry zarządzającej wojskowymi nieruchomościami zabytkowymi w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami
5) promowanie działań resortu obrony narodowej w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego przez udział w wydarzeniach kulturalnych z jednoczesnym prezentowaniem znaczących historycznie wojskowych nieruchomości zabytkowych.

Wychodząc naprzeciw idei opieki nad wojskowymi nieruchomościami zabytkowymi, będącymi w trwałym zarządzie resortu obrony narodowej, Minister Obrony Narodowej wprowadził w 2011 r. do użytku służbowego „Wytyczne w sprawie ochrony wojskowych nieruchomości zabytkowych"[2], regulujące zasady działania i kompetencje w tym obszarze.

Wypełniając zapis artykułu 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, który stanowi, że Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, w pionie infrastruktury resortu podjęto działania w celu przygotowania i wprowadzenia w życie:

[2] Dz. Urz. MON z 2011 r. nr 16, poz. 225 z późn. zm.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

- „Strategii restauracji opieki nad wojskowymi nieruchomościami zabytkowymi na lata 2014–2022"
- „Programu opieki nad wojskowymi nieruchomościami zabytkowymi na lata 2013–2016".

Dokumenty te umożliwiają realne podjęcie działań i realizację zadań przez komórki i jednostki organizacyjne resortu obrony narodowej związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego Ministerstwa Obrony Narodowej, a także właściwe zarządzanie i gospodarowanie zabytkowymi nieruchomościami wojskowymi.

„Program..." jest m.in. konsekwencją działań podjętych w ostatnich latach, w tym wdrożenia resortowych przepisów w zakresie problematyki ochrony zabytków oraz modyfikacji bazy dokumentacyjnej, umożliwiającej sporządzanie planów i programów rozwoju, a przede wszystkim osiągnięcie zasadniczego celu, jakim jest poprawa stanu zachowania wojskowych nieruchomości zabytkowych.

Opracowaniu przytoczonych dokumentów przyświecała idea stworzenia spójnego systemu opieki nad zabytkami w resorcie obrony narodowej, obejmującego ochronę i poprawę stanu zasobu dziedzictwa kulturowego, a także jego promocję w środowisku wojskowym.

Wdrożenie ww. dokumentów leży w gestii osób zajmujących kierownicze stanowiska w Ministerstwie Obrony Narodowej, a zwłaszcza Podsekretarza Stanu właściwego do spraw infrastruktury. Realizatorem tego zamierzenia jest Biuro Infrastruktury Specjalnej we współpracy z jednostkami organizacyjnymi zarządzającymi nieruchomościami wojskowymi oraz z samorządami, organizacjami pozarządowymi, społecznymi opiekunami zabytków, a także innymi instytucjami wyspecjalizowanymi w opiece nad zabytkami.

Wynikiem tego działania jest między innymi wydanie we współpracy z Wojskowym Centrum Edukacji Obywatelskiej niniejszego albumu, który zawiera w swoim zbiorze także obiekty nigdy wcześniej nieprezentowane.

Celem jego wydania jest przedstawienie środowisku wojskowemu i szerszym kręgom społeczności cywilnej wiedzy o bogactwie kulturowym, jakim dysponuje Ministerstwo Obrony Narodowej i o zaangażowaniu naszego resortu w ochronę dóbr kultury.

Przekonani jesteśmy, że sformułowana w resorcie obrony narodowej wizja oraz cele strategiczne restauracji i opieki nad zabytkami znacząco przyczynią się do zachowania dowodów naszej narodowej historii dla następnych pokoleń.

Biuro Infrastruktury Specjalnej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

SPIS OBIEKTÓW

1
Komenda Portu Wojennego w Gdyni
ul. Rondo Bitwy pod Oliwą 1
19

2
Klub Marynarki Wojennej „Riwiera" w Gdyni
ul. Zawiszy Czarnego 1B
27

3
Siedziba Centrum Wsparcia Teleinformatycznego
i Dowodzenia Marynarki Wojennej w Wejherowie
ul. Sobieskiego 277
32

4
Zespół zabudowy koszarowej w Trzebiatowie
ul. Zagórska 22
36

5
Kościół Garnizonowy
pw. św. Wojciecha w Szczecinie
pl. Zwycięstwa 1
43

6
Zespół Pałacowy w Karwicach
55

7
Budynek Rejonowego Zarządu
Infrastruktury w Zielonej Górze
ul. B. Chrobrego 7
61

8
Budynek nr 1 w Zielonej Górze
ul. Niepodległości 34
66

9
Wodociągowa wieża ciśnień w Biedrusku
ul. Ogrodowa 1
70

10
Kościół Garnizonowy pw. Podwyższenia
Krzyża Świętego w Poznaniu
ul. Szamarzewskiego 3
74

11
Klub Wojskowy 6 Batalionu Dowodzenia
Sił Powietrznych w Śremie
ul. Kilińskiego 16
82

12
Budynek koszarowy nr 6 w Jarocinie
ul. Wojska Polskiego 71
88

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

13
Twierdza Grudziądz
ul. Czwartaków 1
93

14
Budynki Inspektoratu Wsparcia
Sił Zbrojnych w Bydgoszczy
ul. Gdańska 190
100

15 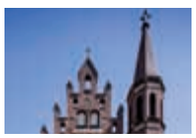
Kościół Garnizonowy pw. Najświętszej Maryi
Panny Królowej Pokoju w Bydgoszczy
ul. Bernardyńska 2
105

16
Cerkiew Prawosławna pw. św. Michała
Archanioła w Ciechocinku
ul. Wojska Polskiego 5
110

17
Klub 14 Suwalskiego Dywizjonu Artylerii
Przeciwpancernej im. Marszałka Józefa
Piłsudskiego w Suwałkach
ul. Wojska Polskiego 40
118

18
Twierdza Osowiec – Fort I Centralny
124

19
Zespół pałacowy Nowika w Białymstoku
ul. Lipowa 35
128

20 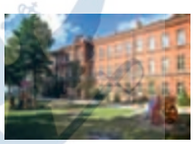
Kompleks obiektów zabytkowych
w Komorowie
ul. Bociańskiego 1
132

21
Twierdza Zegrze
137

22
Kościół pw. Najświętszej Maryi Panny
Królowej Polski w Warszawie
ul. Długa 13/15
145

23
Gmach Wojskowego Instytutu Geograficznego
w Warszawie
Al. Jerozolimskie 97
156

24
Fort Sadyba w Warszawie
ul. Powsińska 13
163

25
Zespół budynków koszarowych w Warszawie
ul. 11 Listopada 17/19
170

26
Siedziba Dowództwa Garnizonu Warszawa
oraz Ordynariatu Polowego WP w Warszawie
pl. Piłsudskiego 4 / ul. gen. M. Tokarzewskiego-
-Karaszewicza 4
181

27
Gmach dawnego Klubu Myśliwskiego
w Warszawie
ul. Kredytowa 5/7
191

28
Cytadela Warszawska
208

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

29
Ośrodek Reprezentacyjny Ministerstwa Obrony Narodowej w Helenowie
ul. Grodziska 1
218

30
Kościół Garnizonowy pw. św. Stanisława Biskupa w Radomiu
pl. Konstytucji 3 Maja
228

31
Kościół Garnizonowy pw. św. Jerzego w Łodzi
ul. Jerzego 7a
236

32
Obiekty hangarowe na Lotnisku Wojskowym w Strachowicach
241

33
Kościół pw. św. Elżbiety we Wrocławiu
ul. św. Elżbiety 4
247

34
Budynek koszarowy we Wrocławiu
ul. Hallera 36/38
258

35
Zamek Czocha
264

36 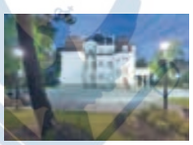
Budynek Wojskowej Komendy Uzupełnień (WKU) w Bielsku-Białej
ul. Piastowska 14
274

37
Kościół Garnizonowy pw. św. Agnieszki w Krakowie
ul. Dietla 30
278

38
Klub 6 Brygady Powietrznodesantowej im. gen. Stanisława F. Sosabowskiego w Krakowie
ul. Zyblikiewicza 1
284

39
Zespół pałacowo-parkowy na Łobzowie w Krakowie
ul. Wrocławskiej 82
290

40
Zespół magazynów artyleryjskich dawnej Twierdzy Kraków, tzw. Zbrojowni, w Krakowie
ul. Rakowicka 22
297

41
Kościół Garnizonowy pw. Matki Bożej Królowej Polski w Rzeszowie
ul. Reformacka 7
307

42
Dom Żołnierza im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Lublinie
ul. Żwirki i Wigury 6
314

43
Twierdza Dęblin
319

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

MAPA PREZENTOWANYCH NIERUCHOMOŚCI ZABYTKOWYCH

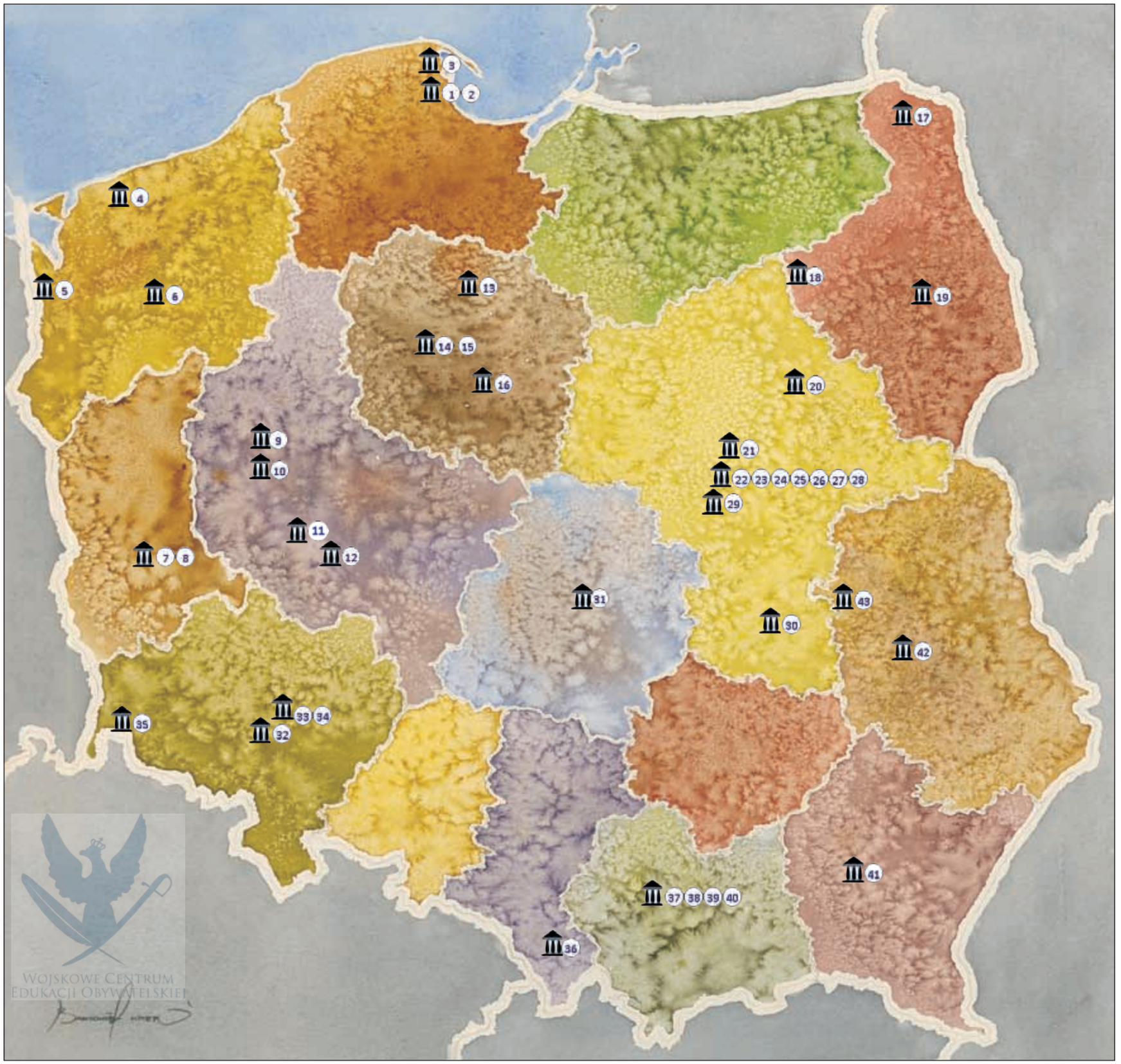

KOMENDA PORTU WOJENNEGO W GDYNI

ul. Rondo Bitwy pod Oliwą 1

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Powstanie zespołu Dowództwa Floty i Centrum Wyszkolenia Specjalistów Floty Marynarki Wojennej Rzeczypospolitej Polskiej było ściśle związane z budową portu wojennego. Zdecydowano o budowie okazałego, zaprojektowanego z dużym rozmachem, wielofunkcyjnego kompleksu.

Autorem ukończonego w 1924 r. projektu był architekt Marian Lalewicz, profesor Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej. Projekt kompleksu koszarowego przewidywał budowę gmachu Dowództwa Floty, stołówkę i świetlicę marynarską, łaźnię koszarową, budynek bramny, domy mieszkalne dla oficerów i podoficerów, Dom Dowódcy Floty, gmach Komendy Centrum Wyszkolenia Specjalistów Floty, szpital morski i blok szkoleniowy, w wyniku czego powstał zespół obiektów o wybitnych wartościach architektoniczno-urbanizacyjnych, geometrycznie wzorowany na promienistych założeniach urbanistyki francuskiej. W 1926 r. z Pucka do Gdyni przeniesiono Komendę Portu Wojennego.

MUZEUM MARYNARKI WOJENNEJ W GDYNI

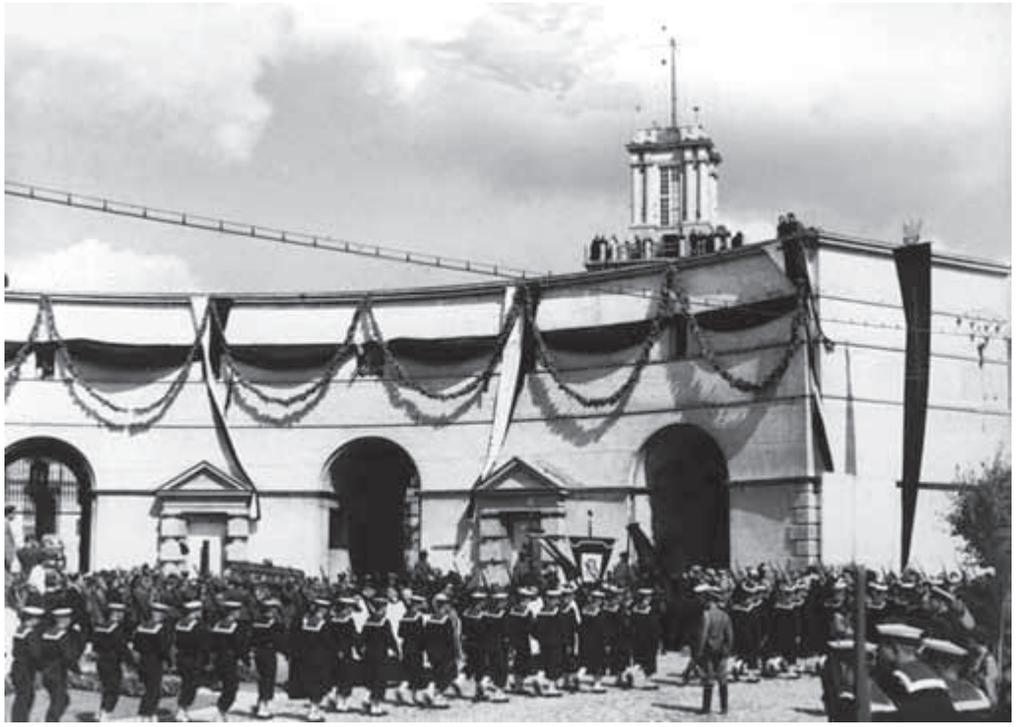

Uroczystość przeniesienia Komendy Portu Wojennego do Gdyni

PRYWATNY ZBIÓR URSZULI MATUSIAK

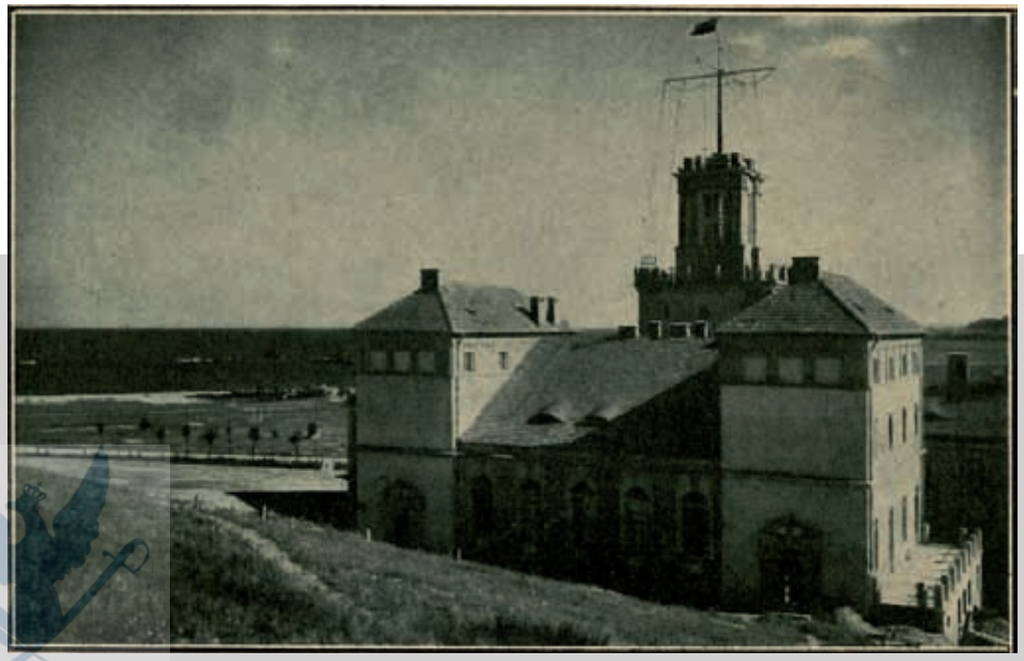

Dowództwo Floty Wojennej w okresie międzywojennym

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

ARTUR LUPIŃSKI

Budynek bramny „Trzy Bramy"

Budynek bramny zwany „Trzy Bramy" stanowi „wizytówkę zespołu". Jest usytuowany wzdłuż głównej osi placu, do którego przylega brama wjazdowa na planie fragmentu koła. Środkowa z trzech bram prowadzi na dziedziniec przed reprezentacyjnym budynkiem Dowództwa, spinając w klamry przestrzenne cały układ architektoniczny. Wiodącym osiom kompozycyjnym podporządkowane zostały wysokie, arkadowe przeloty bramne nawiązujące do geometrycznej, trójosiowej kompozycji oksywskiej. Na ścianach bramy odtworzono napis: „Z dniem 28 listopada 1918 roku rozkazuję utworzyć Marynarkę Polską" Józef Piłsudski – Warszawa 28.11.1918. W niszach bramy znajdują się dwie szwedzkie lufy armatnie z 1936 r.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

ARTUR LUPIŃSKI

Budynek bramny „Trzy bramy"

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

ARTUR LUPIŃSKI

Budynek Komendy Portu Wojennego

ARTUR LUPIŃSKI

WOJSKOWE CENTRUM
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

ARTUR LUPIŃSKI

Arkadowe przeloty bramne

ARTUR LUPIŃSKI

Główny hol Komendy Portu Wojennego

ARTUR LUPIŃSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Widok ze środkowej bramy na dziedziniec Komendy Portu Wojennego

MUZEUM MARYNARKI WOJENNEJ W GDYNI

Komenda Portu Wojennego z okresu międzywojennego

Koszary Marynarki Wojennej i Port z czasów budowy

Koszary Marynarki Wojennej w latach międzywojennych

Budowniczowie Gmachu Dowództwa Floty

PRYWATNY ZBIÓR URSZULI MATUSIAK

WOJSKOWE CENTRUM
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Siedziba Gmachu Dowództwa Floty (obecnie Komenda Portu Wojennego) – zaliczana do najlepszych realizacji Lalewicza – to wiodący funkcjonalnie i najbardziej reprezentacyjny spośród obiektów zespołu, domknięty ozdobnym murem, z ozdobnymi kutymi latarniami. Rzut gmachu zaprojektowany został na wzór zgeometryzowanego orła z rozpostartymi skrzydłami i koroną, wyznaczoną przez filary portyku frontowego (wg ustnej tradycji przekazywanej w dowództwie floty MW).

Gmach Komendy Portu Wojennego stanowi niezwykle ciekawy i doskonale zachowany układ przestrzenny na terenie zespołu. Charakteryzuje się ujednoliconą formalnie i stylowo architekturą, konsekwentnie spójną z architekturą pozostałych obiektów oksywskiego Zespołu. Architekt powtórzył tu wielokrotnie zasadę trójdzielnego poddziału bryły i elewacji, uzyskanego poprzez formalne zaakcentowanie osi centralnej, rozrzeźbienie bryły wskutek jej ryzalitowania, zastosowanie wysokich dachów wielospadowych krytych dachówką oraz stosowanie ujednoliconych detali, takich jak: boniowania, masywne surowe portale o formach analogicznych jak w pozostałych obiektach zespołu, akcentowanie pionów okiennych wysokimi pionowymi wnękami.

KLUB MARYNARKI WOJENNEJ „RIWIERA" W GDYNI

ul. Zawiszy Czarnego 1B

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

ARTUR LUPIŃSKI

Widok nocą na Klub Marynarki Wojennej „Riwiera"

Historia budynku „Polskiej Riwiery" związana jest z miastem „z morza i marzeń", a od lat 50. XX wieku z morskim rodzajem Sił Zbrojnych – Marynarką Wojenną.

W 1920 r. na terenie folwarku Steinberg (Kamienna Góra), równocześnie z budową portu gdyńskiego, przystąpiono – pod patronatem Polskiego Towarzystwa Kąpieli Morskich – do budowy dzielnicy willowo-pensjonatowej oraz bazy kąpieliskowej będącej konkurencją dla Sopotu. Do budowy obiektu, pierwotnie jako hotelu, przystąpiła 14 marca 1922 r. Polsko-Litewska Spółka Akcyjna „POLSKA RIWIERA". Budowniczym i projektantem obiektu, w modernistycznej konwencji klasycyzmu akademickiego z restauracją na parterze i pokojami hotelowymi na piętrach, był Władysław Granowski. Do budowy wykorzystano cegły wapienno-piaskowe i drewno pochodzące z odpadów portowych. Prace zakończono 16 września 1925 r.

Bal „Ligi Żeglugi Polskiej" zorganizowany w sierpniu 1923 r. rozpoczął działalność hotelu, który stał się na wiele lat miejscem spotkań elity towarzyskiej Gdyni. Organizowano tu akademie, wieczory literackie, odczyty i koncerty oraz codzienne zabawy taneczne.

Budynek „Polskiej Riwiery" w latach międzywojennych

MUZEUM MARYNARKI WOJENNEJ W GDYNI

Budynek „Polskiej Riwiery" od strony Bałtyku w okresie międzywojennym

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Po wojnie budynek dzierżawił Państwowy Urząd Repatriacyjny oraz Szwedzki Komitet Pomocy Polsce. W 1947 r. budynek wydzierżawiono Lidze Morskiej, która urządziła w nim hotel turystyczny. Trzy lata później obiekt przejęło Dowództwo Marynarki Wojennej i utworzyło w nim Okręgowy Klub Oficerski, a następnie Klub Marynarki Wojennej. Dawna nazwa „RIWIERA" została przywrócona w 1993 r.

Budynek klubu zlokalizowany jest u podnóża Kamiennej Góry, w bliskim sąsiedztwie plaży miejskiej i Bulwaru Nadmorskiego. Wyróżnia się dobrze zachowaną bryłą, wystrojem elewacji i wnętrza. Założony jest na planie litery „L" o nieznacznie rozwartych ramionach i zaokrąglonym narożniku. W części centralnej, łączącej oba skrzydła, znajduje się hol z otwartą klatką schodową o wyeksponowanej

Klub Marynarki Wojennej Riwiera

ARTUR LUPIŃSKI

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

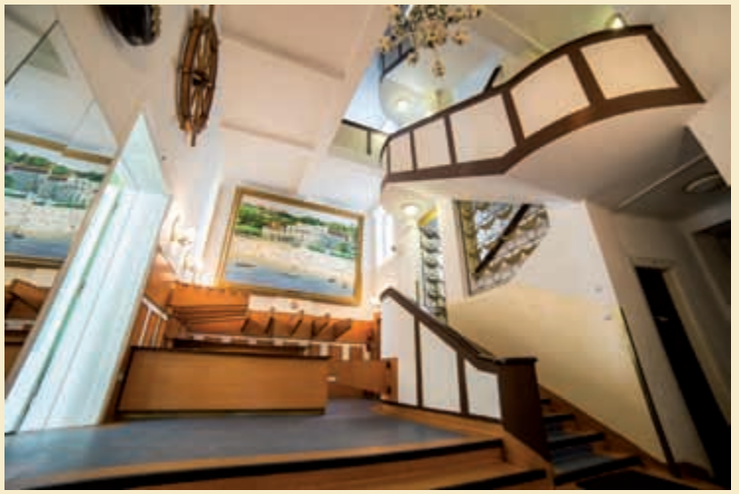

Hol główny Klubu Riwiera

konstrukcji, wyżej – duże sale klubowe, pierwotnie połączone z obszernym tarasem. W przejściach między salami ustawiono pary jońskich kolumn.

Z pierwotnego wystroju architektonicznego na szczególną uwagę zasługuje sala restauracyjna, podzielona przestrzennie na trzy części: salę główną i dwie mniejsze sale, zlokalizowane na jej krańcach.

Sala restauracyjna

Sala konferencyjna

Ściany ozdobiono pilastrami o głowicach jońskich wspartych na wydatnym gzymsie z odcinkami wysokiego, gładkiego fryzu. Strop sali restauracyjnej upiększa faseta i rozety.

Po obu stronach wnęki baru wykonano szerokie panneau lustrzane w drewnianych ramach malowanych złotą farbą. Pod każdym panneau znajduje się

ARTUR LUPIŃSKI

Sala Małej Galerii im. adm. floty Andrzeja Karwety

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

oryginalny drewniany, również malowany na złoto parapet. W salach bocznych wykonano stiukowe rozety o zróżnicowanych motywach.

Cennym elementem wystroju architektonicznego jest hol z interesującą w formie klatką schodową o konstrukcji policzkowo-słupowej. W półkolistej niszy, na połączeniu holu z sienią, pojawia się nieznacznie zryzalitowany wysoki portal, flankowany dwoma pilastrami o zmodernizowanych bazach i płaskich głowicach, które dźwigają uproszczone belkowanie zwieńczone gzymsem.

Klub Marynarki Wojennej sąsiaduje z budynkiem Muzeum Marynarki Wojennej, który objął swoimi skrzydłami od zachodu i południa trzykondygnacyjny budynek „Riwiery", tworząc jednolitą całość stanowiącą nowy układ przestrzenny.

Klub jest ośrodkiem kultury i oświaty Marynarki Wojennej. Realizuje zadania związane z upowszechnianiem tradycji i dorobku morskiego sił zbrojnych, organizując działalność środowiskową, artystyczną i turystyczno-rekreacyjną na terenie Gdyni.

ARTUR LUPIŃSKI

Symbol Marynarki Wojennej wykonany w drewnie

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

SIEDZIBA CENTRUM WSPARCIA TELEINFORMATYCZNEGO I DOWODZENIA MARYNARKI WOJENNEJ W WEJHEROWIE

ul. Sobieskiego 277

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

KPT. IRENEUSZ MAKSYMIUK

Kompleks wojskowy jest częścią układu urbanistycznego miasta Wejherowa, wpisanego do rejestru zabytków województwa pomorskiego.

W latach 1883–1923 w obiekcie tym mieścił się Szpital Psychiatryczno-Prowincjonalny Zakładu Leczniczo-Opiekuńczego dla Umysłowo i Nerwowo Chorych. Składał się z: 15 bloków szpitalnych, budynków administracyjnych, kaplicy, obiektów gospodarczych, domów dla lekarzy. W pobliskim lesie założono cmentarz szpitalny. Zakład psychiatryczny stał się wkrótce samowystarczalnym miasteczkiem.

Obecnie wojsko użytkuje osiem budynków w pierwotnym zarysie architektonicznym, sześć zajmuje Powiatowy Zespół Kształcenia Specjalnego i Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Niesłyszących, natomiast jeden został w latach 90. XX w. przebudowany.

W 1931 r. sprowadzono do budynków 1 Morski Batalion Strzelców, który stacjonował tutaj do wybuchu drugiej wojny światowej, wówczas obiekt przejęło wojsko niemieckie.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Główne wejście do Centrum Wsparcia Teleinformatycznego i Dowodzenia Marynarki Wojennej

KPT. IRENEUSZ MAKSYMIUK

Gmach Centrum Wsparcia Teleinformatycznego i Dowodzenia Marynarki Wojennej nocą

KPT. IRENEUSZ MAKSYMIUK

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Piec kaflowy z XIX w.

W roku 1945 budynki zajęła Armia Radziecka, a od 1957 do 1970 r. – 51 Batalion Łączności Marynarki Wojennej, przeformowany później na 11 pułk łączności MW.

Przed budynkiem nr 1 znajduje się zrewitalizowany park z obeliskiem i sylwetką orła, małą architekturą oraz tablicą pamiątkową: „Pamięci Żołnierzy 1 Morskiego Pułku Strzelców poległych w Obronie Wybrzeża w 1939 roku", która stanowi reprezentacyjną wizytówkę zespołu.

W budynku nr 1, w gabinecie Komendanta CWT i DMW Wejherowo, znajduje się oryginalny piec kaflowy. Wieża zegarowa na szczycie budynku została odrestaurowana w 2009 r. i obecnie zegar wybija melodię hejnału.

ZESPÓŁ ZABUDOWY KOSZAROWEJ W TRZEBIATOWIE

ul. Zagórska 22

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Zespół koszarowy w Trzebiatowie usytuowany jest na Przedmieściu Gryfickim. Początek jego historii sięga przełomu XIX i XX wieku, kiedy to w 1895 r. powstał pierwszy budynek szkoły wojskowej. Szkoła Podoficerska została otwarta w 1901 r.

Niestety nieznani są projektanci tych budynków, jednak kompozycja urbanistyczna oraz architektura poszczególnych obiektów wskazują na projektantów wysokiej klasy.

Zespół zabudowań został zakomponowany w układzie zwartym – geometrycznym, na planie prostokąta. Budynki usytuowano kalenicowo wokół prostokątnego dziedzińca o wymiarach około 180 na 80 metrów. Frontowa linia zabudowy składa się z pięciu budynków. Pośrodku zlokalizowana jest wartownia z wysoką wieżą i wjazdem na obszerny dziedziniec, który do dziś zachował się jedynie fragmentarycznie. Na północnym zamknięciu pierzei

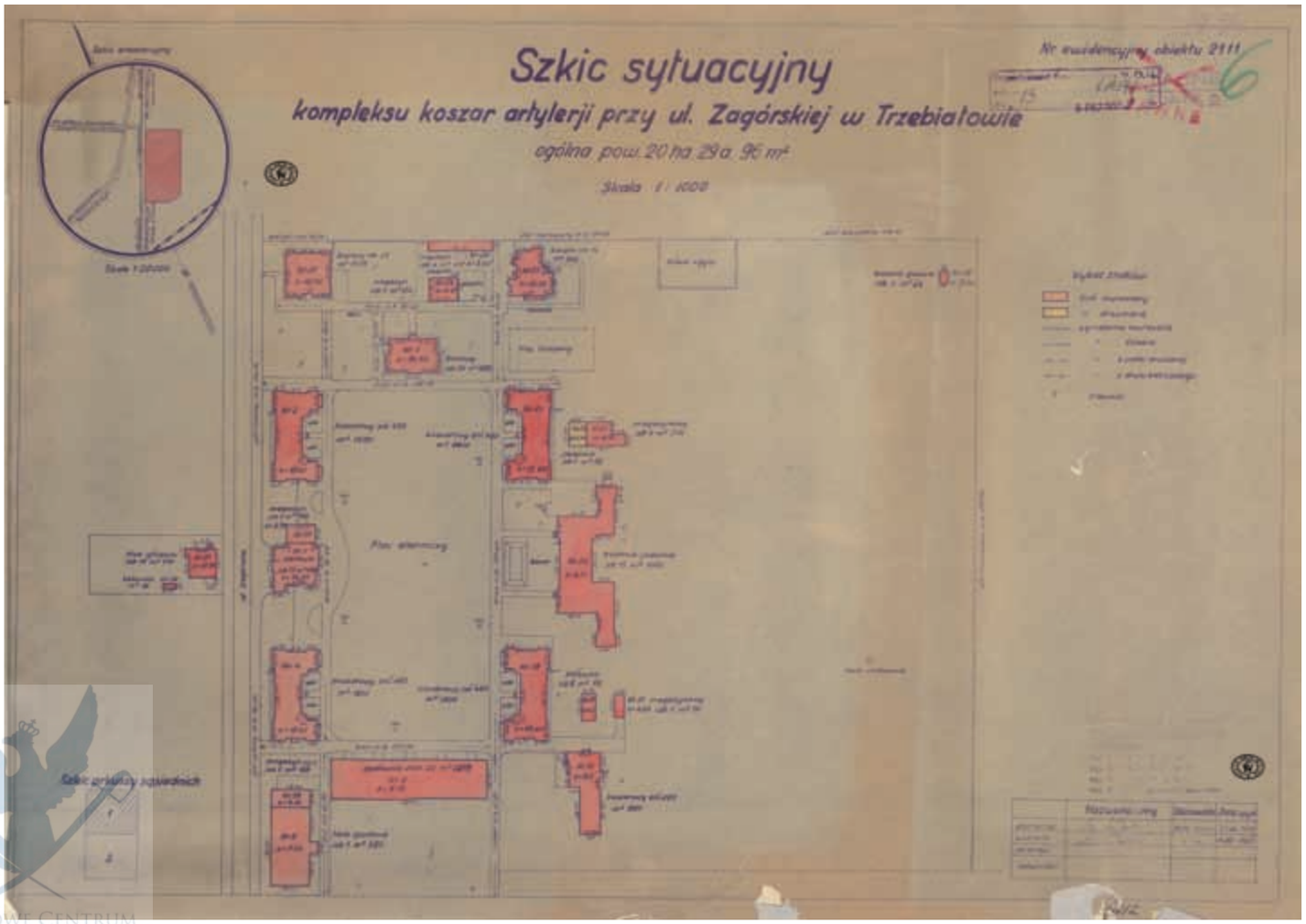

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE
Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Plan sytuacyjny zabudowy koszarowej

Budynek koszarowy nr 2

IGOR SKAWIŃSKI

Budynek wartowni od strony placu koszarowego

Brama wjazdowa do zespołu koszarowego

Kościół wojskowy na terenie koszar

Wojskowa Fundacja
Edukacji Obywatelskiej

postawiono dom komendanta (obecnie internat), a na południowym – halę gimnastyczną (obecnie kaplica). Pomiędzy nimi umieszczono budynki koszar. W skład zespołu wchodzą także: hala musztry (obecnie hala gimnastyczna), lazaret (obecnie klub żołnierski), stołówka, rusznikarnia, budynek szkolny (obecnie

IGOR SKAWIŃSKI

Schody do kasyna

Budynek kasyna

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

IGOR SKAWIŃSKI

Warsztat mechaniczny

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Hala sportowa

Budynek klubu żołnierskiego

Budynek koszarowy nr 21

Budynek rusznikarni

Przyrząd do czyszczenia butów przed wejściem do rusznikarni

Budynek stajni

IGOR SKAWIŃSKI
WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

sztab), kasyno oficerskie, stajnie. Całość otoczona jest wysokim, ozdobnym ogrodzeniem z metalowych prętów na podmurówce.

W latach 1935–1937 rozbudowano zespół o nowe wille dla kadry. W latach 40. szkołę częściowo przebudowano. Nadano nową szatę architektoniczną, m.in. wysokie dachy z naczółkami.

W latach 1945–1947 stacjonowały tu jednostki Armii Czerwonej. W 1947 r. budynki dawnej szkoły zostały przejęte przez Wojsko Polskie.

Kolejna przebudowa odbyła się w latach 80. Największe zmiany dotyczyły wyglądu czterech budynków koszarowych, które nadbudowano o jedną kondygnację, likwidując neobarokowe formy szczytów tych budynków. Wymienione zostały także pokrycia dachowe z łupka na blachę, z wyjątkiem budynku obecnej kaplicy.

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY PW. ŚW. WOJCIECHA W SZCZECINIE

pl. Zwycięstwa 1

IGOR SKAWIŃSKI

Kościół wybudowano w latach 1906–1909 na terenie XIX-wiecznego cmentarza wojskowego, według projektu berlińskiego architekta Jürgena Krögera, na potrzeby nowo utworzonej parafii protestanckiej pw. prekursora pomorskiej reformacji – Jana Bugenhagena. Pierwotnie miał on 35 m długości, 23 m szerokości i 17 m wysokości oraz posiadał 65-metrową wieżę.

Podczas II wojny światowej budowla została zniszczona w wyniku nalotów bombowych na Szczecin. Uszkodzono dach, potłuczono witraże i zniszczono organy. Świątynię odbudowano zaraz po zakończeniu wojny. W czasie odbudowy wymieniono zniszczone witraże, odrestaurowano organy, nie przywracając jednak ich pełnej funkcjonalności do 32 głosów. Wtedy powstał również obraz św. Wojciecha, który znajduje się na głównym ołtarzu.

W dniu 15 marca 1947 r. nastąpiło poświęcenie świątyni i przemianowanie na Kościół Garnizonowy pw. św. Wojciecha.

WOJSKOWY OŚRODEK EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

IGOR SKAWIŃSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Ostrołukowy portal do kruchty

IGOR SKAWIŃSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Okna ostrołukowe

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

IGOR SKAWIŃSKI

Ołtarz główny

W architekturze świątyni zbudowanej na planie prostokąta dominuje styl neogotycki, wzbogacony o neoromańskie elementy i zdobienia. Wzniesiona z cegły, w elewacji ma masywną, asymetrycznie ustawioną wieżę, przykrytą wysokim stożkowym hełmem. W przyziemiu fasady ulokowane są dwa ostrołukowe portale do wnętrza wieży i kruchty oraz trzy półkoliste arkady prowadzące do narteksu. W ścianie powyżej znajduje się wielka rozeta oraz wysoki trójkątny szczyt podzielony sterczynami i blendami.

Trójnawowe wnętrze kościoła podzielone jest słupami i filarami, przykryte sklepieniem krzyżowo-żebrowym i sieciowym. Nawa otwarta do prezbiterium ostrołukową arkadą z napisem „Ojczyznę naszą pobłogosław Panie". W ścianach znajdują się przejścia do aneksów, nad którymi powyżej widać dwuarkadowe loggie.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

IGOR SKAWIŃSKI

Widok na ołtarz główny z chóru

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

IGOR SKAWIŃSKI

Widok na emporę nad nawą boczną kościoła

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

IGOR SKAWIŃSKI

Ambona

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Na ścianach kościoła garnizonowego umieszczone są tablice poświęcone bohaterom ostatniej wojny: żołnierzom Września, Armii Krajowej i Szarych Szeregów. Z prawej strony głównego ołtarza znajdują się urny z prochami i ziemią z pól bitewnych Cedyni, Kołobrzegu, Podgajów i Siekierek.

W prawej nawie bocznej znajduje się kapliczka – kompozycja ryngrafu z wizerunkiem Matki Boskiej Ostrobramskiej ze skrzydłami husarskimi i mieczem – znakiem 12 Pułku Ułanów Podolskich oraz ołtarz z obrazem Najświętszego Serca Pana Jezusa. Po lewej stronie znajduje się ołtarz z obrazem Matki Bożej Częstochowskiej. Nad głównym wejściem do świątyni, na emporze umieszczono pneumatyczne organy 16-głosowe, wykonane przez Brandta z Wałcza. Nad nimi widnieje witraż przedstawiający św. Cecylię. Gotyckiego klimatu świątyni dodają przepiękne witraże umieszczone w rozetach i ostrołukowych oknach.

IGOR SKAWIŃSKI

Ołtarz boczny z wizerunkiem Matki Boskiej Ostrobramskiej ze skrzydłami husarskimi i mieczem oraz znakiem 12 Pułku Ułanów Podolskich

Urny z ziemią z pól bitewnych

Widok na chór i organy

Fragment ołtarza głównego

INSTYTUT GENERAŁA
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Schody na wieżę kościelną

Zdobienia ławek w stylu neogotyckim

IGOR SKAWIŃSKI

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Widok na nawę główną z prezbiterium

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

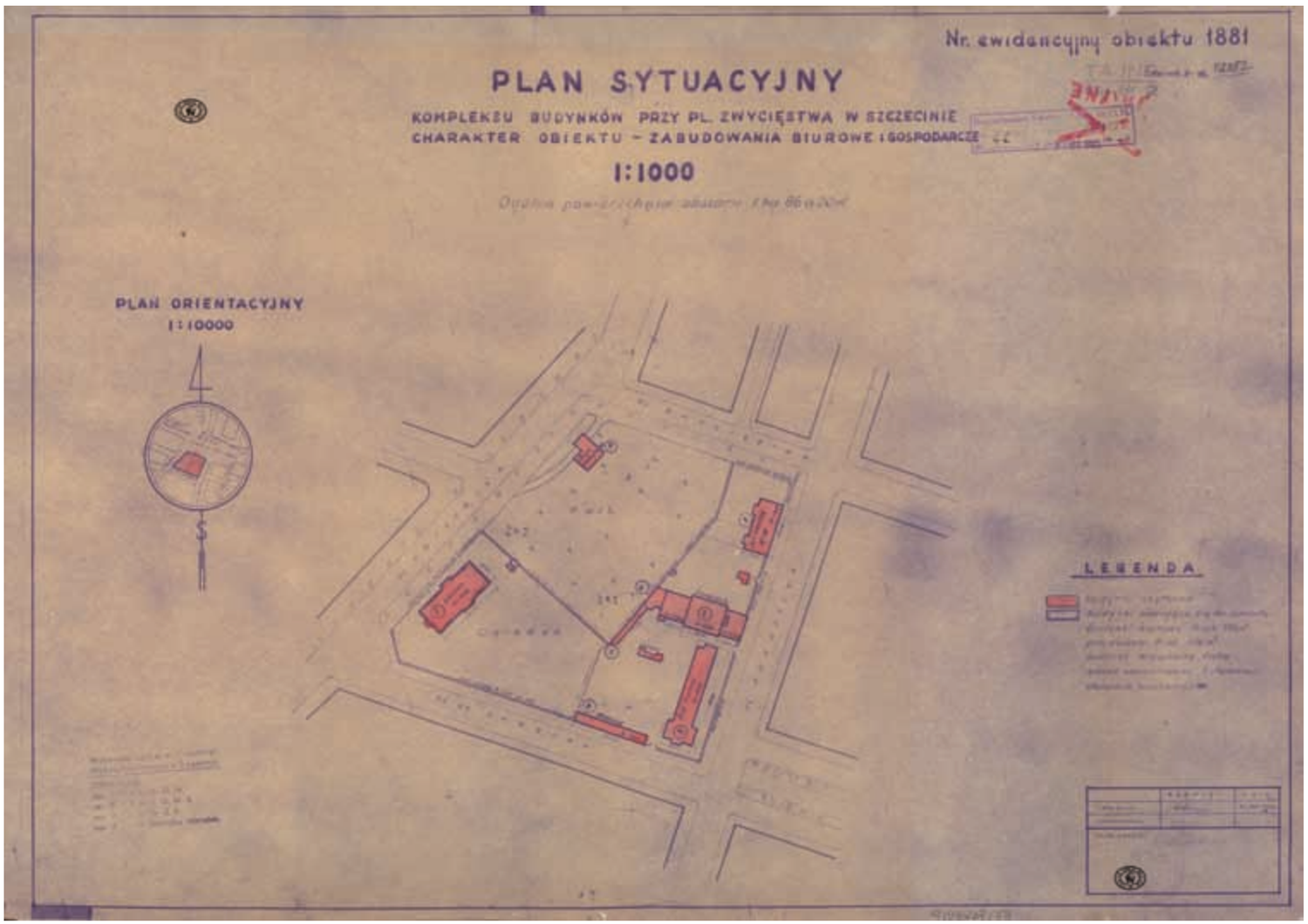

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

Plan sytuacyjny kompleksu wojskowego

Z wyposażenia historycznego kościoła zachowały się: oryginalny neogotycki ołtarz główny, kamienna ambona, płaskorzeźba przedstawiająca cud uzdrowienia chorej dziewczyny przez Jezusa, balustrady empor ze stiukową dekoracją roślinną, komplet ławek neogotyckich, dwa witraże oraz dwa dzwony żeliwne z 1922 r.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

ZESPÓŁ PAŁACOWY W KARWICACH

Widok na wejście główne do pałacu nocą

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

IGOR SKAWIŃSKI

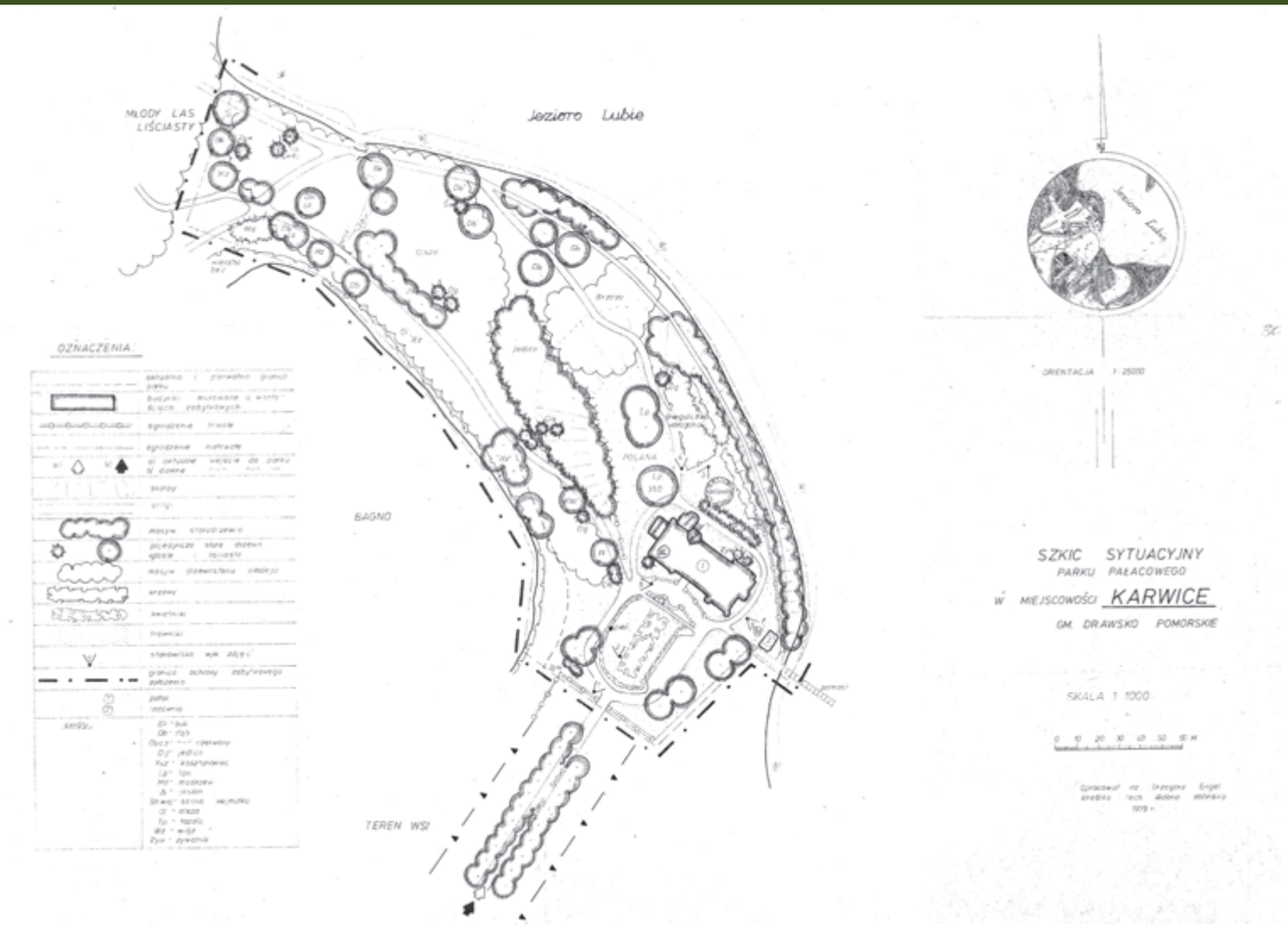

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

Plan sytuacyjny parku pałacowego w Karwicach

Zespół pałacowy w Karwicach położony w gminie Oleszno w województwie zachodniopomorskim, powstał na początku XIX wieku, na zlecenie rodziny Brockhausenów, posiadających majątek na terenie Karwic i pobliskich miejscowości.

Kompleks składał się z pałacu otoczonego parkiem, wybudowanego w latach 1865–1866, stajni, psiarni, spichrza, kościoła z plebanią i innych zabudowań pomocniczych. Po zachodniej stronie były duże stawy hodowlane.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

IGOR SKAWIŃSKI

Widok pałacu z alei dojazdowej od strony wsi

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Pałac zbudowano w stylu neogotyckim wraz z charakterystyczną wieżą i tarasem widokowym. Znajduje się w południowej części parku, na wywyższeniu opadającym stromymi skarpami ku brzegowi jeziora Lubie i łagodnym zboczem dochodzącym do części środkowej parku.

Obecnie pałac i przyległy do niego park, przebudowywany i rozbudowywany, znacznie różnią się od stanu sprzed

IGOR SKAWIŃSKI

Zegar nad wejściem głównym

Marmurowa klatka schodowa

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Westybul pałacu

Korytarz z wejściami do sal konferencyjnych

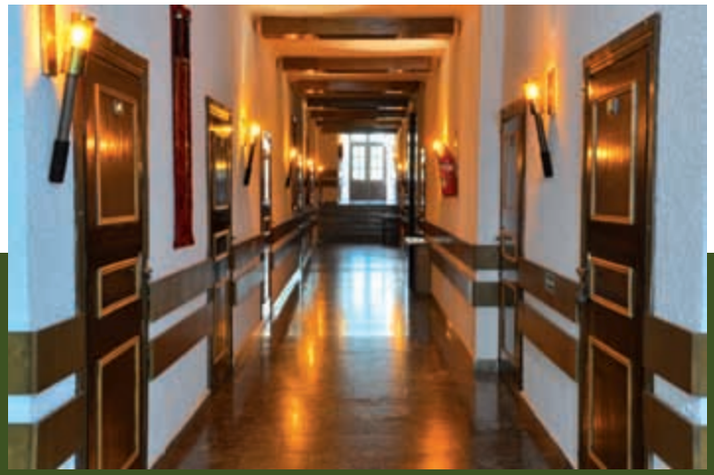

Korytarz na parterze

Alejka w parku

Sale konferencyjne na parterze

Widok od jeziora Lubie na zespół parkowy

IGOR SKAWIŃSKI
Wojewódzkie Centrum Edukacji Obywatelskiej

IGOR SKAWIŃSKI

Pomnik przyrody w parku

drugiej wojny światowej. Dobudowano dodatkowe piętro, zmieniono dach na betonowy, zlikwidowano przejście przez balkon w sali balowej usytuowane w lewym skrzydle pałacu i balkon służący jako podest dla orkiestry.

Z XIX-wiecznego założenia pałacowo-parkowego zachował się pałac, drzewostan parku z drzewami ozdobnymi, polana widokowa, lodownia w skarpie wyniesienia, gazon przed wejściem do pałacu, fragment alei dojazdowej na dawnym dziedzińcu oraz układ alejek parkowych.

Obiekt jest znany z powodu tzw. „obiadu drawskiego", wydarzenia, które miało miejsce 30 września 1994 r.

W 1960 r. na terenie zespołu pałacowego kręcono film pt. „Szatan z siódmej klasy".

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

BUDYNEK REJONOWEGO ZARZĄDU INFRASTRUKTURY W ZIELONEJ GÓRZE

ul. Bolesława Chrobrego 7

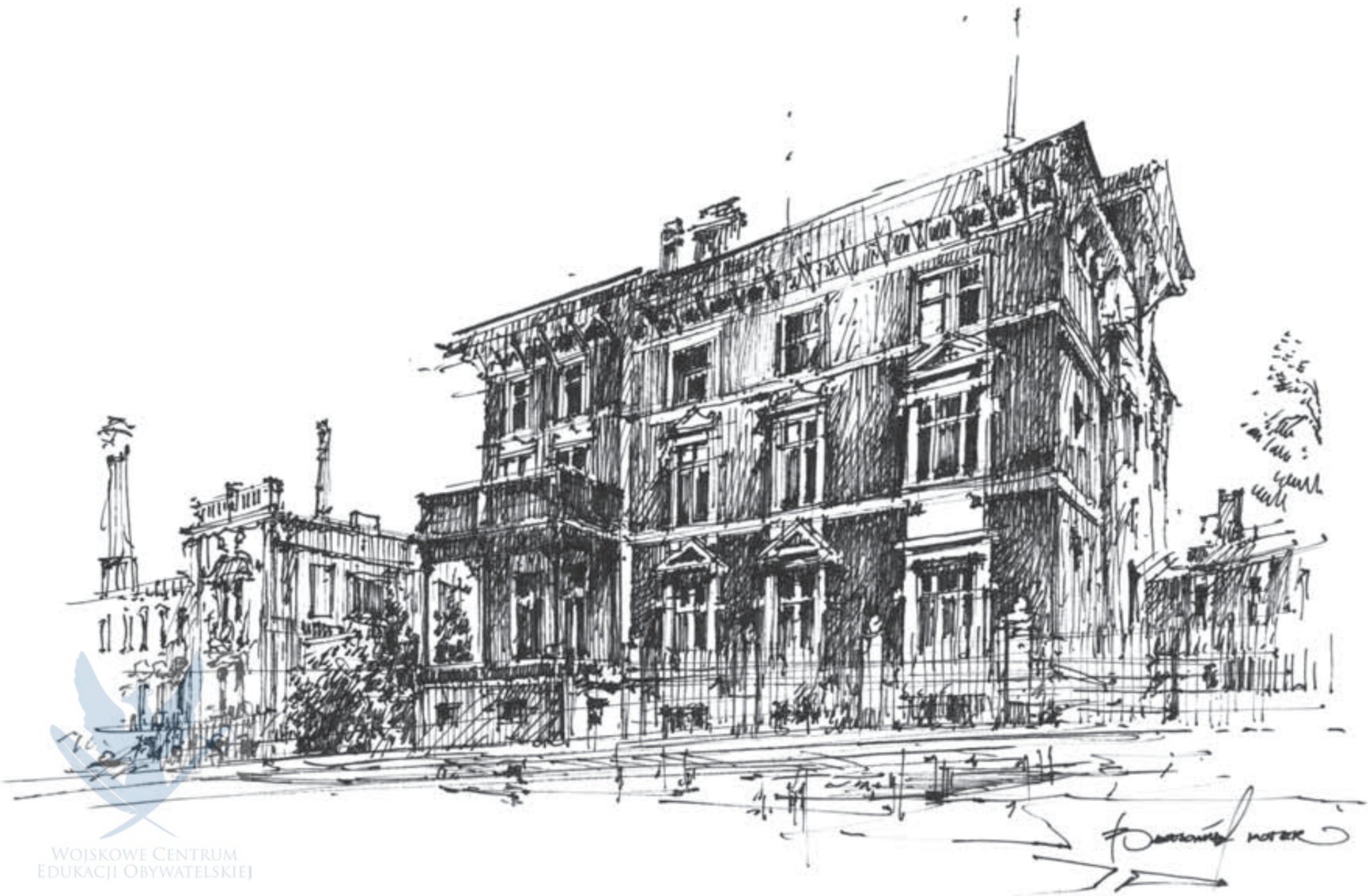

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

BARBARA TAMIDAJSKA

Willa została zbudowana w 1896 r. na terenie winnic (rewir Lindeberg) przez budowniczego Gottholda Schirmera. Sąsiadowała ze składem drewna opałowego i węgla oraz wytwórnią koniaku Heinricha Raetscha.

Obiekt zachował niezmienną, oryginalną formę do dnia dzisiejszego. Jego charakterystycznym elementem jest stylizacja nawiązująca do architektury popularnej w Zielonej Górze na przełomie XIX i XX wieku.

Fasada ozdobiona jest elementami charakterystycznymi dla stylu eklektycznego. W podział wertykalny fasady wpisuje się wydzielony, boczny ryzalit, zwieńczony tarasem o konstrukcji drewnianej, zaś podziały horyzontalne podkreślono wysokim cokołem i, wysuniętym przed lico elewacji, okazałym, zdobionym gzymsem. Zastosowano bogaty detal architektoniczny: plastyczne dekoracje na szybach okiennych z motywem winnej latorośli, nadokienniki z grawerowanymi i piaskowymi ornamentami. Zachowały się drzwi: zewnętrzne z inicjałami pierwszego właściciela oraz wewnętrzne, zdobione witrażami z motywem winnej latorośli.

Fasada budynku Rejonowego Zarządu Infrastruktury

Fragment okiennego witrażu z motywem latorośli

BARBARA TAMIDAJSKA

Fragment ozdobnej poręczy schodowej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

BARBARA TAMIDAJSKA

W celu zachowania dawnego wyglądu i kompozycji budynku odtworzono charakterystyczne cechy oryginalnych okien, tj.: podziałów z zachowaniem proporcji i szerokości ramiaków, koloru ram, zdobieniu na ślemieniu i listwie przytykowej.

Nieruchomość została przyjęta w trwały zarząd Ministerstwa Obrony Narodowej w 1951 r.

Drzwi zewnętrzne z inicjałami pierwszego właściciela

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

BUDYNEK BIUROWO-SZTABOWY W ZIELONEJ GÓRZE

al. Niepodległości 34

Fasada budynku

BARBARA TAMIDAJSKA

Budynek znajduje się w północno-wschodniej części Zielonej Góry, przy trasie wylotowej do Sulechowa. Został wzniesiony w 1887 r. przez fabrykanta Richarda Gleuwitza w sąsiedztwie willi Carla Grunschwitza oraz Carla Lorenza – znanych i wpływowych przedsiębiorców zielonogórskich z XIX wieku. W 1890 r. jako właściciel wymieniany jest hotelarz Robert Wenzel, a dwa lata później – Ida Weinert. Od początku XX wieku obiekt często zmieniał właścicieli.

Kamienica pierwotnie pełniła funkcję obiektu mieszkalnego. Usytuowana jest w zabudowie rozluźnionej, willowo-ogrodowej, przy wytyczonej w 1871 r. al. Niepodległości (wcześniejszej Bahnhofstraße). Zabudowa alei Niepodległości ma charakter reprezentacyjny z dominującymi, okazałymi kamienicami utrzymanymi w konwencji historycyzmu i secesji. Ich właścicielami byli ludzie zamożni, należący do elity zielonogórskiej – przemysłowcy, zamożni mieszczanie, lekarze i kupcy.

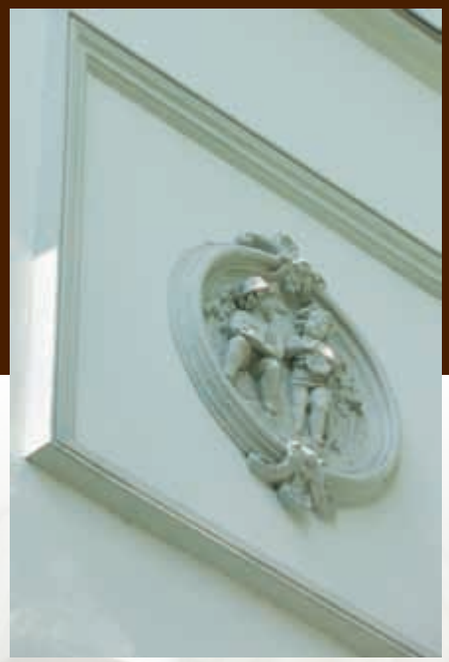

Dekoracje sztukatorskie zdobiące elewacje budynku

Architekturę zabudowy ówczesnej ulicy cechowała mieszanka różnych stylów i epok, z barokowym uplastycznieniem elewacji jako elementem dominującym o charakterystycznej dla architektury Grecji i Rzymu ornamentyce.

Willa pod numerem 34 o ciekawym programie ikonograficznym nie odbiega swoim „przepychem" od pozostałych budynków. Obiekt wzniesiono na planie czworoboku z płytkimi ryzalitami na osi elewacji frontowej oraz wydatnym ryzalitem w elewacji tylnej. Fasada budynku zdobiona jest licznymi płaskorzeźbami, rozetami, gzymsami i pilastrami. Okna na parterze i piętrze zamknięte są łukami półkolistymi i obramowane profilowanymi opaskami. Okna

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Kapitel koryncki z maszkaronami

Ozdobna balustrada przy schodach wejściowych

BARBARA TAMIDAJSKA

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

na wysokości piętra, ozdobione popiersiami kobiet, podkreślono dodatkowo bogatą dekoracją sztukatorską w formie hermowych pilastrów na importach. Wejście główne do budynku, znajdujące się w ryzalicie w elewacji bocznej od strony zachodniej, ozdobione jest kutą metalową balustradą. Nad wejściem umieszczono taras wsparty na ozdobnych kolumnach. Całość bogatego wystroju sztukatorskiego dopełnia boczna elewacja budynku zawierająca prostokątne, obramowane pole z rzeźbiarskim motywem girlandy, z festonami oraz dwoma tondami, gdzie wśród bogatej flory bawią się aniołki. Fryzy tego budynku przedstawiają oprócz motywów roślinnych maszkarony odmiennej płci.

Dyspozycja wnętrz willi, wskutek prowadzonych remontów i adaptacji do nowych funkcji, uległa częściowemu zatarciu. Zachował się jednak ciąg komunikacyjny: wejście – korytarz – klatka schodowa. W okresie powojennym przebudowano wnętrza, utrzymując kompozycję i układ elewacji.

12 sierpnia 1953 r. nieruchomość została przejęta przez Wojsko Polskie. Do 2013 r. siedzibę miała tu również Wojskowa Prokuratura Garnizonowa w Zielonej Górze.

BARBARA TAMIDAJSKA

Elewacja boczna

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

WODOCIĄGOWA WIEŻA CIŚNIEŃ W BIEDRUSKU

ul. Ogrodowa 1

MICHAŁ PAULUS

Biedrusko jest podmiejskim osiedlem położonym około 2 km od granic Poznania i około 16 km od centrum stolicy Wielkopolski. Osiedle znajduje się w powiecie poznańskim, gminie Suchy Las.

Biedrusko ma bogatą historię sięgającą końca XIV wieku, kiedy występowało pod nazwą Besdrofsko. Od 1518 r. grunty pozostawały we władaniu klasztoru Cystersek w Owińskach do momentu trzeciego rozbioru Polski, kiedy po utworzeniu Prus Południowych Fryderyk II przeprowadził szeroko zakrojoną konfiskatę majątków kościelnych i dóbr powstańców. Kolejnym właścicielem skonfiskowanych dóbr zakonnych został w 1797 r. pruski porucznik Zygmunt Otton Józef von Treskow. Przez 107 lat Biedrusko pozostawało w rękach tej rodziny. W 1877 r. syn właściciela, Albert Otton Maksymilian rozpoczął prace przy budowie rezydencji pałacowej.

Na specyficzny charakter Biedruska miała również wpływ lokalizacja pruskiego obozu wojskowego.

Wieża Ciśnień

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Głowica wieży

MICHAŁ PAULUS

Prusacy, którzy zakupili wieś pod koniec XIX wieku od rodziny von Treskow ulokowali w Biedrusku obóz ćwiczebny, bowiem uznano, że są tu idealne wręcz warunki do szkolenia bojowego i do jazdy konnej. Zmienili także jego nazwę na Weissenburg.

W centralnym punkcie obozu została wybudowana wieża ciśnień, z czterostronnym zegarem na szczycie wybijającym godziny i kwadranse, bowiem żołnierze nie posiadali zegarków. Jednak wieża służyła przede wszystkim lokalnej sieci wodociągowej obejmującej kasyno wojskowe i zespół koszar.

Biedruska wieża ciśnień to jedna z najbardziej okazałych i eleganckich wież wodociągowych Nadodrza, o wysokości około 31 m.

Budowla z dekoracyjnie rozwiązaną głowicą (okna o zróżnicowanych kształtach: półkoliste, biforia, okulusy, w które wprowadzono tarcze zegara wieżowego

WOJEWÓDZKI OŚRODEK EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Portal z drzwiami zdobionymi okuciami stalowymi

pochodzącego z 1901 r., z firmy J.F Weule z Bockenem) została wybudowana na wzór form gotyckich. Specyficzną jej cechą jest operowanie czterema symetrycznymi wykuszami głowicy, zwieńczonymi uskokowymi szczytami.

Obiekt charakteryzuje się bogatym wyborem ceglanych gzymsów: schodkowych, arkadowych, krenelażem, dekoracyjnie rozwiązanym dachem, co stanowi interesujący przykład romantycznej, pseudoobronnej wieży ciśnień, której twórcy świadomie

MICHAŁ PAULUS

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Drzwi z okuciami stalowymi

nawiązywali do ceglanego gotyku północnego.

Na uwagę zasługuje wysunięty z bryły portal drzwi z rozległym nadświetleniem i ślepym okulusem oraz drzwi wejściowe z bogato ozdobionymi okuciami stalowymi.

Tutaj również nawiązuje się do wzorców ikonograficznych budownictwa średniowiecznego, wprowadzając ostrołukowe formy i rozety.

Od 1993 r. wodociągowa wieża ciśnień w Biedrusku jest wyłączona z technicznej eksploatacji.

MICHAŁ PAULUS

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wnętrze wieży ze schodami

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY PW. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚWIĘTEGO W POZNANIU

ul. Szamarzewskiego 3

Fasada główna kościoła

MICHAŁ PAULUS

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Pierwsze wzmianki dotyczące budowy obecnego kościoła pochodzą z lat 80. XIX wieku, kiedy to gwałtownie wzrosła liczebność gminy ewangelickiej na Jeżycach. Celem takiej decyzji było zapobieżenie „ucieczce wielu niemieckich ewangelików do obrządku katolickiego i ich spolszczeniu". Stosowne kroki urzędowe podjęto w 1887 r. kiedy to Naczelna Rada Ewangelicka (Evangelischer Oberkirchenrat) wyraziła zgodę na wydzielenie gminy Jeżyckiej pod wezwaniem św. Łukasza. Dwa lata później rozpoczęto starania o pozyskanie gruntu, który zakupiono w 1891 r. W tym samym roku Departament Ekonomiczny Ministerstwa Wojny w Berlinie podjął decyzję o wsparciu budowy kościoła, w wysokości 30 tys. marek, ze środków państwowych, pod warunkiem, że świątynia będzie używana również przez wojsko jako kościół garnizonowy. Całkowity koszt budowy kościoła, łącznie z wyposażeniem (dzwony kościelne, organy, oświetlenie elektryczne), wyniósł 65 tys. marek.

MICHAŁ PAULUS

Fasada boczna kościoła z absydą

Wstępne plany architektoniczne wykonał w 1890 r. na zlecenie gminy ewangelickiej i wojska radca budowlany Otton Hirt z Poznania. Budowę rozpoczęto w 1891 r., a zakończono w 1893 r., wieżę kościelną ukończono w 1905 r.

Po wyzwoleniu Poznania w 1945 r. obiekt został przejęty przez polski kościół katolicki i obecnie pełni funkcję kościoła garnizonowego.

Świątynia zbudowana jest w stylu neogotyckim, charakterystycznym dla ewangelickiego budownictwa sakralnego drugiej połowy XIX wieku. Obiekt wzniesiony jest na planie prostokąta. Jego dominującym elementem jest wysoka wieża prostokątna, zwieńczona hełmem w formie bardzo smukłej iglicy. Poniżej znajduje się zegar z czterema tarczami symbolizującymi cztery strony świata. Wejście główne

WOJSKOWE CENTRUM
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

MICHAŁ PAULUS

Wieża zegarowa zwieńczona smukłą iglicą

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Witraże projektu Wacława Tarnowskiego z postaciami ewangelistów

MICHAŁ PAULUS

Malowidło na ścianie kościoła

z ostrołukowymi, drewnianymi drzwiami zdobionymi kutymi zawiasami, usytułowane jest od południowej strony. Na tylnej, zewnętrznej ścianie znajduje się malowidło ścienne przedstawiające krzyż z oplatającą go stułą z napisem „Bóg–Honor–Ojczyzna".

Wnętrze kościoła jest bogato zdobione. Pod drewnianą wieszarową więźbą dachową ciągną się podłużne balkony wewnętrzne przechodzące w emporę, na której mieszczą się zabytkowe organy. W prezbiterium, o krzyżowo-żebrowym sklepieniu, znajduje się XIX-wieczny krucyfiks i rzeźba Matki

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MICHAŁ PAULUS

Prezbiterium z ołtarzem głównym

Nawa główna kościoła

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MICHAŁ PAULUS

Ozdobne krokwie drewniane

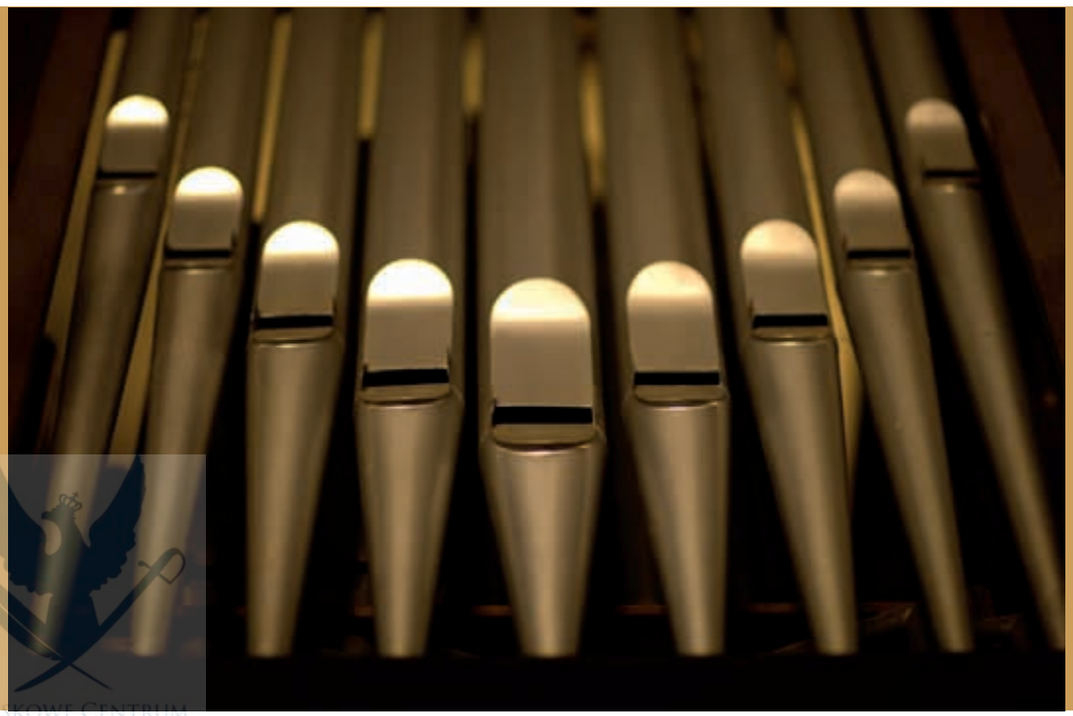

Fragment organów

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Bożej, a w jego bocznych filarach figury św. Tadeusza Judy i św. Józefa z Dzieciątkiem. W lewym ołtarzu umiejscowiony jest obraz Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, natomiast w prawym ołtarzu znajdują się obrazy: Miłosierdzia Bożego „Jezu Ufam Tobie", św. Jana Pawła II i św. Siostry Faustyny. Na ścianach rozmieszczono przedstawienie drogi krzyżowej z 1954 r., wykonane według projektu Józefa Żmijewskiego. Mroki neogotyckiej świątyni rozjaśniają okna projektu Wacława Tarnowskiego, wypełnione witrażami z lat 1962–1964. Cztery największe witraże przedstawiają postacie ewangelistów.

Na tylnej ścianie kościoła znajduje się tablica z 1958 r., upamiętniająca księży – żołnierzy Wojska Polskiego poległych i zmarłych w latach 1939–1945 oraz druga z 1974 r., upamiętniająca żołnierzy 57 Pułku

MICHAŁ PAULUS

XIX-wieczny krucyfiks i rzeźba Matki Bożej

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

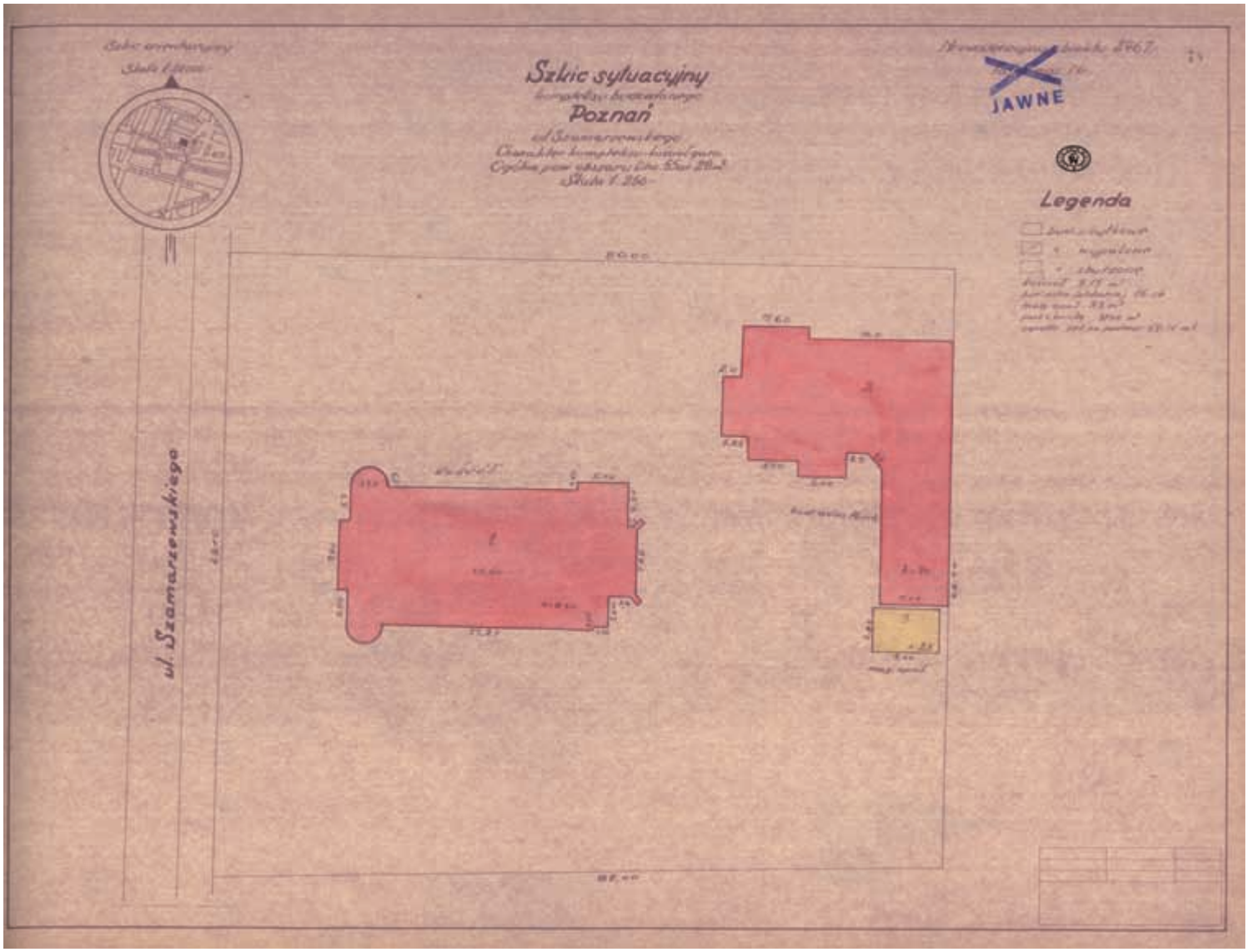

MICHAŁ PAULUS

Plan kompleksu wojskowego przy ul. Szamarzewskiego

Piechoty Wielkopolskiej poległych i pomordowanych w obozach, i zmarłych.

Pierwotne wyposażenie kościoła stanowią: drewniane ławki, konfesjonały i empory, witraże i drzwi.

Przed świątynią znajduje się głaz z tablicą upamiętniającą żołnierzy-górników zmarłych w latach 1949–1959, pomnik Augustyna Szamarzewskiego oraz drewniany krzyż misyjny.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

KLUB WOJSKOWY 6 BATALIONU DOWODZENIA SIŁ POWIETRZNYCH W ŚREMIE

ul. Kilińskiego 16

Budynek klubu

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MICHAŁ PAULUS

Wieża zegarowa na budynku

MICHAŁ PAULUS

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Fasada budynku klubu

MICHAŁ PAULUS

Sala klubowa

Mechanizm zegara na wieży

Konstrukcja więźby dachowej

Zespół koszarowy usytuowany w południowo-zachodniej części Śremu, przy drodze do Leszna został wzniesiony w latach 1902–1903. W jego skład wchodzą: koszary I i II, trzy budynki zaplecza, ujeżdżalnia, internat oraz trzy wille dla oficerów.

Klub żołnierski, stanowiący uzupełnienie zespołu koszarowego, został zbudowany w latach 1908–1917 jako budynek zaplecza II. Znajduje się przy głównym dziedzińcu koszar i tworzy południową pierzeję jego zabudowy.

W latach 70. XX wieku do klubu żołnierskiego dobudowano od południa kotłownię. Wnętrza obiektu zostały kilkakrotnie przebudowane. Częściowo zmieniono układ pomieszczeń, wymieniono podłogi oraz posadzki. W latach 1975–1976 pomieszczenia kuchni adaptowano na potrzeby klubu żołnierskiego. W obiekcie tym brak jest zabytkowego wyposażenia wnętrz.

Koszary w Śremie, nadal pełnią swoją funkcję i zachowane są w pierwotnej formie bez większych przekształceń.

11 maja 1994 r. obiekt został wpisany do rejestru zabytków.

MICHAŁ PAULUS

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

ARCHIWUM SIŁ POWIETRZNYCH

Pożegnanie żołnierzy odchodzących do rezerwy w dniu 09.04.1979 r.
W tle Klub Garnizonowy

Wejście główne do klubu żołnierskiego

BUDYNEK KOSZAROWY NR 6 W JAROCINIE

ul. Wojska Polskiego 71

16 JAROCIŃSKI BATALION REMONTU LOTNISK

Budynek koszarowy przed I wojną światową

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Fragment zabudowy koszarowej sprzed I wojny światowej

Kompleks koszarowy został wybudowany w 1914 r. na potrzeby pruskiego batalionu zapasowego 46 pułku piechoty – Infanterie – Regiment Graf Kirchbach (1. Niederschlesisches) nr 46. Budowa koszar związana była z koniecznością wzmocnienia granicy z Rosją, która przebiegała wówczas 15 km od Jarocina. W nocy z 8 na 9 listopada 1918 r. regiment ten wypowiedział posłuszeństwo swemu dowódcy, tworząc pierwszą w Wielkopolsce Polską Radę Żołnierską. Prawie półtora miesiąca później koszary zostały przejęte bez walki przez powstańców jarocińskich, którzy potem brali udział w walkach na wszystkich frontach powstania wielkopolskiego.

Upamiętnieniem tych wydarzeń jest, wbudowana we frontowy mur koszar, tablica pamiątkowa ku pamięci powstańców wielkopolskich oraz

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Widokówka przedstawiająca budynki koszarowe sprzed I wojny światowej

MICHAŁ PAULUS

Budynek koszarowy

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

pamiątkowy głaz na dziedzińcu głównym poświęcony bohaterom tamtych wydarzeń.

W latach międzywojennych na terenie koszar stacjonowały kolejno: I batalion 70 pułku piechoty, Batalion Podchorążych Rezerwy nr 7a, II Batalion 68 pułku piechoty z Wrześni. W okresie okupacji hitlerowskiej jarocińskie koszary były wykorzystywane przez jednostki zapasowe Wehrmachtu. Po wojnie ponownie zaczęło je użytkować Wojsko Polskie.

Zespół zabudowy koszarowej stanowi ciekawy przykład architektury militarnej z początku XIX wieku. Forma zabudowy stanowi etap pośredni pomiędzy dekoracyjnym, ceglanym XIX-wiecznym monumentalizmem, a funkcjonalizmem lat trzydziestych XX wieku. Prosta kubistyczna forma pozbawiona jest detalu architektonicznego – funkcjonalność bierze górę nad dekorum.

Budynek nr 6 został wniesiony w pierwszym etapie budowy koszar i od początku był przeznaczony na zakwaterowanie żołnierzy. Jego fasada ozdobiona pseudoryzalitami skierowana jest na plac apelowy. Drzwi wejściowe

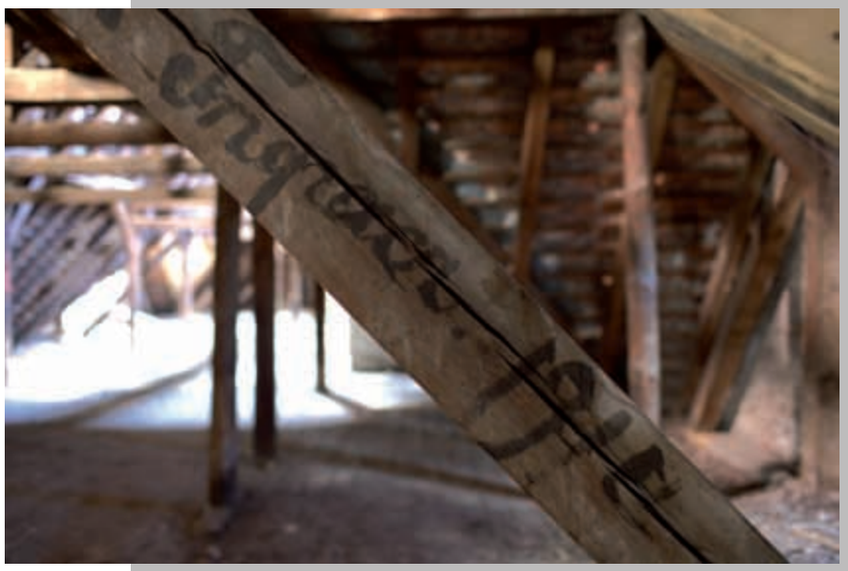

Drewniana krokiew dachowa

MICHAŁ PAULUS

Motyw dekoracyjny nad drzwiami wejściowymi

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Piwnice w budynku koszarowym

MICHAŁ PAULUS

Balustrada klatki schodowej

ozdobione są obramionym portalem, z pilastrami po bokach, które niosą rozbudowane belkowanie dołem, z ornamentem płynącej fali. Symetrycznie rozmieszczono otwory okienne. W zwieńczeniu elewacji znajduje się szeroki gzyms koronujący, złożony z profilowanej opaski.

Wnętrze obiektu zostało nieznacznie przekształcone, jednak pierwotny układ pomieszczeń pozostał czytelny. Zachowały się w całości balustrady klatek schodowych, obramienie otworów okiennych i drzwiowych, forma stolarki okiennej i drzwiowej oraz cały wystrój elewacji wraz z metalowymi ozdobnymi kotwami.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

TWIERDZA GRUDZIĄDZ

ul. Czwartaków 1

Cytadela z lotu ptaka

ANNA GREGORCZYK

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Twierdza jest usytuowana na wzgórzu, przy skarpie wiślanej, 1,5 km od centrum Grudziądza. Od północy i wschodu otacza ją rzeka Osa, od południa Kanał Trynka. Od początku swojego istnienia Twierdza Grudziądz miała zabezpieczać dolną Wisłę, chronić linie komunikacyjne pomiędzy Pomorzem Gdańskim a ziemiami pruskimi na prawym brzegu Wisły. Była to jedna z niewielu twierdz pruskich, które nie zostały zdobyte przez armię napoleońską.

Po I rozbiorze Polski w 1772 r., król pruski Fryderyk II Wielki, przewidując wojnę z Rosją, zlecił budowę twierdzy na kępie wiślanej między Grudziądzem a Kwidzynem. Głównym architektem był inż. kapitan Paul von Gontzenbach. Budowę rozpoczęto w czerwcu 1776 r. i trwała do 1789 r. Jej plan oparto na połowie regularnego ośmiokąta, którego punktem centralnym był donżon o charakterystycznym narysie kleszczowym. W czasie wojen napoleońskich twierdza odegrała ważną rolę, głównie militarną w czasie blokady i oblężenia. Nie została zdobyta przez armię napoleońską. Po zakończeniu wojen napoleońskich twierdza pełniła głównie

Wejście główne do Cytadeli/Rawelin I

Widok na Bastion III z fosy wewnętrznej

Fosa wewnętrzna – Rawelin I

Widok na donżon twierdzy (budynki)

Rawelin I

Stara prochownia

Makieta twierdzy w starej prochowni

ANNA GREGORCZYK

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

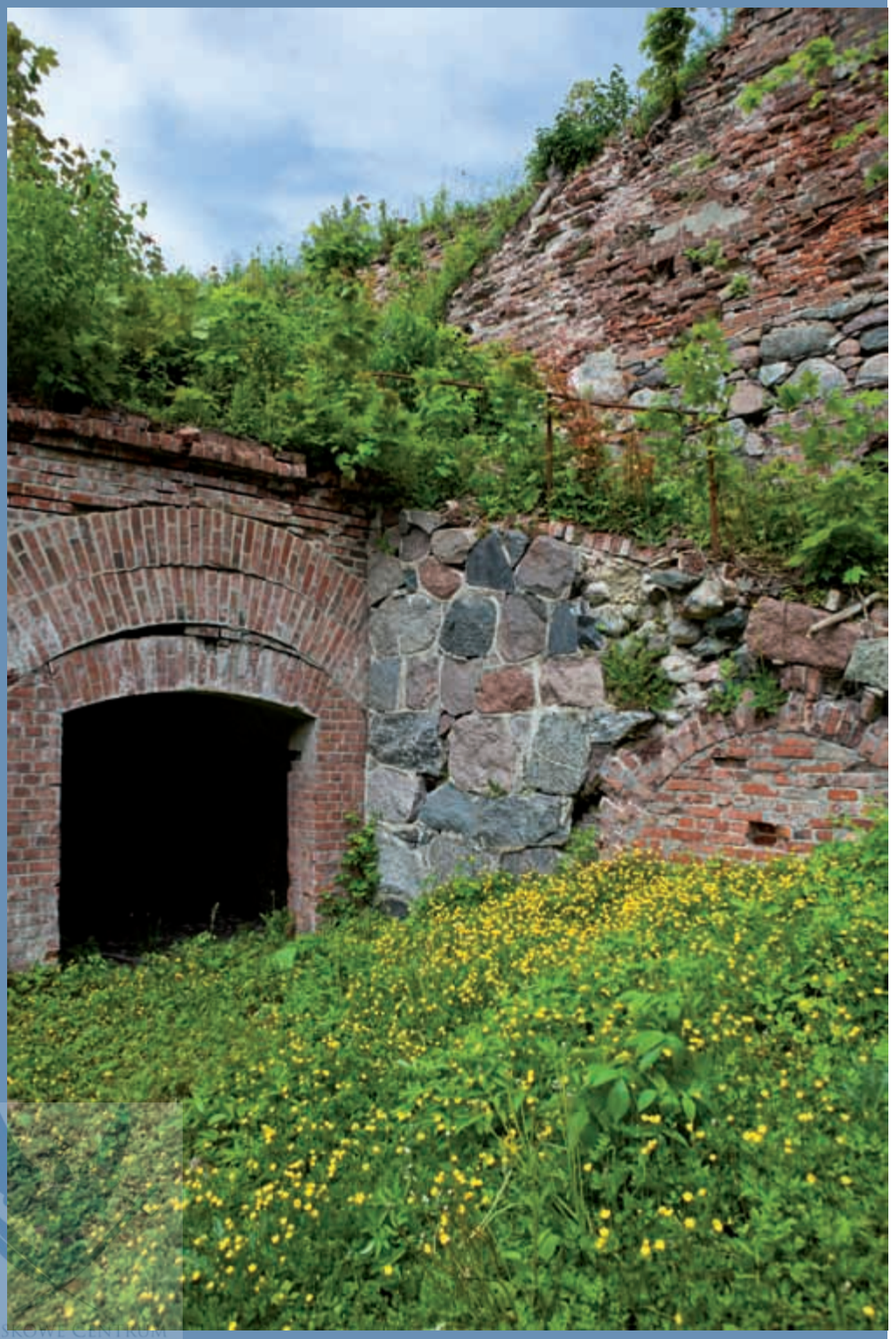

rolę koszarową oraz magazynową. W latach 1832–1863 była więzieniem dla żołnierzy powstania listopadowego i styczniowego.

W 1872 r., decyzją rządu, nastąpiła kasata twierdzy dla potrzeb wojskowych. W 1889 r. przekształcono ją w przyczółek mostowy, w związku z czym do 1907 r. wybudowano od strony wschodniej pierścień szeregu dział (stanowiska piechoty, baterie, grupy umocnień – 14 obiektów), zaś około 1913/1914 r. powstał pierścień kilkudziesięciu schronów po obu brzegach Wisły.

23 stycznia 1920 r. armia polska pod dowództwem generała Pruszyńskiego przejęła Grudziądz wraz z twierdzą. Forteca nadal używana była do celów wojskowych, koszarowały w niej różne jednostki artylerii i piechoty.

W 1922 r. władze Grudziądza zwróciły się do Ministerstwa Spraw Wojskowych z wnioskiem o wyrażenie zgody na rozbiórkę

Bastion III

ANNA GREGORCZYK
WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Lipa na grobie Courbiere'a – założyciela Twierdzy

ANNA GREGORCZYK

Bastion III

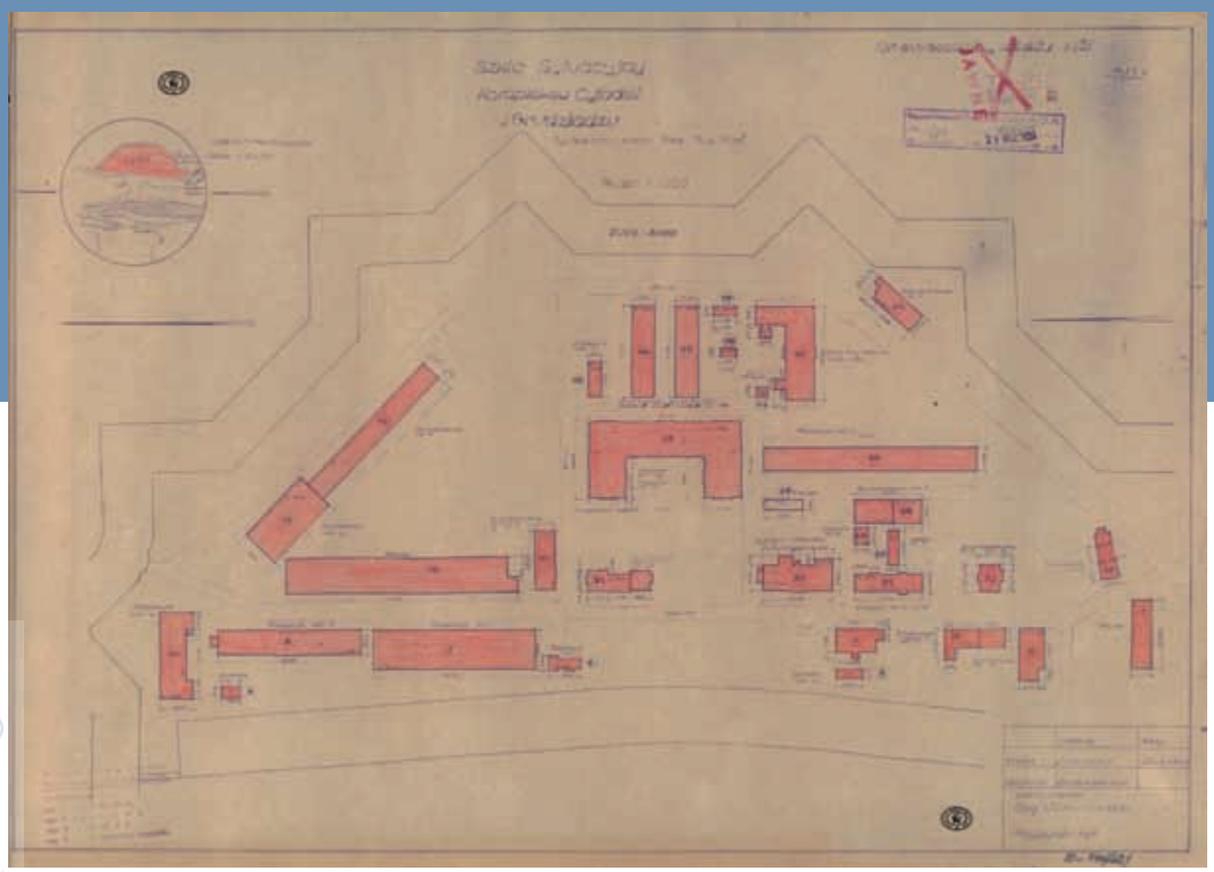

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

Plan sytuacyjny Twierdzy Grudziądz

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

całej Cytadeli lub jej części, w celu pozyskania materiałów budowlanych oraz zatrudnienia bezrobotnych.

W latach 1920–1939 forteca była nadal używana do celów wojskowych. Znajdowały się w niej magazyny wojskowe (tzw. Składnica Materiału Intendenckiego), a niektóre budynki były wykorzystywane na potrzeby Centrum Wyszkolenia Kawalerii.

W okresie drugiej wojny światowej Grudziądz był pod panowaniem Niemców, którzy wykorzystywali twierdzę jako poligon doświadczalny, magazyny oraz więzienie dla jeńców wojennych i ludności cywilnej.

W latach powojennych Cytadela była opuszczona i ulegała dewastacji. W 1951 r. obiekt przejęło Wojsko Polskie. Z jej dawnej świetności zachowało się: działo zamknięte wałem głównym o kształcie półpierścienia i dwukondygnacyjny Wielki Magazyn, usytuowany wzdłuż krawędzi skarpy wiślanej, pięć bastionów, cztery raweliny otoczone fosami, mające rozbudowany system chodników minerskich i przeciwminowych sięgających do około 150 m poza zewnętrzną przeciwskarpę. W dobrym stanie zachowała się też sucha fosa.

28 marca 1990 r. kompleks został wpisany do rejestru zabytków.

Fragment budynku koszarowego Twierdzy Grudziądz

BUDYNKI INSPEKTORATU WSPARCIA SIŁ ZBROJNYCH W BYDGOSZCZY

ul. Gdańska 190

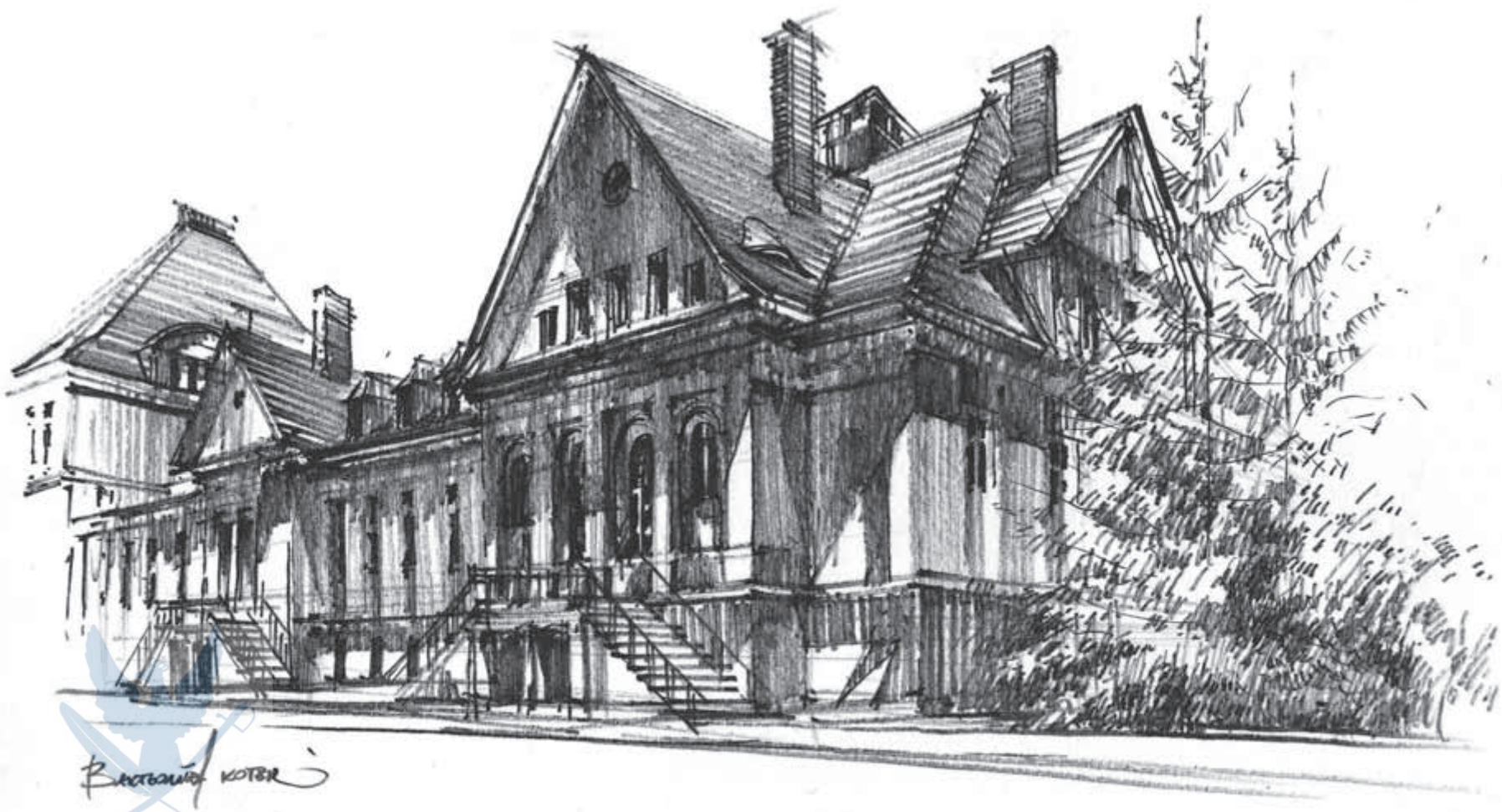

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

ANNA GREGORCZYK

Budynek główny

WOJSKOWE CENTRUM
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

ANNA GREGORCZYK

Budynek hotelowy – mesa oficerska

Budynek kasyna

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Budynki znajdują się na terenie byłego Zespołu Szkoły Wojennej, następnie „Podchorążówki". Zostały wybudowane w latach 1913–1914. Projekt architektoniczny, opracowany w latach 1912–1913 przez berlińskich architektów Arnolda Hartmanna i Roberta Schleswiga, przewidywał budowę kompleksu szkolnego: budynku głównego, kasyna, sali gimnastycznej, ujeżdżalni, stajni, domu mieszkalnego komendanta, zbrojowni, stajni chorych koni i kuźni. Budynki wybudowano wokół centralnego dziedzińca, którego frontową część zajmował plac ćwiczeń, z wydzielonym placem do gry w tenisa i boiskiem, natomiast w tylnej część placu znajdował się plac do ujeżdżania.

Aby doszło do wybudowania tego kompleksu, w 1913 r. włączono obszar o powierzchni około 22 ha w granice administracyjne miasta. Teren był przeznaczony na siedzibę niemieckiej szkoły wojennej, ale jego właściwemu wykorzystaniu przeszkodziła I wojna światowa. W tym czasie mieścił

się tu niemiecki szpital wojskowy. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, kompleks zajmowany był kolejno przez: Wielkopolską Szkołę Podchorążych, Szkołę Oficerską dla Podoficerów, Szkołę Podchorążych dla Podoficerów oraz Szkołę Podchorążych Marynarki Wojennej. W latach 1943–1945 Zespół Szkoły Wojennej służył Niemcom jako Szkoła Wywiadu i Kawalerii. Po wyzwoleniu Bydgoszczy, od stycznia 1945 r. stacjonowali tu żołnierze radzieccy. W latach 1947–2007 siedzibę miało w tym obiekcie Dowództwo Pomorskiego Okręgu Wojskowego.

Budynek główny – sztabowy, z przeznaczeniem pierwotnym jako budynek główny Szkoły Wojennej, jest usytuowany wokół prostokątnego dziedzińca, w pierzei frontowej od ul. Gdańskiej. Zbudowano go na planie litery E, w architekturze secesyjnej. Posiada wydatny ryzalit środkowy i skrzydła boczne, kryte wysokimi dachami, w których umieszczono mansardy oraz facjaty. We wnętrzu obiektu zachowały się

ANNA GREGORCZYK

Schody w holu głównym

Drzwi wewnętrzne w holu głównym Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Element balustrady przy schodach w holu głównym

elementy wyposażenia z okresu powstania budynku, m.in.: stolarka drzwiowa holu i głównej klatki schodowej oraz ozdobna metalowa balustrada schodów. Połączone są z nim budynki kasyna i dawnej sali gimnastycznej.

Pozostałe budynki zostały przebudowane w stylu socrealizmu, spośród nich na uwagę zasługuje ujeżdżalnia (obecnie kinoteatr), stajnia (obecnie budynek biurowy) oraz parkan z kutej kraty i tynkowanej podmurówki ze słupkami.

Budynek główny – sztabowy nadal pełni swoją funkcję i zachował się bez większych przekształceń.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY PW. NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY KRÓLOWEJ POKOJU W BYDGOSZCZY

ul. Bernardyńska 2

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Jest to jeden z najpiękniejszych zabytków sakralnych Bydgoszczy, sięga swym początkiem świetnej epoki Jagiellonów.

Kościół wraz z założeniem klasztornym powstał z inicjatywy bp. kujawskiego Zbigniewa Oleśnickiego, za zgodą króla Kazimierza Jagiellończyka, około 1500 r. W 1545 r. pierwotnie wybudowany drewniany kościół uległ spaleniu od uderzenia pioruna. Siedem lat później rozpoczęto odbudowę kościoła wraz z częściowo spalonymi zabudowaniami klasztornymi. Był to już obiekt z cegły, w stylu późnogotyckim, na planie prostokąta, z wydzielonym trójbocznym prezbiterium – pod wezwaniem św. Trójcy. W późniejszych latach dobudowano dodatkowo od strony południowej kaplicę, dostawiono pomiędzy prezbiterium a nawą od strony północnej wieżę-obserwatorium astronomiczne, umieszczono nowy, wielki dzwon z gdańskiego warsztatu ludwisarskiego, ozdobiono kościół nowym ołtarzem oraz zbudowano organy. Dalsza rozbudowa związana była

ANNA GREGORCZYK

z fundacją Kaplicy Loretańskiej, wybudowanej w latach 1648–1686 na terenie zamkniętego dziedzińca od strony zachodniej. W XVII wieku sklepienie wychodzące bezpośrednio ze ścian otrzymało wsporniki, ponadto podwyższony został szczyt zachodni. Po wojnach szwedzkich i wojnie północnej kościół uległ kilkakrotnemu splądrowaniu i częściowemu zniszczeniu. Na początku XIX wieku rozebrano arkadowy dziedziniec przylegający do nawy od strony północnej, a potem dziedziniec przylegający do szczytu zachodniego kościoła wraz z Kaplicą Loretańską.

W latach 1830–1833 kościół został czasowo odstąpiony gminie ewangelickiej, a potem przekazany

Fasada kościoła garnizonowego

ANNA GREGORCZYK

Drzwi wejściowe do kościoła

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

ANNA GREGORCZYK

Witraż okienny

Sklepienie gwieździste wewnątrz kościoła

Krzyż na żelaznej bramie pod emporą

Fragment ambony w stylu rokoko

Wojewódzkowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

duszpasterstwu wojskowemu. Pomimo tej decyzji, w kościele przez 20 lat (1840–1860) znajdował się skład mebli, słomy oraz działała wytwórnia naboi. W latach 1864–1865 przeprowadzono pierwszą neogotyzującą konserwację kościoła pod kierunkiem królewskiego konserwatora Aleksandra Ferdynanda von Quasta. Po pożarze zabudowań klasztornych i wieży częściowemu uszkodzeniu uległa więźba dachowa, która po roku 1877 nad nawą została wzmocniona i fragmentarycznie wymieniona.

W okresie międzywojennym kościół pełnił funkcję kościoła garnizonowego pod wezwaniem św. Jerzego. Otrzymał wówczas nową polichromię projektu Antoniego Procajłowicza. W ołtarzu głównym umieszczono obraz św. Jerzego, namalowany przez Mariana Turwida.

Podczas II wojny światowej kościół został częściowo uszkodzony, w wyniku wysadzania mostu na Brdzie. Po wojnie poddano go remontowi (odkryto wówczas bardzo barwną polichromię – pierwszą dekorację kaplicy z początków XVII wieku), z dalszym przeznaczeniem i użytkowaniem jako kościół garnizonowy, zmieniając wezwanie na Najświętszej Maryi Panny Królowej Pokoju.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Nawa główna

ANNA GREGORCZYK

CERKIEW PRAWOSŁAWNA PW. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA W CIECHOCINKU

ul. Wojska Polskiego 5

PRYWATNE ZBIORY KS. MIKOŁAJA HAJDUCZENIA

Cerkiew pod wezwaniem św. Michała Archanioła stanowi niewątpliwie perełkę wśród ciechocińskich zabytków. Ta unikalna budowla znajduje się na terenie 22 Wojskowego Szpitala Uzdrowiskowego. Wybudowała ją w 1894 r., w stylu zauralskim grupa cieśli z Uralu według projektu Waldemara Feddersa. Prawdopodobnie powstała z gotowych elementów konstrukcyjnych transportowanych prosto z Rosji.

Miejsce budowy cerkwi nie było przypadkowe, bowiem na początku XX wieku przybywali tu w celach leczniczych żołnierze z carskiej Rosji. W tym czasie prawie co trzeci kuracjusz w Ciechocinku był prawosławny.

Cerkiew była czynna do lat 20. XX wieku. Okres międzywojenny zdecydowanie nie był dla niej łaskawy. Ówczesne władze, niszcząc dzwonnicę, urządziły w niej najpierw kasyno ze świetlicą, następnie salę kinową, szkołę, a nawet – magazyn wojskowy.

Z inicjatywy Jego Ekscelencji ks. Arcybiskupa prof. gen. bryg. Sawy, Prawosławnego Ordynariusza Wojska

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

PRYWATNE ZBIORY KS. MIKOŁAJA HAJDUCZENIA

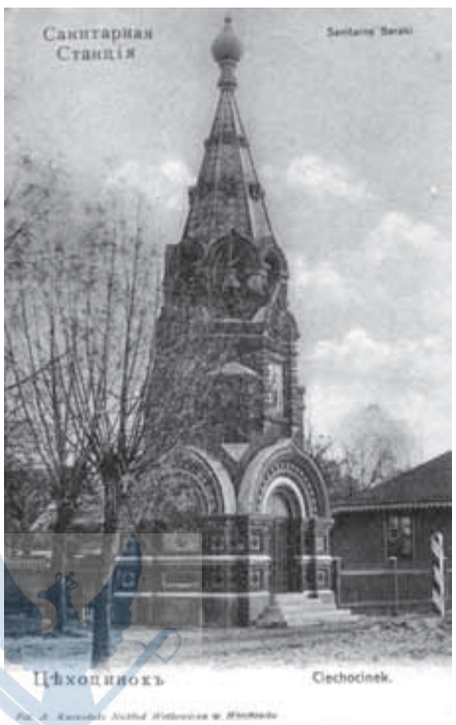

Nieistniejąca już dzwonnica cerkwi

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Polskiego, 2 grudnia 1995 r. pod świątynię został ponownie wmurowany kamień węgielny, a 5 października 1996 r. Jego Ekscelencja ks. Arcybiskup Sawa i Jego Ekscelencja ks. Arcybiskup Szymon z Łodzi dokonali uroczystej konsekracji świątyni. Jednocześnie przy świątyni została erygowana Prawosławna Parafia Wojskowa.

Obiekt stanowi przykład drewnianego budownictwa rosyjskiego. Wybudowany został z okrągłych, modrzewiowych bali, bez użycia gwoździ.

W cerkwi zachowała się w całości bogata ornamentyka wokół okien tzw. koronka wykonana w drzewie, pozostały też resztki kolorów, jakimi pomalowano świątynię.

Budynek Cerkwi Prawosławnej

Dzwonnica

Koronkowe okna cerkwi

ANNA GREGORCZYK

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

PRYWATNE ZBIORY KS. MIKOŁAJA HAJDUCZENIA

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

ANNA GREGORCZYK

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wnętrze cerkwi

PRYWATNE ZBIORY KS. MIKOŁAJA HAJDUCZENIA

Ikonostas

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

ANNA GREGORCZYK

Ołtarz główny

PRYWATNE ZBIORY KS. MIKOŁAJA HAJDUCZENIA

Obraz przedstawiający Michała Archanioła

Cerkiew swój bajkowy wygląd zawdzięcza przede wszystkim błękitnym ścianom oraz pięknym zdobieniom. Na tylnej, wewnętrznej ścianie znajduje się stylizowany, wykonany dłutem ciesielskim, napis w języku cerkiewno-słowiańskim „S nami Boh" (Z nami Bóg). Odtworzone zostały kopuły i krzyże oraz charakterystyczne dla świątyni kolory: żółty, niebieski i czerwony. Świątynia została wzniesiona na planie prostokąta, z podziałem według starożytnych zasad biblijnych na trzy części: przedsionek (kruchta), część środkowa oraz najważniejsza część ołtarzowa, gdzie na środku znajduje się Tron Pański – ołtarz (prestoł), a w nim umieszczono relikwie 12 męczenników betlejemskich. Wnętrze cerkwi zdobi wykonany współcześnie ikonostas autorstwa J. Nieczajewa z Poczajewa.

W dniu 10 listopada 2013 r. Jego Ekscelencja biskup prof. dr hab. Jerzy (Pańkowski) dokonał odsłonięcia w sąsiedztwie cerkwi tablicy upamiętniającej ofiary katastrofy smoleńskiej z 2010 r.

Cerkiew prawosławna pw. św. Michała Archanioła w Ciechocinku to z pewnością obiekt wyjątkowy. Jej unikatowy charakter jest nie tylko fenomenem na skalę uzdrowiska, ale również całego kraju.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

KLUB 14 SUWALSKIEGO DYWIZJONU ARTYLERII PRZECIWPANCERNEJ IM. MARSZAŁKA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W SUWAŁKACH

ul. Wojska Polskiego 30

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Budynek klubu wchodzi w skład zespołu koszarowego w Suwałkach. Położony w środku zabudowy zamkniętej ulicami: Wojska Polskiego, Bydgoską, Batalionów Chłopskich i Czwartaków. Obiekt jest przykładem architektury koszarowej, charakterystycznej dla stylu rusko-bizantyjskiego, wybudowany w 1901 r. na planie krzyża łacińskiego, z szeroką podstawą utworzoną z ryzalitów.

TOMASZ WIECZOREK

Fragment fasady budynku klubu

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

TOMASZ WIECZOREK

Zdobienia (sztukateria) sufitów i ścian w Sali Konferencyjnej

Sala Konferencyjna

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

TOMASZ WIECZOREK

Kominek w Sali Myśliwskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Stała wystawa muzeum historii i tradycji żołnierzy

Rzeźba zabytkowa przy schodach

Fragment Sali Senatorskiej

TOMASZ WIECZOREK

Bogato zdobiony sufit w Sali Konferencyjnej

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

W czasie pierwszej wojny światowej użytkowany był przez rosyjskich żołnierzy, a w latach późniejszych przez żołnierzy 41 Pułku Piechoty jako kasyno. Obecnie jest siedzibą Klubu 14 Suwalskiego Dywizjonu Artylerii Przeciwpancernej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego.

W budynku zachowały się: ozdobne sufity w sali widowiskowej, senatorskiej i konferencyjnej, żyrandole, kinkiety, kominek w sali myśliwskiej, posadzki w holu wejściowym i holu klubu, dekoracyjne firany i kotary oraz dwie zabytkowe rzeźby ustawione przy ścianie podestu schodów prowadzących na piętro.

Okna są ozdobione łukami i innymi elementami dekoracyjnymi, a drzwi wykonano z cegły klinkierowej. Parter budynku akcentowany jest boniowaniem, natomiast w wyższych partiach obiektu zachowane są podziały na kondygnacje za pomocą gzymsów.

W budynku znajduje się „Stała wystawa muzeum historii i tradycji żołnierzy Suwalszczyzny", zaś eksponaty muzealne rozmieszczone są w holu: wejściowym klubu i pierwszego piętra.

TOMASZ WIECZOREK

Zwieńczenie ryzalitu nad wejściem głównym klubu

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

TWIERDZA OSOWIEC – FORT I CENTRALNY

TOMASZ WIECZOREK

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Twierdza Osowiec położona w województwie podlaskim, jest typową twierdzą zaporową, usytuowaną w zwężeniu bagien biebrzańskich, stanowiąc osłonę kolei i szlaku komunikacyjnego Białystok – Królewiec. Głównym projektantem twierdzy był gen. Eduard Iwanowicz Totleben. Obiekt został zbudowany w latach 1882–1892, na planie zbliżonym do trójkąta prostokątnego. Natomiast w latach 1912–1914 został zmodernizowany jako część systemu obronnego, zabezpieczającego zachodnie granice Cesarstwa Rosji. Twierdza składa się z czterech fortów: fort 1 (Centralny), fort 2 (Zarzeczny), fort 3 (Szwedzki) oraz fort 4 (Nowy). Nazwy te mają także swoją historię, np. Fort Zarzeczny – ponieważ leży za rzeką, a Fort Szwedzki postawiono w miejscu, gdzie Szwedom udało się bokiem, pod osłoną nocy ominąć niezauważalnie Twierdzę Osowiec.

Wojskowe Biuro
Edukacji Obywatelskiej

Widok na fragment koszar ze skarpy

Dawna kaponiera – schron

Fragment schronu krytego ziemią o konstrukcji murowanej

TOMASZ WIECZOREK

Wejście do budynku koszarowego

TOMASZ WIECZOREK

Kaponiera

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Półkolumna ozdobna

Fort I Centralny został zaprojektowany przez gen. inż. Rościsława W. Krassowskiego, autora projektu teoretycznego Fortu „K" (Fort w Kobylanach), który stanowił podstawę przy planowaniu Fortu w Osowcu. To on kierował budową Fortu w latach 1882–1885.

W okresie Drugiej Rzeczypospolitej, w części północnej fortu mieściło się Szefostwo Fortyfikacji Osowiec, a w części centralnej stacjonowała w latach trzydziestych bateria artylerii Korpus Ochrony Pogranicza „Osowiec".

Od listopada 1953 r. do chwili obecnej, część fortu wykorzystywana jest na potrzeby resortu obrony narodowej.

Brama przejazdowa

Fort wzniesiony jest na planie nieregularnego pięcioboku, z wysuniętym rawelinem przed czołem fortu w kierunku północno-wschodnim. Poprzeczne trawersy dzieliły fort na trzy części: północną, centralną i południową. Części północna i południowa dominowały nad centralną, dzięki czemu fort mógł się bronić częściami.

Wewnątrz fortu znajdowało się wiele różnych obiektów, przy czym w każdej z nich zbudowano koszary, prochownie, schrony pogotowia i magazyny.

Dawna wartownia ze schronem

TOMASZ WIECZOREK
WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

ZESPÓŁ PAŁACOWY NOWIKA W BIAŁYMSTOKU

ul. Lipowa 35

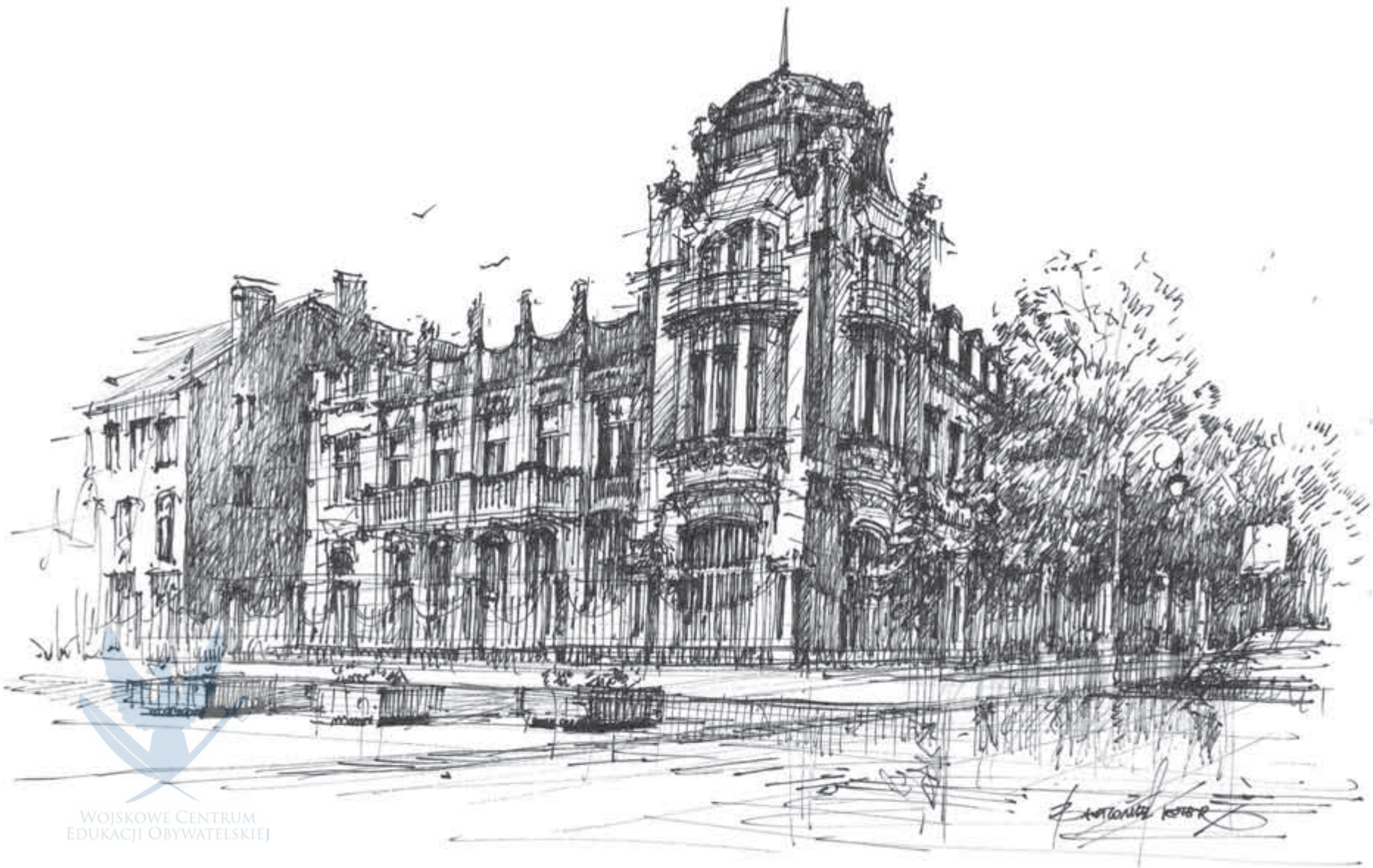

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

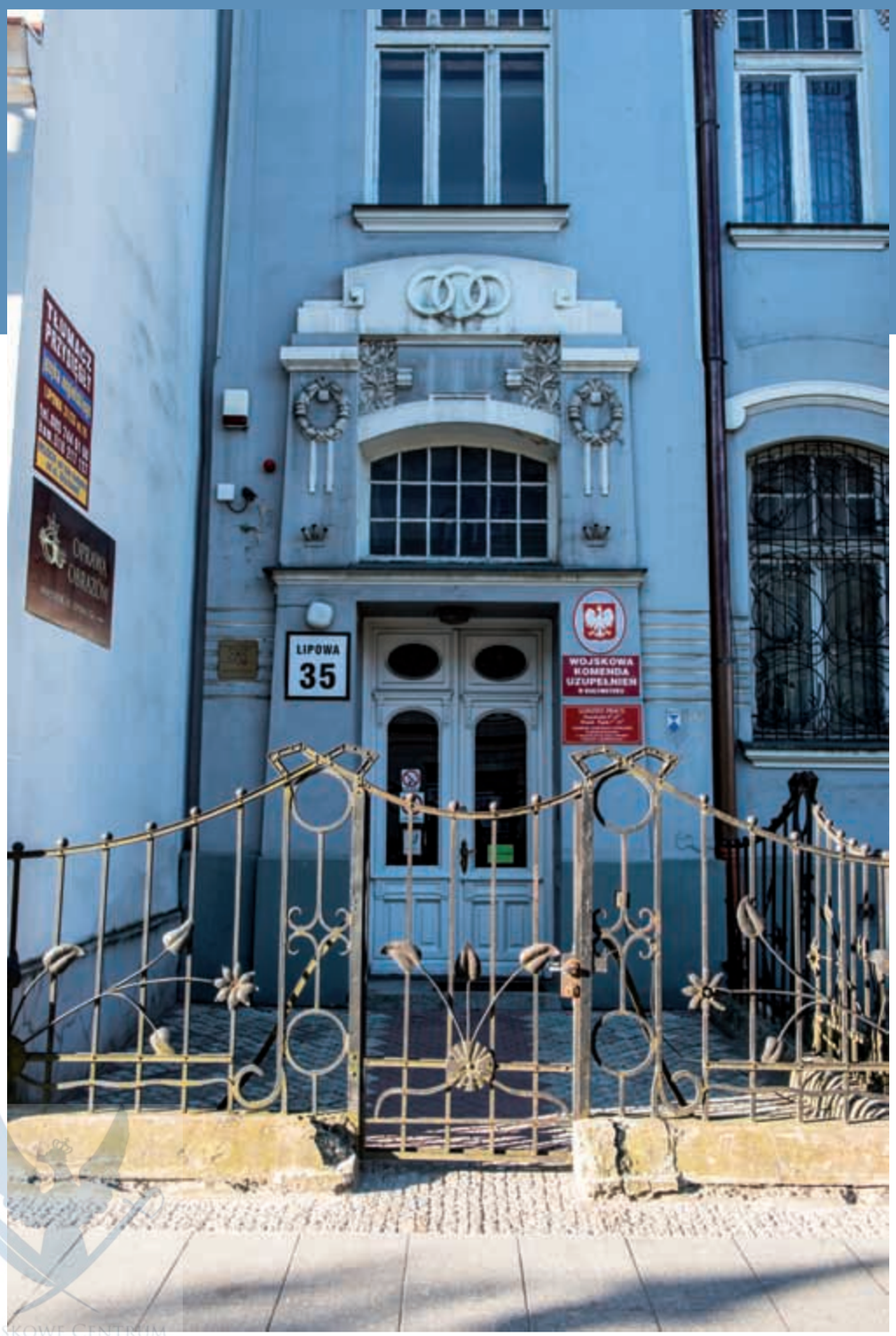

TOMASZ WIECZOREK

WOJSKOWE CENTRUM
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Dawny zespół pałacowy został zbudowany w latach 1910–1912 przez białostockiego fabrykanta Chanona-Hersza Nowika, właściciela fabryk włókienniczych „Nowik i synowie". W 1912 r. przekazał on połowę praw własności swojej żonie Chanie. Do 1925 r. obiekt należał do spadkobierców Nowika, a w czasie drugiej wojny światowej mieścił się w nim szpital wojskowy. Po wojnie pałac zajęła Wojskowa Komenda Uzupełnień w Białymstoku, która mieści się tutaj do dnia dzisiejszego.

Pałac, jest przykładem architektury eklektycznej, wzniesiony

Wejście główne

TOMASZ WIECZOREK

Wieża w narożu budynku

Okno z ozdobnymi płycinami

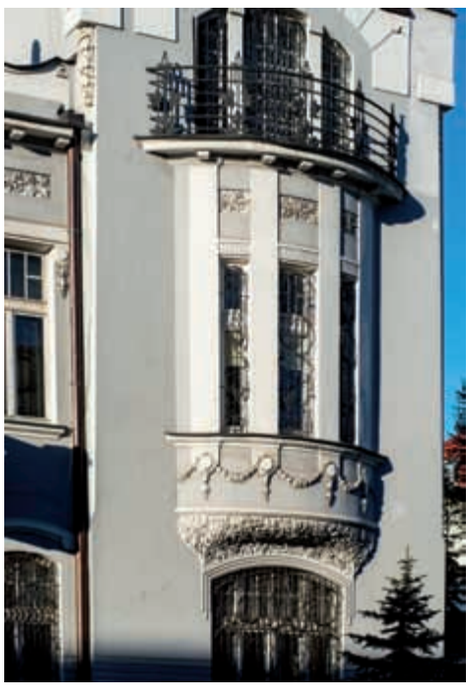

Ozdobny wykusz na wieży

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Fragment elewacji od strony dziedzińca

Zabytkowa metalowa krata z motywem kwiatowym

TOMASZ WIECZOREK

Ozdobne schody na I piętro

na planie litery „L" z charakterystyczną rotundą w narożniku. Wewnątrz zachowała się oryginalna, secesyjna polichromia. Natomiast z trzech budynków gospodarczych, które znajdowały się za pałacykiem, zachował się jeden. Podobnie z ozdobnego ogrodu pozostało jedynie kilka drzew.

Wraz ze śmiercią członków rodziny, budynek zaczął podupadać. Reprezentacyjny wygląd i dobre położenie pałacu zachęcały do wynajmowania mieszkania przez przedstawicieli wolnych zawodów. Mieszkali tu m.in.: bracia Bronisław (adwokat) i Mieczysław (lekarz) Gruszkiewiczowie, notariusz Stanisław Piankowski i Efim Cytron.

Pałac Nowika jest jednym z punktów, otwartego w czerwcu 2008 r., Szlaku Dziedzictwa Żydowskiego w Białymstoku, opracowanego przez grupę doktorantów i studentów Uniwersytetu w Białymstoku – wolontariuszy Fundacji Uniwersytetu w Białymstoku. Jest także punktem Szlaku Esperanto i Wielu Kultur, Szlaku Dziedzictwa Żydowskiego oraz Szlaku Białostockich Fabrykantów.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

KOMPLEKS OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH W KOMOROWIE

ul. Bociańskiego 1

Budynek nr 2

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

W latach 1891–1893 na terenie Komorowa władze carskie rozpoczęły budowę koszar wojskowych zwanych „Sztabem Saltinowskim", w którym to stacjonowały dwa pułki piechoty – 23 Niżowski Pułk Piechoty i 24 Syberyjski Pułk Piechoty. W okresie pierwszej wojny światowej koszary były zajmowane przez tyłowe oddziały wojsk niemieckich walczących na froncie wschodnim. W sierpniu 1917 r. dawne koszary carskie stały się pierwszym miejscem dyslokacji Szkoły Podchorążych Piechoty. Funkcjonowała ona w Komorowie do listopada 1918 r., kiedy to została przeniesiona do Warszawy. W czasie wojny polsko-bolszewickiej w Komorowie organizowała się I Dywizja Litewsko-Białoruska, a po zakończeniu wojny stacjonował tutaj 71 Pułk Piechoty.

W latach 1930–1934, kiedy szkołą dowodził płk Ludwik Bociański, powstał ośrodek sportowy, basen pływacki i kort tenisowy. Wzniesiono również liczne pomniki nawiązujące do chwały oręża polskiego od czasów Bolesława Chrobrego po bohaterów powstania listopadowego. 19 września 1999 r. odsłonięto na terenie

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Budynek Mauzoleum

Pomnik – fontanna Kraka walczącego ze smokiem

Pomnik króla Władysława Jagiełły

MARCIN TARKOWSKI

Pomnik Króla Władysława Łokietka

Pomnik Bolesława Chrobrego

Pomnik Króla Jana III Sobieskiego

Pomnik Hetmana i Kanclerza Wielkiego Koronnego Stanisława Żółkiewskiego

Pomnik Marszałka Piłsudskiego

MARCIN TARKOWSKI

WOJSKOWE CENTRUM
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Nawa główna kościoła

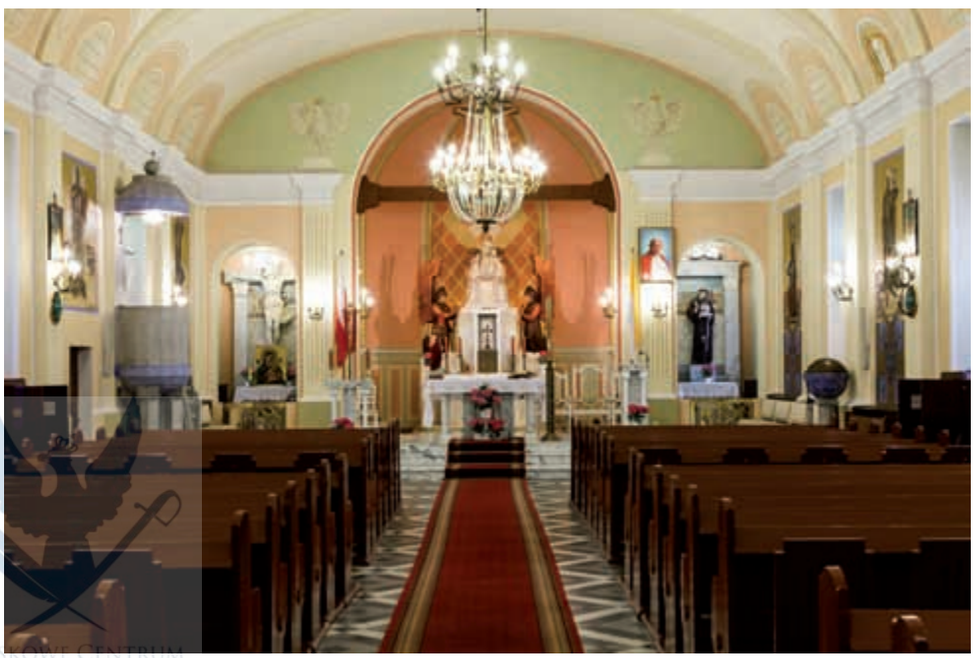

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

Żołnierze 5 Pułku Piechoty Legionów Polskich na zbiórce. Komorowo. Lato 1917 r.

garnizonu pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego, który jest dokładnie odtworzoną repliką pomnika z 1932 r. W latach 1944–1945 koszary zajmowała Armia Czerwona. Po zakończeniu drugiej wojny światowej do Komorowa wróciło Wojsko Polskie.

Koszary położone w parku z alejkami spacerowymi oraz kompleksem sportowym mogą być doskonałym miejscem wypoczynku.

Budynek koszarowy nr 7

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

TWIERDZA ZEGRZE

Wejście do budynku klubu

MARCIN TARKOWSKI

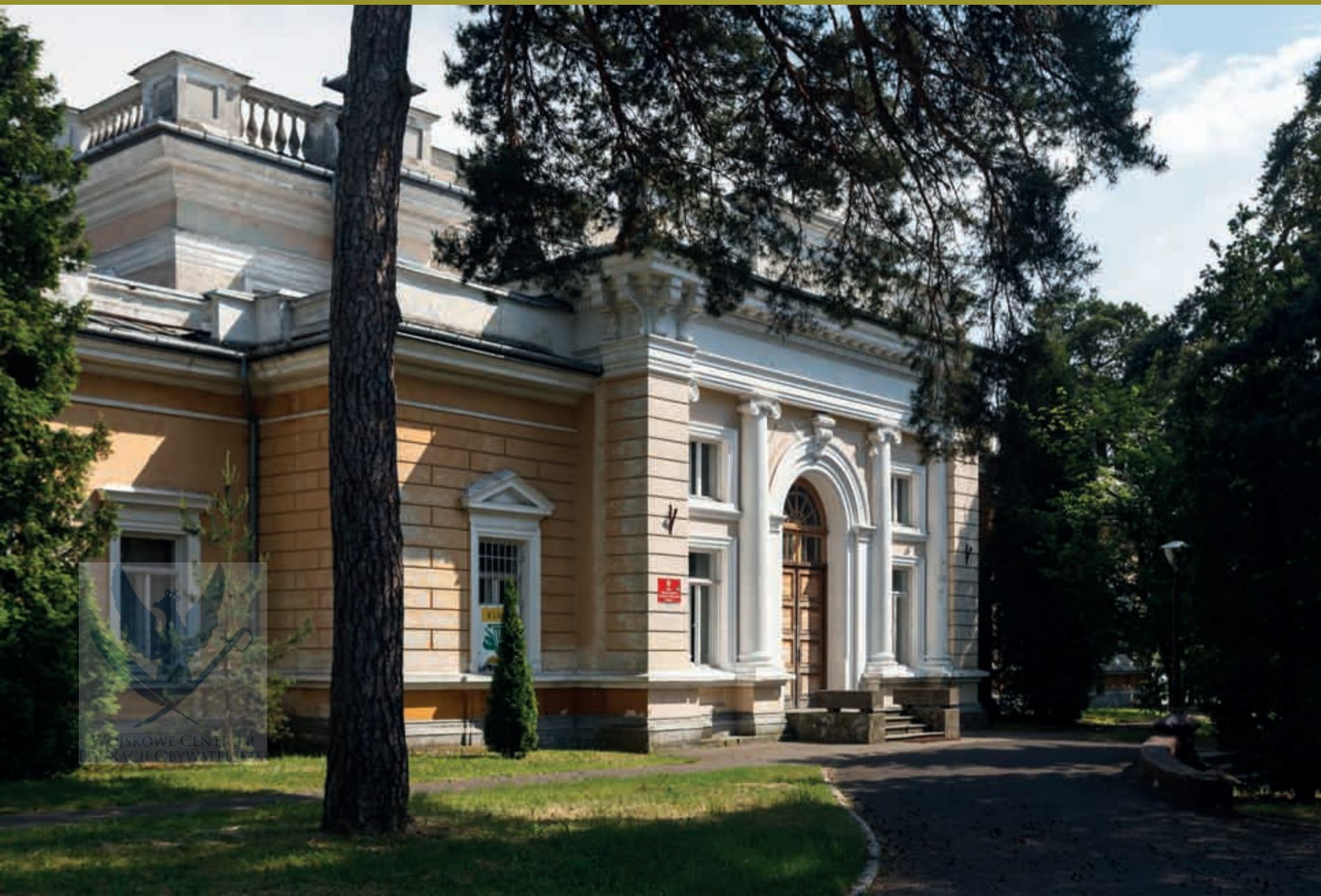

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Twierdza Zegrze, to umocnienia w ramach tzw. Warszawskiego Rejonu Fortecznego wzniesione przez Rosjan przy Trakcie Kowieńskim, na przełomie XIX/XX wieku. Zegrze jest przykładem twierdzy zaporowej, która nie wymagała ani nakładów finansowych na jej utrzymanie, ani zbyt licznej załogi. Wybudowane w latach 1892–1895 przez Rosjan umocnienia na wysokim, północnym brzegu Narwi składały się z dwóch fortów połączonych wałem, tzw. Umocnienie Duże, czyli fort Ordona i Umocnienie Małe, czyli fort Kilińskiego. Forty zmodernizowane w latach 1902–1907, były jednymi z najnowocześniejszych i najbardziej nowatorskich umocnień wzniesionych przez inżynierów rosyjskich. Podczas budowy zastosowano wiele rozwiązań typowych

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

dla fortyfikacji górskiej. Na potrzeby twierdzy powstały zespoły koszarowe w Zegrzu i w Zagrobach oraz siedem magazynów amunicji. Na terenie koszar zbudowano domy mieszkalne dla oficerów, budynki niektórych urzędów garnizonowych, cerkiew forteczną pw. św. Piotra i Pawła, dom kapelana i dowódcy twierdzy. W 1879 r. od strony zachodniej kompleksu koszarowego powstał neoklasycystyczny budynek, w którym obecnie mieści się klub wojskowy.

Twierdza Zegrze stanowiła jeden z kluczowych elementów tzw. Polskiego Trójkąta Warszawskiego Rejonu Fortecznego, składającego się także z Twierdzy Nowogeorgijewsk (Twierdzy Modlin) i Twierdzy Warszawa. Trójkąt uzupełniały m.in. Forty w Dębem i Beniaminowie, podporządkowane administracyjnie

Elewacja frontowa

Taras klubu

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Hol w budynku klubu

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Sala lustrzana w budynku klubu

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Budynek administracyjny

Twierdzy Zegrze. Podstawowym zadaniem twierdzy była obrona mostu na Bugo-Narwi oraz osłona wschodniego przedpola Twierdzy Modlińskiej. Miała być także punktem wypadowym w kierunku Prus Wschodnich.

W czasie pierwszej wojny światowej Zegrze zostało prowizorycznie przystosowane do obrony. 6 sierpnia 1915 r. wojska niemieckie ostrzelały Umocnienie Duże. W nocy rosyjska załoga twierdzy opuściła stanowiska, odchodząc, wysadziła najważniejszą cześć twierdzy – dwa mosty na Narwi.

Od 1916 r. w Zegrzu znajdowały się składy materiałów wybuchowych, w których przechowywano m.in. miny znalezione podczas rozbiórki części schronów niemieckich z lat 1914–1915 na przedpolu Twierdzy Osowiec.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

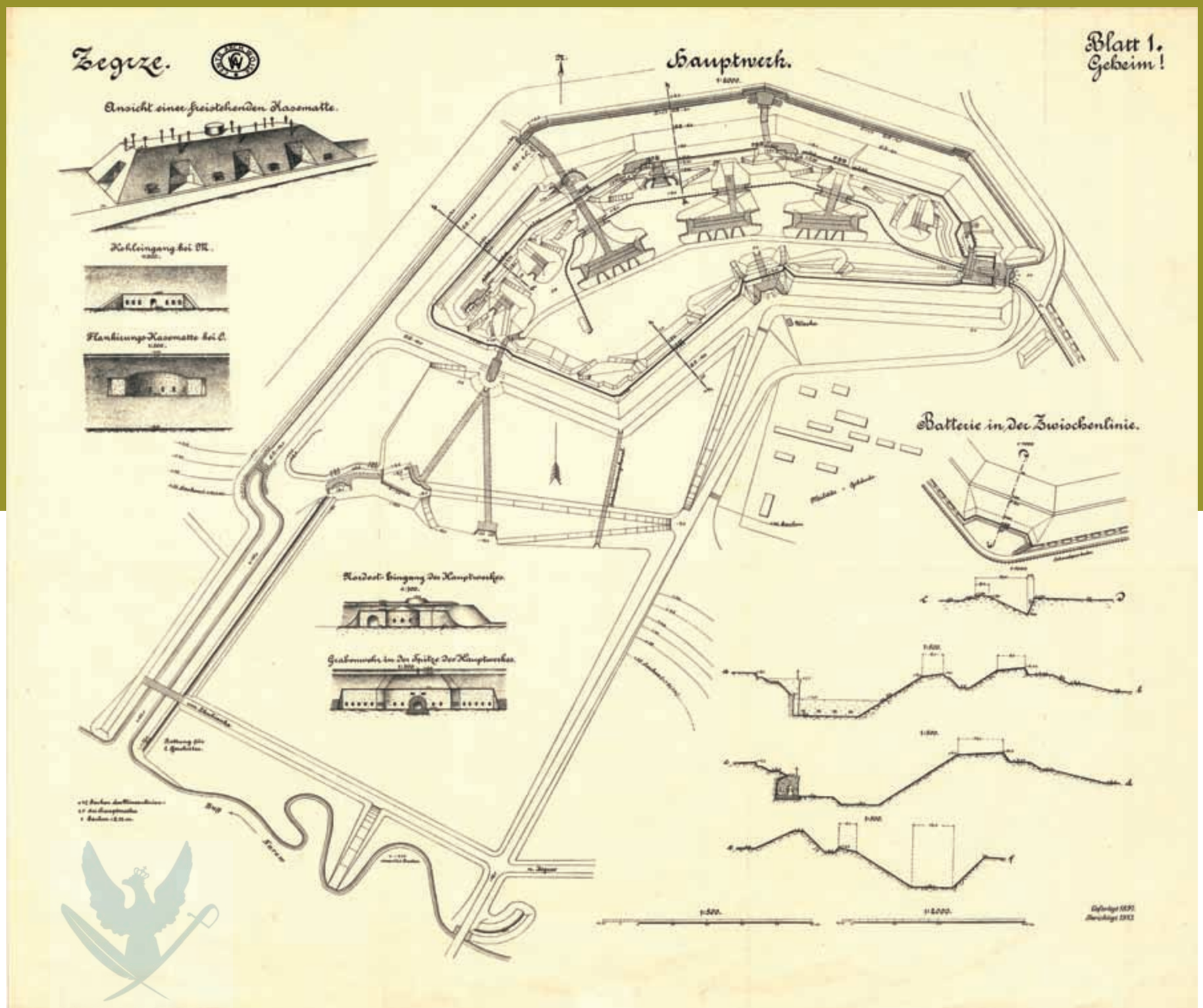

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Plan sytuacyjny Twierdzy

W okresie międzywojennym w zegrzyńskiej twierdzy stacjonowało Wojsko Polskie.

W 1919 r. zorganizowano tutaj Obóz Wyszkolenia Oficerów Wojsk Łączności, a 10 lat później przemianowano go na Centrum Wyszkolenia Łączności.

Obecnie Umocnienie Duże jest własnością Narodowego Banku Polskiego, który planował wzniesienie tam składnicy środków płatniczych oraz centrum rozliczeniowego. Umocnienie Małe należy do Wojskowego Centrum Szkolenia Łączności i Informatyki w Zegrzu.

Elewacja tylna budynku administracyjnego

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE
MARCIN TARKOWSKI
Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

KOŚCIÓŁ PW. NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY KRÓLOWEJ POLSKI W WARSZAWIE

ul. Długa 13/15

Fasada budynku Katedry Polowej

MARCIN TARKOWSKI

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

W miejscu, na którym stoi Katedra Polowa, z rozkazu króla Władysława IV w 1642 r., zakon Pijarów wybudował mały drewniany kościółek pw. Matki Bożej Zwycięskiej. Kościółek wraz z zabudowaniami spłonął w 1656 r., w czasie szwedzkiego natarcia na Warszawę. Król Jan II Kazimierz Waza, wypełniając wolę zmarłego brata, króla Władysława IV, podjął decyzję o rozpoczęciu budowy murowanego kościoła. Po abdykacji króla w 1668 r., prace budowlane podjęła stolnikowa wyszogrodzka Małgorzata Kotowska. Przepiękny barokowy kościół pw. Matki Bożej Zwycięskiej i Świętych Pryma i Felicjana, według projektu Jakuba Fontany, poświęcił biskup poznański Mikołaj Święcicki w 1701 r. W 1730 r. kościół został przebudowany przez Józefa Fontanę, a ostateczny wygląd fasadzie nadał jego syn Jakub Fontana.

Wejście główne do Katedry

Po upadku powstania listopadowego, w 1834 r. rosyjski gubernator Iwan Paskiewicz przekazał świątynię Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. W latach 1835–1837 dokonano przebudowy oraz adaptacji kościoła do liturgii prawosławnej. Usunięto z wnętrza barokowy wystrój, na wieżach, zakończonych charakterystycznymi kokosznikami, zawieszono dzwony odlane z armat zdobytych w powstaniu listopadowym. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w 1919 r. katedrę zwrócono wojsku i podniesiono do rangi Katedry Wojska Polskiego. Swój barokowy kształt, według projektu profesora Oskara Sosnowskiego, odzyskała ona w latach 1923–1927. W czasie okupacji hitlerowskiej kościół przekazano katolikom niemieckim i ich duszpasterzom. W latach 1946–1960 odbudowano go według projektu Leona Marka Suzina i przekazano generalnemu dziekanowi Wojska

Fragment wieży z posągiem Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski

Tympanon zwieńczony posągiem Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Wejście główne do Pałacu Biskupiego

Portal wejściowy do Pałacu Biskupiego

WOJSKOWE CENTRUM
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Tablica pamiątkowa ku czci Polaków poległych za wolność ojczyzny

Frontowa fasada Pałacu Biskupiego

Portal wejściowy do katedry

Dziedziniec

Drzwi katedry z symbolami Rodzajów Wojsk i Witrażem Matki Boskiej

Pomieszczenie zakrystii

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Ołtarz główny

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Polskiego. Funkcję Katedry Polowej Wojska Polskiego świątynia pełni od 1991 r.

Całe obecne wyposażenie kościoła skomponowano podczas powojennej odbudowy, w tym: XVI-wieczne skrzydła późnogotyckiego tryptyku oraz barokowe ołtarze, organy i wielkie obrazy pędzla Michała Willmana pochodzą z kościołów śląskich. W katedrze warto zwrócić uwagę na Kaplicę Katyńską, upamiętniającą męczeństwo polskich jeńców wojennych i więźniów pomordowanych w 1940 r. przez NKWD oraz na Kaplicę Matki Bożej Ostrobramskiej.

Dopełnieniem tej sakralnej budowli jest Pałac Biskupi, wybudowany w pierwszym ćwierćwieczu XVII wieku dla kanonika warszawskiego, kanclerza chełmińskiego. Po 1729 r. został on podarowany pijarom. Pierwotny wygląd tej budowli nie jest znany. Około 1735 r. pałacyk przebudowano. Od 1740 r. w gmachu działał konwikt pijarów, prowadzony przez ks. Stanisława

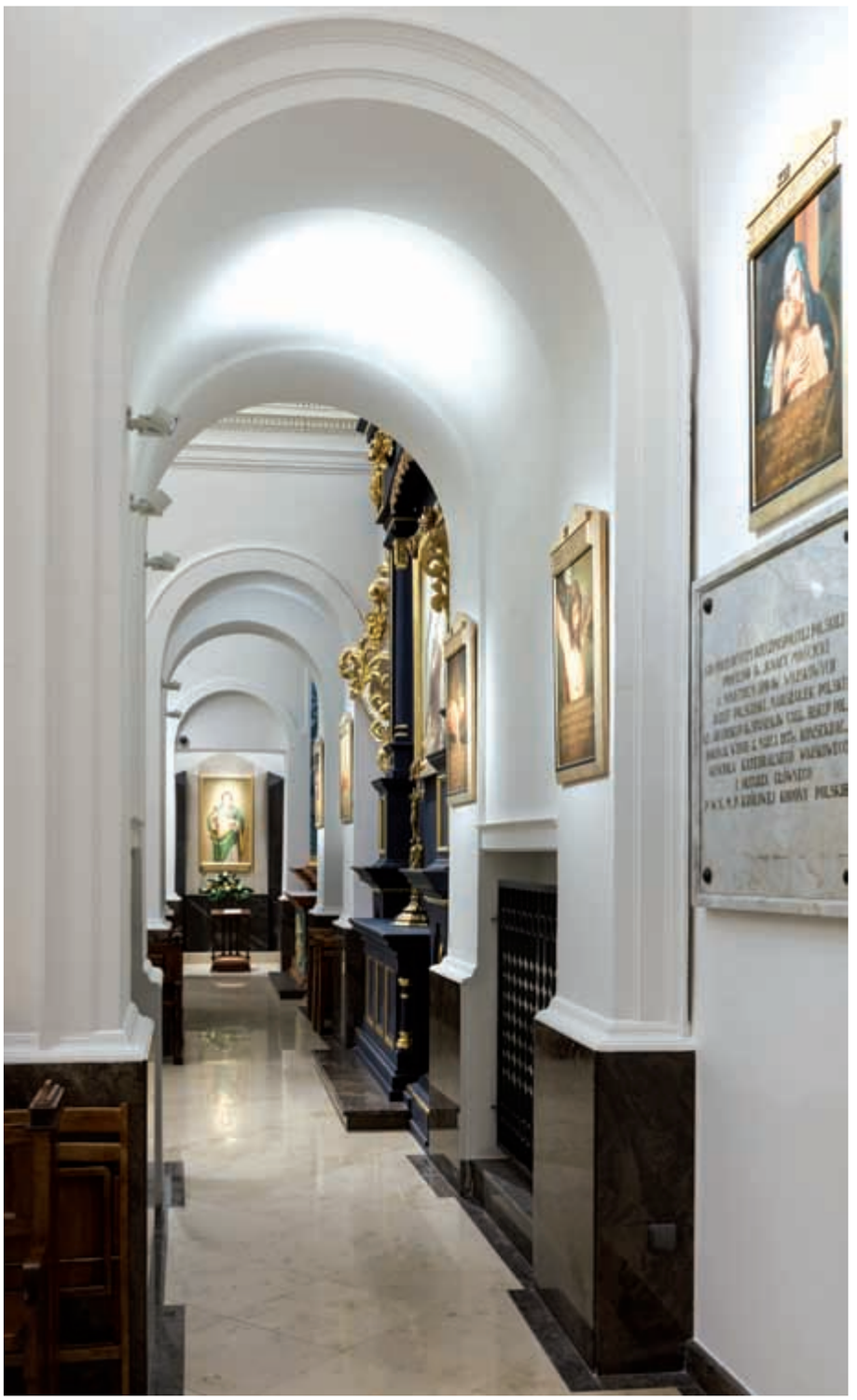

MARCIN TARKOWSKI

Nawa boczna Katedry Polowej Wojska Polskiego

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

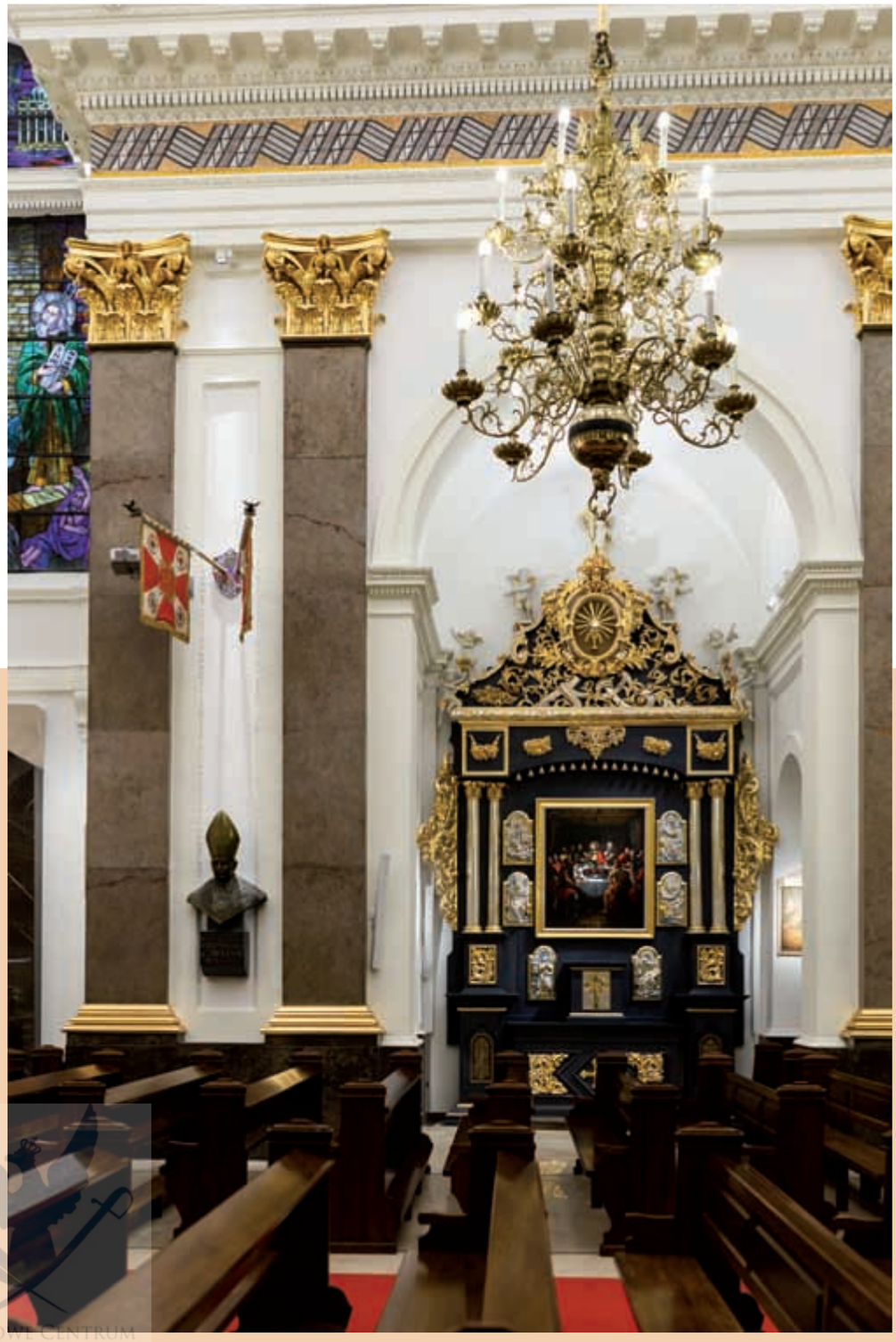

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Ołtarz boczny Ostatniej Wieczerzy

Ozdobne drzwi wejściowe od strony kościoła

Widok z kruchty na prezbiterium

XVIII-wieczne organy

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Nawa główna kościoła

Konarskiego. W latach 1835–1837 przebudowano pałacyk według projektu Antonia Corraziego. W 1944 r. został zburzony do fundamentów. Zrekonstruowano go w latach 1961–1963, jednak został pozbawiony większości elementów wystroju, tzn. boni w przyziemiu wraz z gzymsem kordonowym przecinającym pilastry, płycin parapetowych fryzów nad oknami I piętra oraz wieńców w tympanonie.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

Katedra Wojska Polskiego. Msza polowa za dusze legionistów poległych w bitwie pod Łowczówkiem w dwudziestą rocznicę bitwy w 1934 r.

MARCIN TARKOWSKI

Emblemat Orła Białego umieszczony na ścianie prezbiterium

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

GMACH WOJSKOWEGO INSTYTUTU GEOGRAFICZNEGO W WARSZAWIE

AL. Jerozolimskie 97

Fasada budynku Wojskowego Instytutu Geograficznego

WOJSKOWE CENTRUM
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Gmach Wojskowego Instytutu Geograficznego został wzniesiony w latach 1933–1934 według projektu architekta Antoniego Dyganta, na zamówienie Funduszu Kwaterunku Wojskowego. Budynek usytuowany jest pomiędzy ulicami Nowogrodzką i Al. Jerozolimskimi i przylega do kamienicy Stanisława Rostkowskiego. Pierwotnie znajdowały się tu biura, biblioteka i urządzenia poligraficzne Wojskowego Instytutu Geograficznego, którego kierownictwo mieściło się dotąd w gmachu dawnej szkoły przy ulicy Wilczej 64.

Elewacja tylna budynku Wojskowego Instytutu Geograficznego

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Obiekt wzniesiono na planie litery E o żelbetonowej konstrukcji szkieletowej, z dodatkowo urozmaiconą dominantą w postaci ośmiokondygnacyjnej wieży zegarowej umieszczonej w północno-wschodnim narożniku. Surowa elewacja zewnętrzna została oblicowana płytami piaskowca w sposób tworzący geometryczną, światłocieniową kompozycję.

Wnętrze budynku zdobi monumentalny fresk o powierzchni ok. 100 m^2, namalowany przez Bolesława Cybisa i Jana Zamoyskiego pn. „Bolesław Chrobry bije pale graniczne nad Odrą" (według innych źródeł: „Bolesław Chrobry bije pale graniczne nad Salą"). Fresk namalowano bez użycia koloru niebieskiego, a jedynie korzystając z właściwości barw dopełniających – ton

Ośmiokondygnacyjna wieża zegarowa

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

szary kładziono na płaszczyznę żółtą lub żółtobrązową, co stwarzało wrażenie barwy niebieskiej. Wnętrze budynku dopełnia również podrzeźbiany fresk Edwarda Manteuffla z mapą Polski.

W czasie drugiej wojny światowej budynek był wykorzystywany na potrzeby niemieckiego Wojennego Urzędu Kartograficznego i Mierniczego Warszawy – Kriegskarten – und Vermessungswesensamt Warschau, który zajmował się drukiem map dla Wehrmachtu. W 1944 r. budynek został spalony podczas powstania warszawskiego.

W 1960 r. dzięki staraniom Jana Zamoyskiego udało się kompozycję w holu odrestaurować – jednakże w zmienionej formie. Nie zgodzono się na zachowanie mapy przedstawiającej Polskę w granicach sprzed

Tablica pamiątkowa ku czci poległych pracowników Wojskowego Instytutu Geograficznego

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Fragment fresku ściennego w holu

Fragment fresku w holu budynku

WOJSKOWE CENTRUM
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

MARCIN TARKOWSKI

Fresk Bolesława Cybisa i Jana Zamoyskiego w holu budynku

Fresk Edwarda Manteuffla z mapą Polski

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Sgraffito w przejeździe bramnym z wizerunkiem Mikołaja Kopernika

wojny, toteż dostosowano starą mapę do nowych realiów, nawiązując do stylistyki przedwojennej, lecz z obecnymi granicami. Jan Zamoyski wykonał dodatkowo sgraffito, w przejeździe bramnym budynku, przedstawiające Mikołaja Kopernika.

Kolejnym charakterystycznym elementem wnętrza jest także zachowana sprzed wojny brązowa supraporta z zegarem, umieszczona nad drzwiami sali konferencyjnej, w stylu art. déco, zwieńczona sentencją *Mapa źródło przyczyny i skutku*, z zarysem kontynentów oraz sześciu znaków zodiaku. W 2002 r. na ścianie od strony Al. Jerozolimskich umieszczono tablicę pamiątkową ku pamięci pracowników Wojskowego Instytutu Geograficznego zabitych w Katyniu i poległych w czasie drugiej wojny światowej.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

FORT SADYBA W WARSZAWIE

ul. Powsińska 13

Fragment murów obronnych

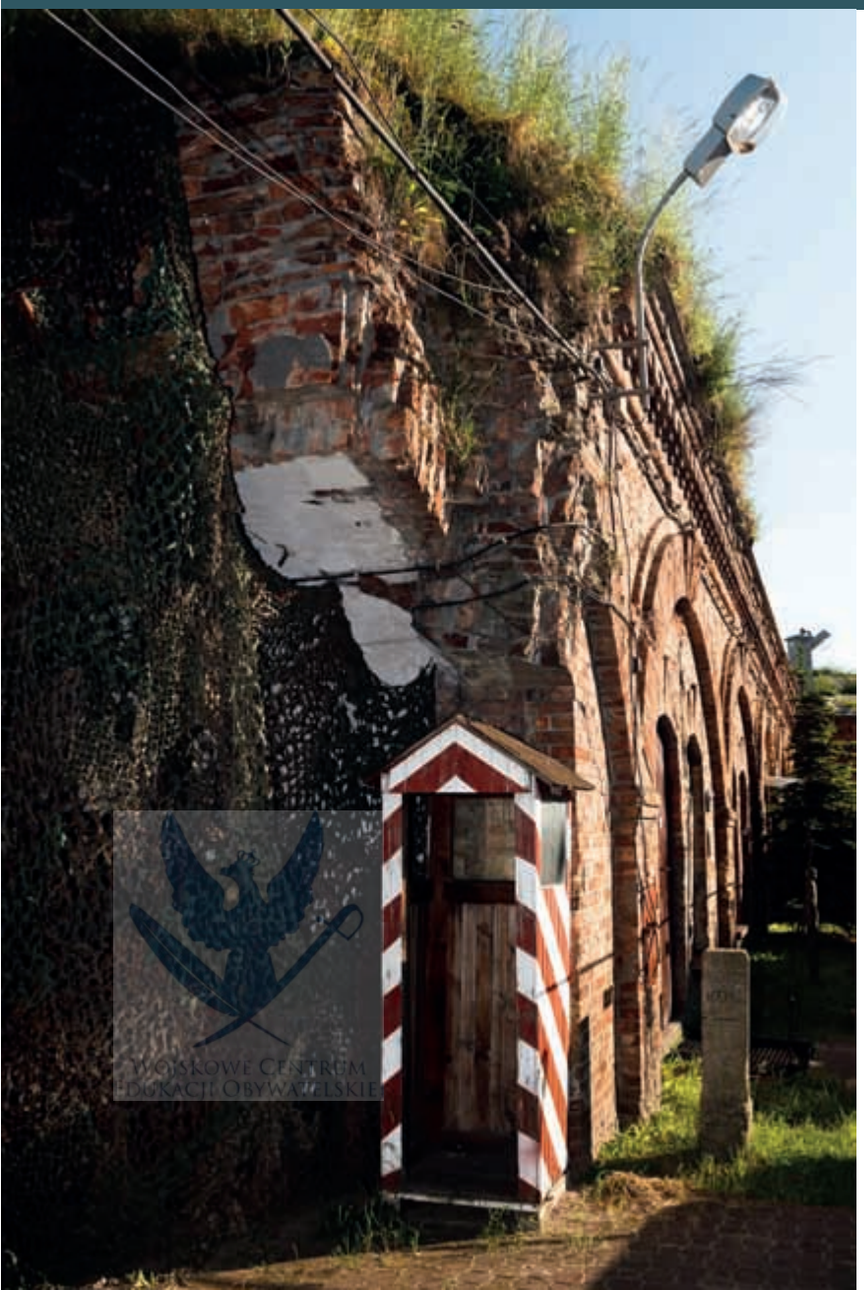

MARCIN TARKOWSKI

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Fort Sadyba, zwany fortem czerniakowskim, stanowi jeden z fortów pierścienia zewnętrznego Twierdzy Warszawa. Budowę rozpoczęto w latach 80. XIX wieku, pod kierownictwem płk. Verdenera. Zlokalizowany jest na warszawskiej Sadybie, w dzielnicy Mokotów.

Kształt fortu zbliżony jest do pięciokąta, z ceglanymi schronami koszarowo-bojowymi oraz podmokłą fosą. W czasie pierwszej wojny światowej fort, podobnie jak cała Twierdza, nie brał udziału w obronie Warszawy, bowiem Rosjanie w sierpniu 1915 r. wysadzili część obiektu, pozostawiając tylko koszary o charakterystycznym, łamanym narysie i układ ziemny. W listopadzie 1918 r. fort zajęło Wojsko Polskie, po czym nadano mu imię: Fort im. gen. Jana Henryka Dąbrowskiego.

W latach międzywojennych (1921–1929) pomieszczenia koszarowe wykorzystane były przez Zakład Elaboracji Granatów, Pocisków Artyleryjskich, Bomb

Ekspozycja Muzeum Polskiej Techniki Wojskowej na terenie fortu

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Pozostałości budynku koszarowego z wystawą torped i min morskich

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wystawa techniki wojskowej – sprzęt przeciwlotniczy

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wystawa pojazdów czołgowo-samochodowych i maszyn lotniczych

Fragment fortu wraz z ekspozycją pojazdów czołgowych

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Fragment fortu wraz z ekspozycją pojazdów czołgowo-samochodowych i maszyn lotniczych

Wystawa sprzętu wojskowego

MARCIN TARKOWSKI

Lotniczych, Torped i Min Morskich. Podczas obrony Warszawy w 1939 r. fort był miejscem bohaterskiej obrony żołnierzy polskich. W walkach brał udział m.in olimpijczyk, Janusz Kusociński, co upamiętnia tablica pamiątkowa odsłonięta w 1989 r., tuż przy forcie. W 1944 r. podczas powstania warszawskiego fort stał się ponownie placówką żołnierską. Zginął tu Czesław Szczubełek, dowódca Baonu „Oaza" – 5 Rejonu V Obwodu – Mokotów.

Po wojnie, we wschodniej części fortu urządzono park, a zachodnią przejęło wojsko m.in.: dowództwo dywizjonu rakietowego obrony przeciwlotniczej, batalion remontowo-budowlany i pułk samochodowy. Od 1993 r. w Forcie Sadyba mieszczą się dwa oddziały Muzeum Wojska Polskiego – Muzeum Katyńskie (obecnie trwają prace nad jego przeniesieniem do nowej siedziby na terenie Cytadeli warszawskiej) i Muzeum Polskiej Techniki Wojskowej, z plenerową wystawą sprzętu lotniczego, czołgów, dział, wyrzutni rakietowych, radarów. Na terenie fortu często odbywają się również różnego rodzaju pikniki historyczne i imprezy plenerowe z udziałem grup rekonstrukcji historycznych.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Widok na fort z okresu okupacji niemieckiej

ZESPÓŁ BUDYNKÓW KOSZAROWYCH W WARSZAWIE

ul. 11 Listopada 17/19

Fasada z wejściem do Centrum Wsparcia Teleinformatycznego Sił Zbrojnych

MARCIN TARKOWSKI

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

Oddziały 36 Pułku Piechoty Legii Akademickiej po przybyciu z Modlina do Warszawy. 1919 r.

Kadra oficerska 36 Pułku Piechoty Legii Akademickiej przed koszarami. W środku płk Kazimierz Sawicki, płk Erwin Więckowski. Marzec 1927 r.

Naczelnik Państwa Józef Piłsudski zwiedza koszary Legii Akademickiej w Warszawie. Listopad 1918 r.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Skrzydło boczne budynku nr 1

Ryzalit boczny z łukowymi oknami

MARCIN TARKOWSKI

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

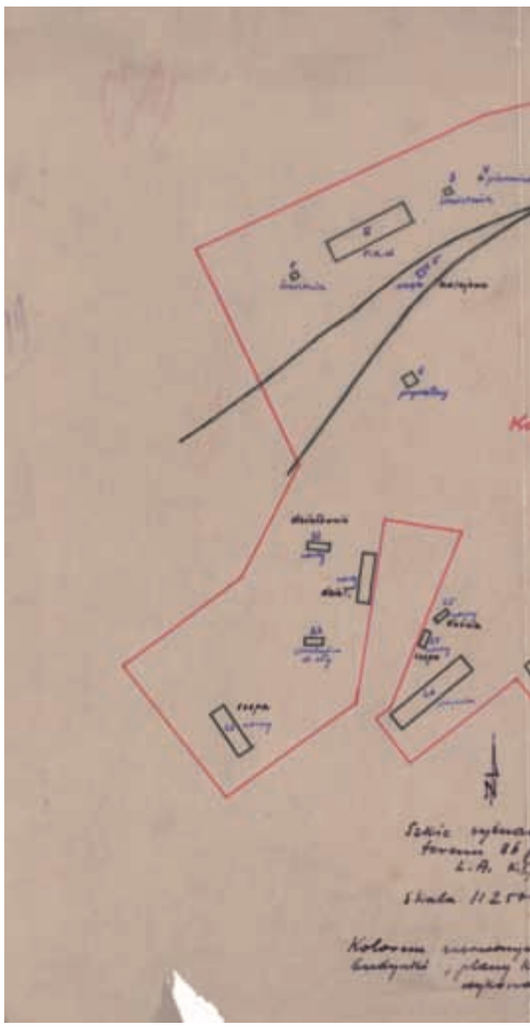

Plan sytuacyjny kompleksu koszarowego

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Łukowe okno na parterze

MARCIN TARKOWSKI

Elewacja boczna budynku nr 1 akcentowana przez podziały horyzontalne wyznaczone przez gzymsy

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Budynki koszarowe zostały wzniesione w latach 60. XIX wieku. Po powstaniu styczniowym, władze carskie przejęły część terenów Nowej Pragi na potrzeby armii carskiej. Wzdłuż ulic noszących wówczas nazwy Esplanadowej i Śliwickiej, usytuowano koszary i magazyny wojskowe. Od przełomu XIX i XX wieku aż do I wojny światowej, stacjonował tu II Orenburski Pułk Kozaków.

MARCIN TARKOWSKI

Szczyt budynku nr 1

MARCIN TARKOWSKI

Klatka schodowa w budynku nr 1

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Sala tradycji

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Proporce oraz ryngrafy pamiątkowe w sali tradycji

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Zabytkowe metalowe drzwi

Ryzalit budynku nr 5 z ozdobnymi blendami

W latach międzywojennych koszary poddano gruntownej modernizacji, a stare baraki zostały wyburzone. W pierwszym latach odrodzonej Polski pracował w nich Józef Piłsudski. Dla upamiętnienia pobytu w tym miejscu marszałka Józefa Piłsudskiego po jego powrocie z Magdeburga, na bocznej ścianie jednego z budynków umieszczono tablicę pamiątkową z wizerunkiem marszałka.

Elewacja boczna budynku nr 5

Widok na budynek kinowy od strony bocznej

MARCIN TARKOWSKI

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Klatka schodowa budynku nr 5

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

W tym czasie w koszarach rozlokowany był 36 Pułk Piechoty Legii Akademickiej. Do lat 90. XX wieku stacjonowały w nich Dowództwo 9 Dywizji Artylerii Obrony Przeciwlotniczej Kraju oraz 83 Dywizjon dowodzenia Obrony Przeciwpowietrznej m. Warszawa, a do 2000 r. – 3 Warszawska Brygada Rakietowa Obrony Powietrznej. W 1993 r. budynki koszar wpisano do rejestru zabytków.

SIEDZIBA DOWÓDZTWA GARNIZONU WARSZAWA ORAZ ORDYNARIATU POLOWEGO WP W WARSZAWIE

pl. Piłsudskiego 4 / ul. gen. M. Tokarzewskiego-Karaszewicza 4

Fasada budynku od strony Pl. J. Piłsudskiego

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

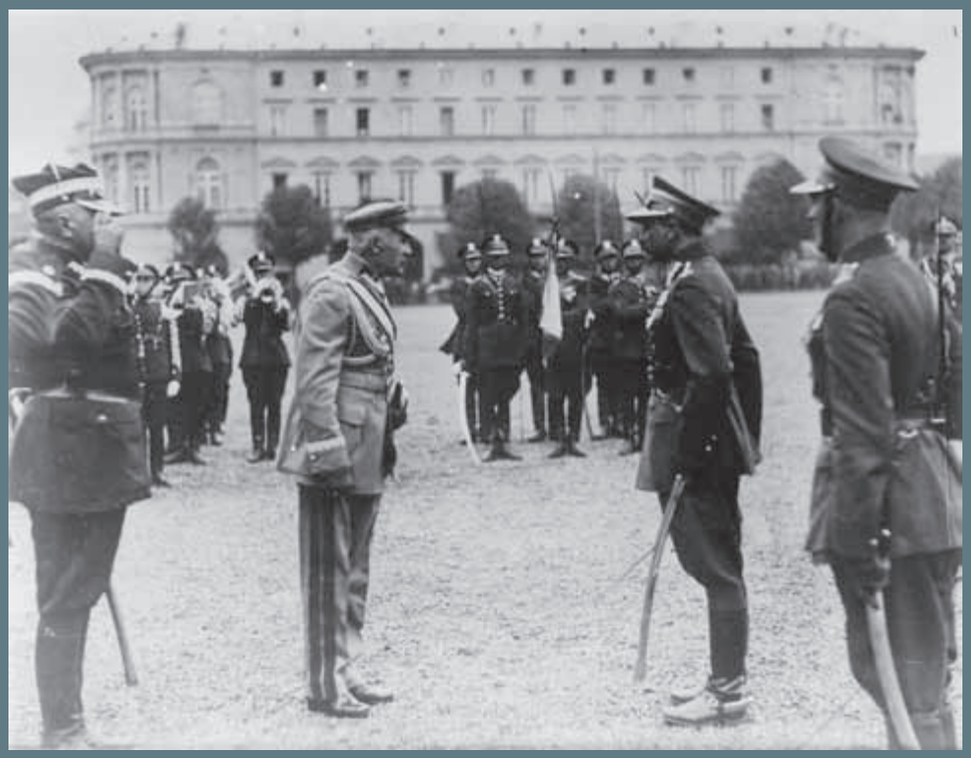

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

Marszałek Józef Piłsudski podczas uroczystości 15 rocznicy powstania kawalerii legionowej w 1929 r. – w tle budynek sądów wojskowych

Plac Piłsudskiego w 1935 r. – uroczystość przeglądu kompani honorowej przez ambasadora Francji w Polsce p. Leona Noela – w tle budynek sądów wojskowych

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

Plac Pitsudskiego w 1937 r. Podczas wizyty króla Rumunii Karola II – w tle budynek sądów wojskowych

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

CENTRALNA BIBLIOTEKA WOJSKOWA

PROJEKT DOMU OFICERA POLSKIEGO.

Elew. Kaya.

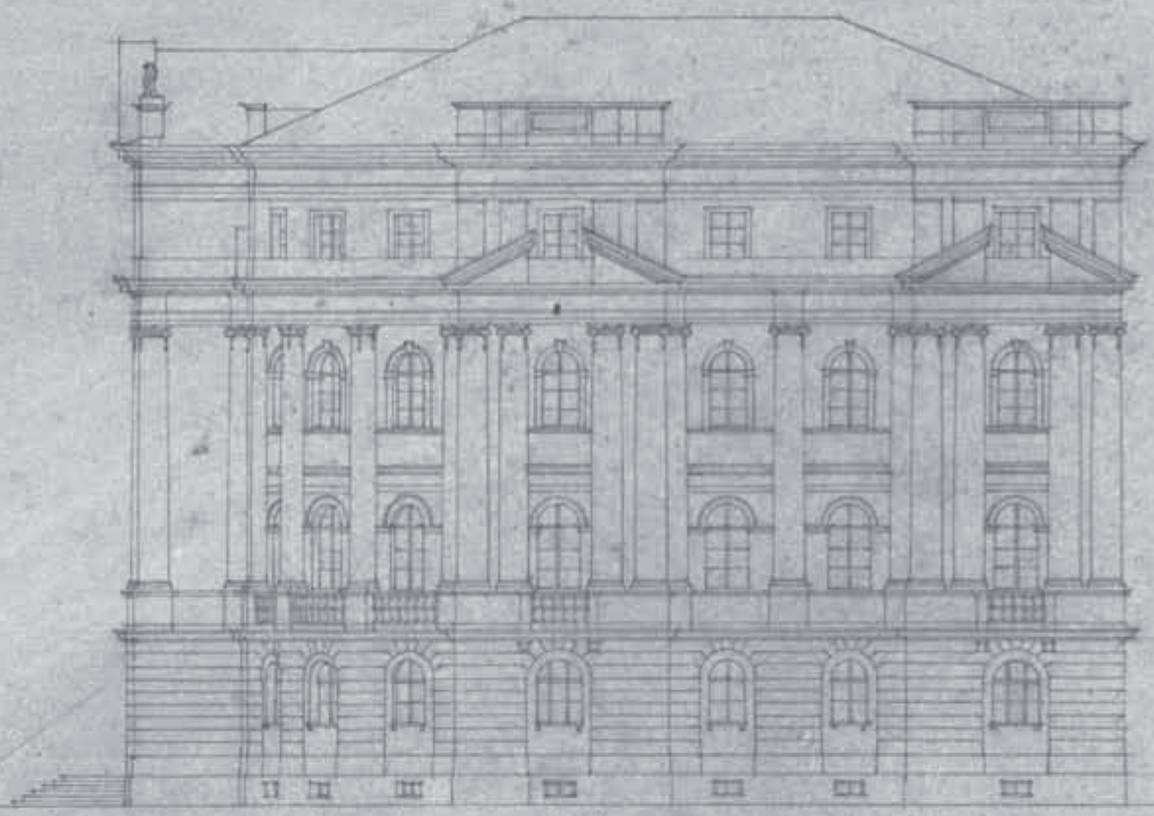

Podziałka. 1:200.

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

ALEKSANDER SYG
Inżynier-arch

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

„Dom bez Kantów" przed wojną

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Siedziba Dowództwa Garnizonu Warszawa oraz Ordynariatu Polowego WP znajdują się na terenie dawnych zabudowań stajennych pałacu Bilińskich, obecnie zlokalizowane są u zbiegu ulic Tokarzewskiego-Karaszewicza i placu marszałka Józefa Piłsudskiego (potocznie zwanym „Domem bez Kantów").

Budynek został zaprojektowany przez wybitnego architekta Czesława Przybylskiego na potrzeby wojska (w tym potrzeby kwaterunkowe oficerów).

Fragment okrągłego narożnika przy pl. J. Piłsudskiego

Wejście główne do Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego

MARCIN TARKOWSKI
Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wejście główne do Dowództwa Garnizonu Warszawa i Wojskowego Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji

MARCIN TARKOWSKI

Ozdobny balkon nad wejściem do Dowództwa Garnizonu Warszawa

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego

Początkowo budynek wchodził w skład kompleksu wzniesionego około 1866 r. w miejscu pawilonu wozowni saskiej z połowy XVII w., który był pozostałością po zabudowie Placu Saskiego od strony Ogrodu Saskiego. Od początku swojego istnienia mieścił Komendę Miasta – z początku rosyjską, w latach 1915–1918 – niemiecką i od 1918 – polską. Początkowo był budowlą wolnostojącą, z dwoma skrzydłami, prostopadłymi do dzisiejszej ul. Tokarzewskiego-Karaszewicza. W 1925 r. powiększono budynek o dwie osie, tym samym łącząc go z gmachem Najwyższego

MARCIN TARKOWSKI

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Sądu Wojskowego (powstałym w 1898 r.) i domem oficerskim. Nad frontonem nadbudowano attykę z rzeźbionymi panopliami. Jednakże budowla wprowadziła duży dysonans w architekturze całej pierzei. Budynek w latach 1933–1934 został poddany przebudowie, w nawiązaniu architektonicznym do sąsiadującego z nim budynku Hotelu Europejskiego.

Ścianę frontową na całej długości zwieńczyła potężna attyka z płaskorzeźbą – godłem państwowym i datą MCMXXXVI. Na tarasie przed głównym wejściem, kamienne słupki połączone łańcuchami zastąpione zostały takimiż kulami.

MARCIN TARKOWSKI

Krzyż upamiętniający mszę św. celebrowaną przez papieża Jana Pawła II w 1979 r. na pl. J. Piłsudskiego

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wejście główne do Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego

Fragment podcieni od ul. Królewskiej

W czasie drugiej wojny światowej budynek zajęty został przez Wehrmacht, pełniąc funkcję Komendy Miasta, zniszczono wówczas orła na attyce. Jednakże najpoważniejsze uszkodzenia nastąpiły podczas powstania warszawskiego w 1944 r.

Po wojnie budynek zajęty został ponownie przejęty przez Wojsko Polskie i odbudowany ok. 1951 r. W czasie odbudowy został zlikwidowany ryzalit z wejściem od strony placu, uproszczono dekoracje okien i stłuczono ozdoby z fasady, a od strony ul. Królewskiej zostały zaprojektowane podcienia łączące się z podcieniami „Domu bez Kantów". Autorem tej przebudowy był Zygmunt Stępiński.

„Dom bez Kantów" to przykład modernizmu z reminiscencjami klasycyzmu.

Charakterystyczną cechą budynku jest zaokrąglenie narożników budynku, jak w sąsiadującym hotelu. Z miejscem tym wiąże się pewna anegdota. Otóż sam Piłsudski, zapytany o budowę siedziby Funduszu Kwaterunku Wojskowego, powiedział: „Tylko bez kantów", co zostało odebrane dosłownie przez projektanta Czesława Przybylskiego. I tak zaczęła się historia tego miejsca.

Klatka schodowa z ozdobną kutą balustradą

MARCIN TARKOWSKI
WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

GMACH DAWNEGO KLUBU MYŚLIWSKIEGO W WARSZAWIE

ul. Kredytowa 5/7

MARCIN TARKOWSKI

Pałacyk Klubu Myśliwskiego został wzniesiony w latach 1897–1898, na ówczesnej ulicy Erywańskiej, na posesji uprzednio należącej do Józefa Ettingera. Autorem projektu tej okazałej budowli był francuski architekt François Arveuf. Budynek wybudowany został w stylu neorokokowym z elementami XVIII-wiecznej architektury francuskiej.

Zespół zabudowy składa się z jednotraktowej oficyny i trzytraktowego pałacyku w głębi posesji oraz łącznika pomiędzy dwoma budynkami. Początkowo budynek należał do Warszawskiego Klubu Myśliwskiego. Klubowi bardzo zależało na dyskrecji, toteż we frontowej oficynie mieściły się pomieszczenia dla służby i kuchnia, natomiast w pałacyku znajdowały się sale klubowe. Sale klubowe połączono z kuchnią łącznikiem na wysokości pierwszego piętra.

Widok na bramę wejściową prowadzącą na dziedziniec pałacu

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

MARCIN TARKOWSKI

Fasada jednotraktowej oficyny

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

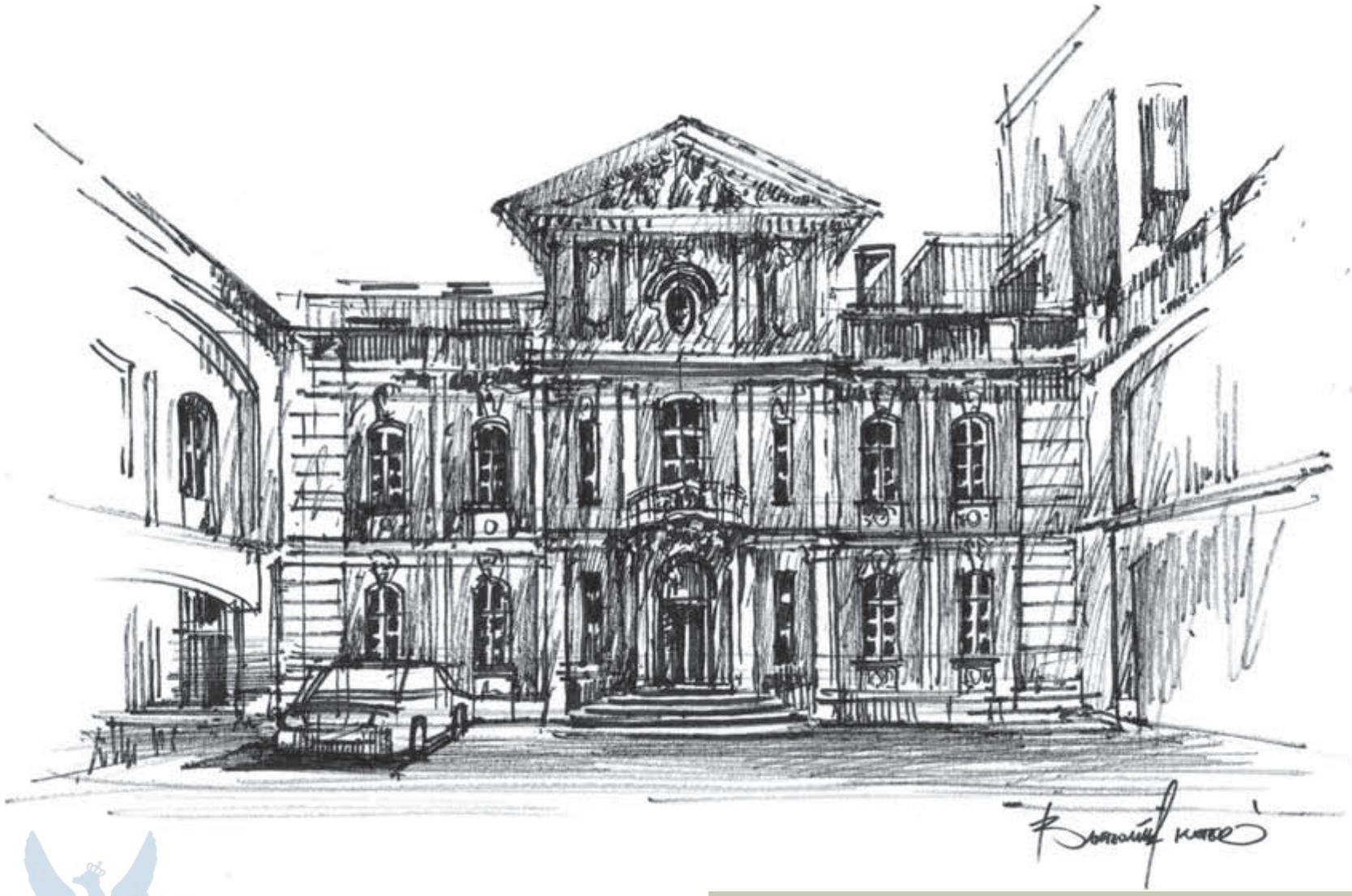

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Tablica upamiętniająca mjr. Bolesława Kontryma „Żmudzina" – jednego z dowódców Powstania Warszawskiego

Był to klub elitarny, zrzeszający arystokratów, wyższych oficerów polskich i rosyjskich. Stanowił miejsce kojarzone z hazardem i słynną w całej Warszawie dobrą kuchnią. Związany nierozłącznie z takimi arystokratycznymi nazwiskami jak: hrabia Zamoyski, hrabia Krasiński, hrabia Potocki, hrabia Czacki, Fryderyk Jurewicz, Włodzimierz Karski, Aleksander margrabia Wielopolski, hrabia Żółtowski i wielu innych. Prezesem klubu był znany działacz organizacji konspiracyjnych książę Włodzimierz Światopełk-Czetwertyński, pozbawiony tytułów za swą patriotyczną działalność. Pałeczkę po nim przejął jego syn Ludwik.

W 1910 r. klub zrzeszał blisko 200 członków. Kandydata na członka klubu musiało wprowadzić dwóch członków, był poddany balotowaniu przez komitet klubu, a także musiał wnieść wpisowe w wysokości 300 rubli. Opłata roczna wynosiła 150 rubli.

MARCIN TARKOWSKI

Tablica pamiątkowa Klubu Myśliwskiego w prześwicie bramnym

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Fragment łącznika pomiędzy pałacem a oficyną

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Klub Myśliwski pełnił rolę salonu towarzyskiego, gdzie organizowano różnego rodzaju spotkania, bale, wystawy, ekspozycje trofeów myśliwskich. Często przyjmowano tu dyplomatów oraz goszczono delegacje zagraniczne. Jednakże jego główną działalnością była organizacja gier w brydża, bilard i pokera. Klub istniał do momentu rozwiązania go przez władze niemieckie w 1940 r.

W czasie powstania warszawskiego budynek służył jako stanowisko dowodzenia mjr. Bolesława Kontryma „Żmudzina", dowódcy odcinka taktycznego AK Królewska – Plac Małachowskiego – Kredytowa, zamordowanego w 1953 r. Jednak w 1944 r. pałacyk wraz z poprzedzającą go oficyną spłonął. Zachowały się tylko mury magistralne z dekoracją elewacji. W latach powojennych odbudowano go według projektu Michała Ptic-Borkowskiego, pozbawiając jednak zachowanych, charakterystycznych dla tego miejsca detali architektonicznych. Podwyższono

Dziedziniec pałacowy

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Prześwit bramny w oficynie

Charakterystyczne okna pałacowe

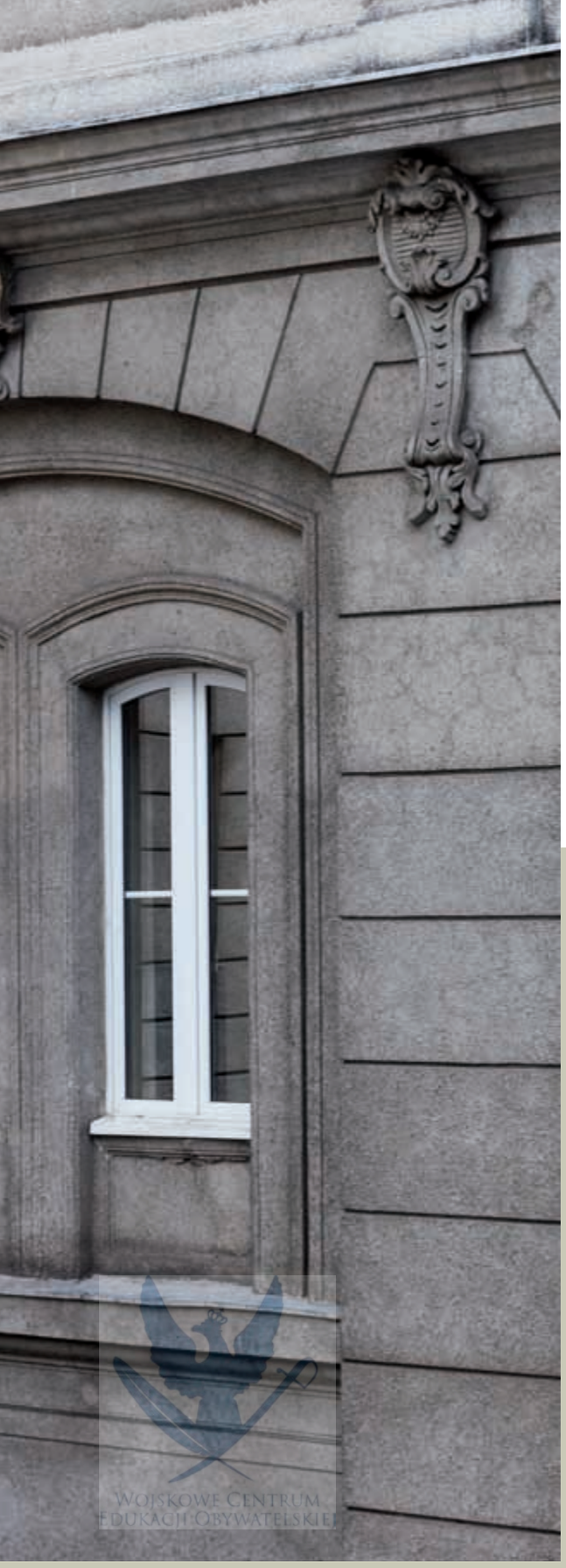

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Fragment ozdobnej balustrady balkonowej

MARCIN TARKOWSKI

Wejście główne do pałacu

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Bogato zdobiony tympanon

MARCIN TARKOWSKI

Budynek łącznika łączącego pałac z oficyną

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Ozdobne okna z balkonami w oficynie

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Widok sufitu sali eliptycznej z ozdobnym żyrandolem

MARCIN TARKOWSKI

Stiukowe ozdoby na ścianach

Ozdobny fryz wiążący rzeźby przy oknach

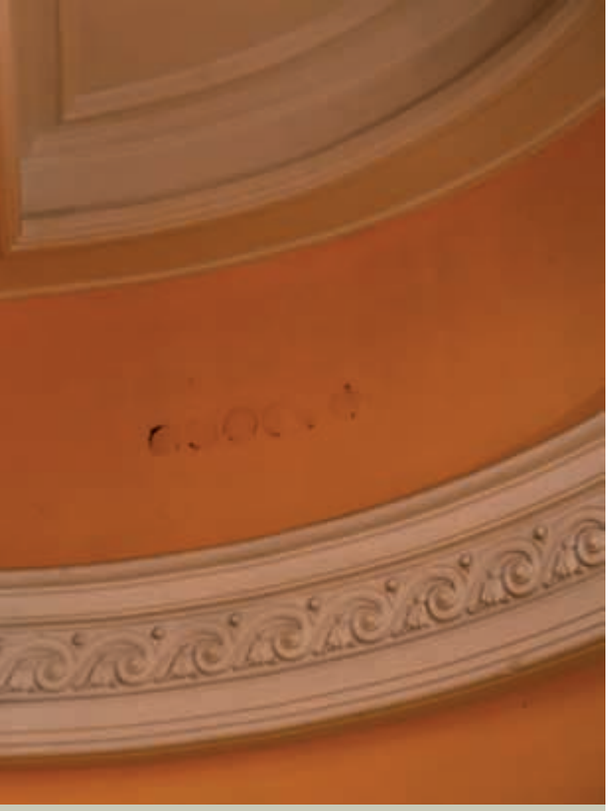

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Fragment klatki schodowej z ozdobną balustradą

MARCIN TARKOWSKI

Westybul pałacu

drugie piętro oficyny, a w tympanonie umieszczono pseudorokokową płaskorzeźbę autorstwa Danuty Kolarskiej i Romana Łukijanowa. Wnętrza pałacyku uzyskały typowo socrealistyczny wystrój, zgodnie z ówczesnym przeznaczeniem budynku na potrzeby Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Fragment Sali eliptycznej z supraportami nad drzwiami, pilastrami i kapitelami z motywem tataraku

Obecnie przy ulicy Kredytowej pod numerem 5/7 mieści się Reprezentacyjny Zespół Artystyczny Wojska Polskiego. Natomiast o tradycjach myśliwskich przypomina tylko tablica pamiątkowa z napisem: *W budynku tym w latach 1890–1939 mieścił się Klub Myśliwski, miejsce spotkań osobistości życia politycznego i gospodarczego...*

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

CYTADELA WARSZAWSKA

MARCIN TARKOWSKI

Powązkowska brama wjazdowa do Cytadeli Warszawskiej

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Plan sytuacyjny Cytadeli Warszawskiej

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

Jest położona na terenie wzgórza żoliborskiego, nad Wisłą. Zbudowana została na mocy decyzji cara Mikołaja I, według projektu majora Iwana Dehna, który wzorował się na cytadeli antwerpskiej. W trakcie budowy nazwana została Cytadelą Aleksandrowską na cześć poprzedniego cara, Aleksandra I.

Podstawowe prace fortyfikacyjne i budowlane wykonano w latach 1832–1836, po zakończeniu powstania listopadowego. W ich rezultacie powstała twierdza w stylu klasycystycznym, o kształcie pięcioboku, częściowo murowana, częściowo ziemna, która z jednej strony przylega do wysokiej skarpy wiślanej. Otoczona jest głęboką, suchą fosą, wokół której stworzono pustą, kilkumetrową przestrzeń zwaną esplanadą. Dnem fosy poprowadzono mur Carnota, który do dziś, poza niewielkimi fragmentami, zachował się w dobrym stanie. Długość murów twierdzy wynosi 2680 metrów, a w jej wnętrzu znalazły się m.in.: pawilony dawnych Gwardii Koronnej i Pieszej, budynki dawnego konwiktu pijarów, magazyn mundurowy, podziemna prochownia, arsenał, magazyn parkowy dla sprzętu artyleryjskiego, budynki mieszkalne dla wojskowych, stajnie mogące pomieścić 500 koni, cerkiew garnizonowa i wiele innych.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

W 1835 r. na prawym brzegu Wisły wzniesiono dodatkowo Fort Śliwickiego, który pełnił funkcję bardzo silnego przedmościa.

W 1846 r. podjęto decyzję o rozbudowie i umocnieniu twierdzy. Wzniesiono dzieła forteczne wysunięte na odległość 300–400 m od granicy muru obronnego. Powstały baszty: Aleksieja (1847–1849), Siergieja (1849–1850) i bateria nadbrzeżna (1849–1850) do ostrzeliwania nizinnego brzegu na północ od Cytadeli. W późniejszym okresie dobudowano basztę Władimira (1850–1853) oraz lunety: Pawła (1854) i Georgija (1863–1864).

W czasie powstania styczniowego Rosjanie od strony wewnętrznej wałów ziemnych twierdzy zbudowali 104 kazamaty do przechowywania amunicji oraz dział, niektóre z nich służyły jako cele więzienne. Cytadela pełniła również funkcję więzienia, mogącego pomieścić 2940 ludzi. Na siedzibę więzienia wybrano budynek nr X, osadzono w nim wielu wybitnych polskich patriotów i rewolucjonistów.

Biuro przepustek Cytadeli Warszawskiej

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Kaplica pw. Ducha Świętego

MARCIN TARKOWSKI

Budynek administracyjno-biurowy nr 4

Wejście do Inspektoratu Rodzajów Wojsk Dowództwa Generalnego RSZ

Fasada klubu Dowództwa Operacyjnego Rodzajów Sił Zbrojnych

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

WOJSKOWE CENTRUM
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

MARCIN TARKOWSKI

Wejście główne do klubu wojskowego

Widok na klub i kaplicę pw. Ducha Świętego

MARCIN TARKOWSKI

Fasada budynku administracyjno-biurowego Centrum Wsparcia Teleinformatycznego SZ

Podstawową funkcją Cytadeli Warszawskiej było wzmocnienie kontroli władz zaborczych nad Warszawą oraz całą Polską. Twierdza stanowiła kolejne ogniwo, obok rozbudowanej w tym czasie Twierdzy Modlin, twierdz w Dęblinie, Brześciu Litewskim oraz w Zamościu. Znaczenie strategiczne Cytadela utraciła w latach 70. XIX wieku, po doświadczeniach wojny francusko-pruskiej, kiedy okazało się, że samotna twierdza nie jest w stanie oprzeć się atakom nowoczesnej artylerii. Wtedy zapadła decyzja o utworzeniu Twierdzy Warszawa, czyli zespołu 30 fortów okalających Warszawę w promieniu wielu kilometrów.

Po odrodzeniu Polski Twierdzę przejęło Wojsko Polskie, którego jednostki zajmowały ją do wybuchu II wojny światowej.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

W latach międzywojennych rozebrano trzy z siedmiu fortów okalających Twierdzę.

Obecnie Cytadela nadal znajduje się w posiadaniu Wojska Polskiego. Na jej terenie mieści się Muzeum Katyńskie, planuje się również wybudowanie Muzeum Wojska Polskiego.

Dawna prochownia

OŚRODEK REPREZENTACYJNY MINISTERSTWA OBRONY NARODOWEJ W HELENOWIE

ul. Grodziska 1

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

NATALIA RUCIŃSKA

Pałac od strony ogrodu

Początki historii pałacu Helenów sięgają drugiej połowy XVIII wieku. W tym czasie dobra położone w powiecie pruszkowskim, w obwodzie warszawskim województwa mazowieckiego, należały do hrabiego Michała Kazimierza Ogińskiego, który zarządzał majątkiem do swojej śmierci.

Od około 1800 do 1817 r. Helenów należał do hrabiego Tomasza Adama Ostrowskiego, pułkownika wojsk koronnych. Po jego śmierci nowym właścicielem majątku w latach 1817–1833 został jego syn, Tadeusz Jan Karol Ostrowski. W owym czasie wzniesiony został nowy obiekt pałacowy z przyległymi oficynami w stylu klasycystycznym, według projektu architekta Jakuba Kubickiego. Wokół pałacu założono park z kanałem wodnym. Ogród w obecnym kształcie i układzie zachował cechy charakterystyczne dla ogrodów polskich z początku XIX wieku.

Wojewódzkiego Ośrodka Edukacji Obywatelskiej

W latach 1833–1855 majątek Helenów był własnością Wincentego Arkuszewskiego herbu „Jastrzębiec".

Po jego śmierci, w 1855 r. nowymi właścicielami majątku zostali małżonkowie hrabia Stanisław Potocki i Maria Konstancja z Sapiehów. W tym okresie pałac został gruntownie przebudowany według projektu architekta Henryka Marconiego i Władysława Hirszla. Obiekt nabrał cech neorenesansowych, posiadał również półeliptyczną oranżerię. Dwukondygnacyjną bryłę pałacu wybudowano na planie prostokąta, z dwoma wąskimi ryzalitami bocznymi i portykiem kolumnowym od frontu. Na wysuniętych cokołach umieszczono rzeźby lwów. W pomieszczeniach znajdują się zabytkowe sztukaterie, najbogatsze w holu, galerii i sypialni na I piętrze. W takim stanie, z nielicznymi przebudowaniami obiekt przetrwał do czasów współczesnych.

Od 1866 r. Helenów należał do syna Stanisława i Marii Potockich – Jakuba. W chwili objęcia majątku przez hrabiego Jakuba Ksawerego Potockiego Helenów miał status podwarszawskiej rezydencji letniej, obejmującej swoim obszarem 1000 ha ziemi, w tym: pałac piętrowy murowany, ogród, obszerny park i staw. Jakub Potocki dobudował w pałacu oranżerię, przekształconą następnie w bibliotekę.

WOJSKO
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Pomnik Danaidy

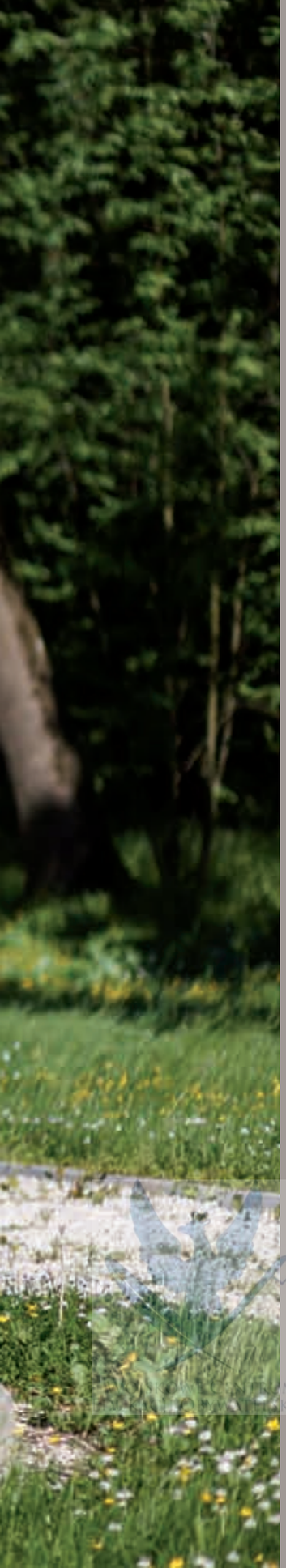

Żeliwna fontanna

Żeliwny kielich z połowy XIX w.

MARCIN TARKOWSKI

MARCIN TARKOWSKI

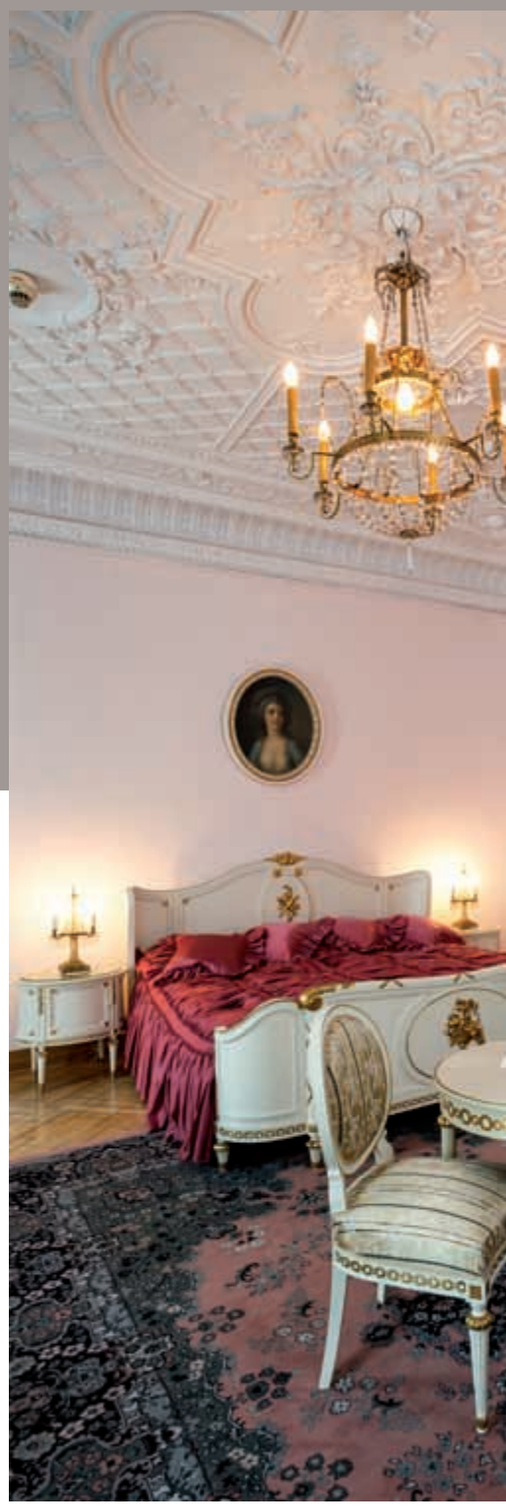

Główny hol pałacu wraz z kopułą

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Apartament 5 – sypialnia

MARCIN TARKOWSKI

Pomieszczenie zwane Galerią

Biblioteka pałacowa

Apartament 5 – salon

MARCIN TARKOWSKI
Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Sala główna w pałacu

Korytarz na piętrze

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Założony przez Tomasza Adama Ostrowskiego park został przerobiony przez Henryka Marconiego na krajobrazowy, który zdobią rzeźby klasycystyczne dłuta Jacoba Franceschi.

W 1936 r., po śmierci hrabiego Jakuba Potockiego, majątek przekazano na rzecz fundacji im. hrabiego Jakuba Potockiego.

W 1939 r. Helenów zajęły wojska niemieckie, w latach 1940–1941 w pałacu urzędował komendant getta Pruszków, a w latach 1944–1945 komendant niemieckiego obozu przejściowego „Dulag 121". Po zakończeniu działań wojennych, w latach 1945–1947 w majątku Helenów umieszczono placówkę NKWD. Po opuszczeniu obiektu przez NKWD, pałac w Hellenowie został ograbiony i zniszczony.

Sala główna

WOJSKOWE CENTRUM DZIEDZICTWA OBYWATELSKIEGO

W 1947 r. majątek Helenów stał się własnością Państwa Polskiego i przekazany został Wojsku Polskiemu. Powstał w nim Dom wypoczynkowy Ministra Obrony Narodowej Helenów. Obecnie pełni funkcję Ośrodka Reprezentacyjnego Ministerstwa Obrony Narodowej.

Park ze stawem

MARCIN TARKOWSKI

Wejście do pałacu od strony ogrodu

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY PW. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA W RADOMIU

pl. Konstytucji 3 Maja

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Jest to rzymskokatolicki kościół garnizonowy, który mieści się w dzielnicy Śródmieście. Pierwotnie była to cerkiew pod wezwaniem św. Mikołaja wybudowana w 1902 r. na Placu Sobornym według projektu Wiktora Syczugowa, zmodyfikowana przez innego rosyjskiego architekta, M. Prieobrażeńskiego.

Świątynia została poświęcona 9 lutego 1902 r. przez lubelskiego biskupa prawosławnego Hermana. Projekt oparto na bizantyjskim układzie centralnym.

W okresie międzywojennym zmieniono zewnętrzną szatę architektoniczną świątyni, nadając jej neorenesansowe formy z czterokolumnowym portykiem porządku jońskiego, dostosowując ją do charakteru sąsiadującej zabudowy.

Widok na fasadę kościoła garnizonowego z ozdobnymi kolumnami

MARCIN TARKOWSKI

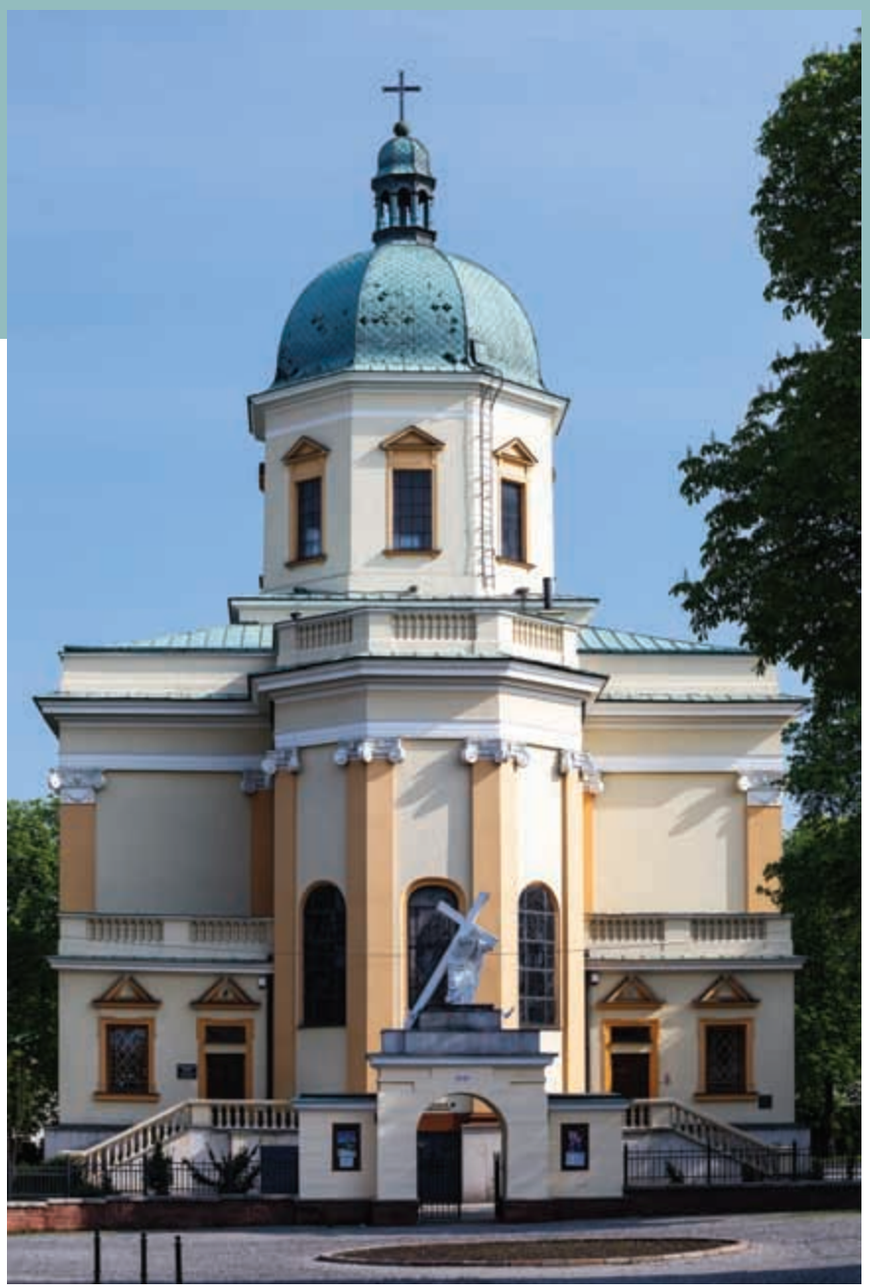

Wejście do kościoła od strony kaplicy pw. św. Maksymiliana

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Rzeźba Chrystusa niosącego krzyż

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Widok na elewację kościoła od strony kaplicy pw. św. Maksymiliana

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Prezbiterium z fragmentem nawy bocznej

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Fragment nawy bocznej z widokiem na ambonę w kształcie łodzi

Tablice pamiątkowe pamięci poległych żołnierzy w obronie ojczyzny oraz żołnierzy uczestniczących w misjach pokojowych

Wnętrze kaplicy pw. św. Maksymiliana

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Ołtarz boczny

Fragment bogato zdobionych metalowych schodów

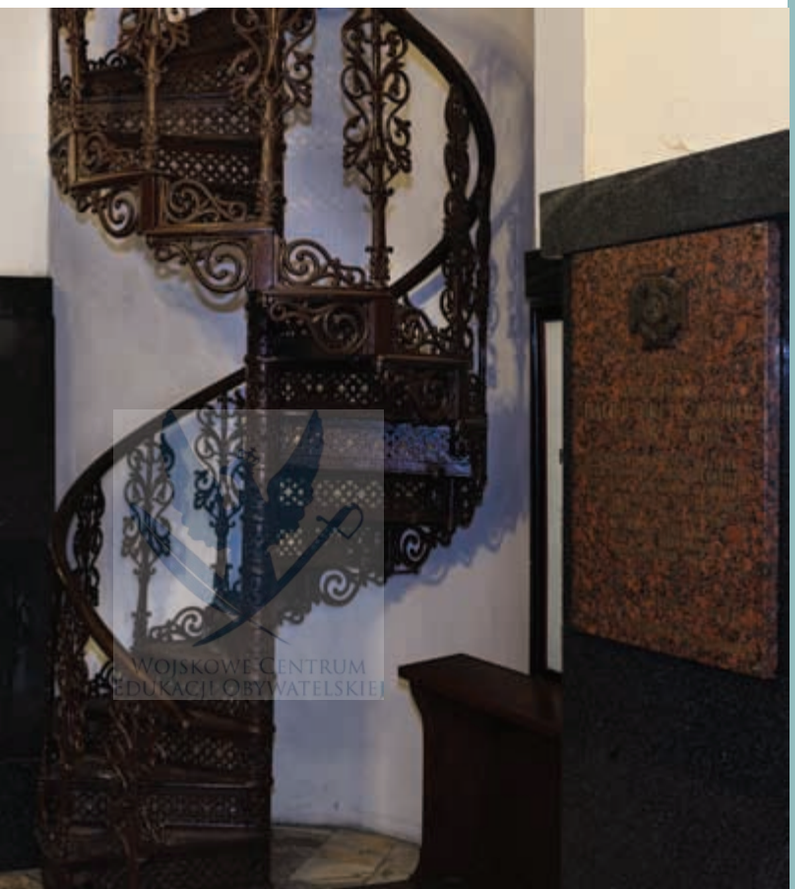

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

MARCIN TARKOWSKI

W 1918 r. cerkiew została przejęta przez Wojsko Polskie. Zniszczona podczas działań wojennych budowla miała być przebudowana na Muzeum Ziemi Radomskiej. Zwyciężyła jednak koncepcja przebudowy świątyni na kościół garnizonowy. Przebudowa miała miejsce w latach 1925–1932, jej autorem był radomski architekt Kazimierz Prokulski. Uroczysta konsekracja świątyni odbyła się w 1930 r.

Obecnie we wnętrzu świątyni znajdują się: malarstwo, rzeźba, grafika związane z kultem religijnym, szkło i porcelana, militaria, numizmatyka, meble oraz naczynia i szaty liturgiczne.

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY PW. ŚW. JERZEGO W ŁODZI

ul. św. Jerzego 7a

Fasada główna z pomnikiem papieża św. Jana Pawła II

ANNA GREGORCZYK

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Wejście główne do kościoła

ANNA GREGORCZYK

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Ozdobny portal wejściowy

Krużganek wejściowy do kościoła

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

ANNA GREGORCZYK

Okna z dekoracyjnymi kolumnami z podwójnym łukiem

Ten rzymskokatolicki kościół wyróżnia się spośród innych nietypową architekturą. Charakterystyczne kształty zawdzięcza pierwotnemu przeznaczeniu jako cerkiew. Okazją do budowy świątyni stały się, przypadające na rok 1896, obchody jubileuszu stulecia istnienia stacjonującego wówczas w Łodzi 37 Jekaterinburskiego Pułku Piechoty. W 1894 r. zawiązał się komitet budowy świątyni, który zlecił wykonanie projektu architektowi miejskiemu Franciszkowi Chełmińskiemu. Fundatorami świątyni dla rosyjskich żołnierzy byli najwięksi łódzcy fabrykanci. Poświęcono ją 27 listopada 1896 r., nadając jej wezwanie św. Aleksego Metropolity moskiewskiego.

Świątynię zbudowano na wzór innych cerkwi garnizonowych obszaru petersburskiego. Od początku łączyła dwie role: miejsca modlitwy (część sakralna) i ujeżdżalnię koni dla wojska (dalsza część budynku). Stąd oryginalny wygląd wnętrza, szeroka, wysoka nawa w kształcie prostokąta z kratownicami podtrzymującymi dach. Mimo

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Rzeźba Jezusa Chrystusa

usunięcia cebulastych hełmów i wieżyczek, w architekturze świątyni pozostało wiele elementów orientalnych. Do głównego budynku przylegają niższe aneksy i krużganki. Charakterystyczne są dekoracyjne kolumny z podwójnym łukiem.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. świątynię przekształcono w rzymskokatolicki kościół garnizonowy pw. św. Jerzego. W 1926 r. umieszczono w ołtarzu głównym obraz Matki Bożej Częstochowskiej w srebrnej szacie, ufundowanej przez żołnierzy. Tego roku dokonano koronacji obrazu. W 1939 r. okupant niemiecki ponownie zamienił świątynię w ujeżdżalnię koni. W 1946 r. dzięki ks. płk. Włodzimierzowi Ławrynowiczowi świątynia stała się kościołem filialnym parafii św. Józefa. Kościołowi przywrócono funkcję sakralną. Świątynię przeznaczono dla potrzeb duszpasterstwa wojskowego.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

OBIEKTY HANGAROWE NA LOTNISKU WOJSKOWYM W STRACHOWICACH

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

Obiekt hangarowy nr 29 nocą

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Decyzję o budowie nowego lotniska na terenie Wrocławia podjęto w 1934 r. Władze niemieckie postanowiły ulokować je jako Flughafen Breslau-Schöngarten na obszarze Strachowic – dzisiejszego osiedla położonego w południowo-zachodniej części Wrocławia. Lotnisko budowano w latach 1936–1938, wykorzystując głównie robotników przymusowych i więźniów. Miało ono być używane tylko przez niemiecką Luftwaffe.

Podczas II wojny światowej lotnisko było bazą operacyjną dla lotnictwa, wchodzącego w skład Luftflotte 4, podczas inwazji na Polskę (operacja Fall-Weiss).

Potem pozostawało na uboczu działań wojennych, jednak ruch na lotnisku był bardzo intensywny. Służyło ono bowiem głównie jako kanał zaopatrzeniowy dla wojsk niemieckich. W maju 1945 r. lotnisko strachowickie zajęły wojska radzieckie, a następnie oddano je wojsku polskiemu. Przez lata 1946–1958 Strachowice obsługiwały niemal wyłącznie lotnictwo wojskowe. Dopiero od 1958 r. zaczęło obsługiwać cywilne połączenia krajowe, a od początku lat 90. – międzynarodowe Od 1999 r. jego wojskowa rola zawężyła się do roli lotniska transportu wojskowego. To głównie z Lotniska Strachowice odlatywały na misje zagraniczne samoloty z żołnierzami i sprzętem: CASA C-295 M, C-130 Herkules, Boeing C-17 Globemaster III, Antonow An-124.

Wnętrze obiektu hangarowego nr 29

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

Napis niemiecki na metalowym wiązarze

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

Oryginalne drzwi stalowe z niemieckim napisem

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Fasada obiektu hangarowego nr 33

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

Wnętrze obiektu hangarowego nr 33

Obiekty hangarowe o nr 29 i 33, powstałe w 1939 r., stanowią cenną pamiątkę z czasów drugiej wojny światowej, kiedy to lotnisko Flughafen Breslau-Schöngarten służyło niemieckiej Luftwaffe. Wybudowane w konstrukcji stalowej, z nakrytymi drewnianymi dachami na metalowych, łukowych wiązarach mieściły warsztaty i magazyny dla niemieckiego lotnictwa.

Obecnie wpisane są do rejestru zabytków i wykorzystywane głównie jako magazyny spedycyjne dla udających się za granicę polskich kontyngentów wojskowych.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

KOŚCIÓŁ PW. ŚW. ELŻBIETY WE WROCŁAWIU

ul. św. Elżbiety 4

NATALIA RUCIŃSKA

Kościół Garnizonowy, wybudowany około 1320 r. w stylu gotyckim, jest jedną z najstarszych i największych bazylik Wrocławia. Jego fundatorem był książę Bolesław III. Przydanie kościołowi jako patronki św. Elżbiety (kanonizowanej w 1235 r.), córki króla węgierskiego Andrzeja II, nastąpiło 19 listopada 1257 r. Do 1387 r. świątynia miała za patronów św. Wawrzyńca i Elżbietę. W następnych latach wezwaniem św. Wawrzyńca uhonorowano budowaną wieżę kościoła i ołtarz główny.

W połowie XV w. wzniesiona została najpiękniejsza na Śląsku, jak pisali ówcześni kronikarze, 130-metrowa wieża o kształcie iglicowym, przylegająca niesymetrycznie do południowo-zachodniego narożnika kościoła. W 1529 r. pod wpływem silnej wichury runął hełm wieży kościoła. Zdarzenie to upamiętniono renesansową płytą, umieszczoną u podnóża wieży. W 1531 r. przystąpiono do jej odbudowy, pod kierownictwem

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Portal wejściowy do kościoła

architekta miejskiego mistrza Józefa (Josafa), ale już w stylu renesansowym. Prace nad odbudową hełmu ukończono w 1535 r. i odtąd wieża, w kształcie zachowanym do dzisiaj, stała się wzorem dla wielu budowanych kościołów.

W 1598 r. przełożono dach i pokryto go nową dachówką typu „mnich-mniszka", ułożoną we wzór zielono-czerwonej szachownicy (po pożarze w 1976 r. kościół pokryto tego typu dachówką). Podczas zdobywania Wrocławia przez wojska francuskie na przełomie lat 1806/1807 ostrzał artyleryjski uszkodził hełm wieży, dach kościoła i kaplicy oraz spowodował znaczne szkody w bibliotece. Naprawa zniszczeń trwała kilkanaście lat. W trakcie prac renowacyjnych w 1856 r. runęły południowe arkady wraz z częścią sklepień nawy południowej. Odbudowę zakończono konsekracją kościoła 19 listopada 1858 r.

Na szczególną uwagę zasługiwały organy znajdujące się w świątyni aż do tragicznego pożaru w 1976 r. Zostały one wykonane w latach 1750–1761. Ich budowniczymi

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

Nawa główna

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

NATALIA RUCIŃSKA

Sylweta kościoła w widoku z ulicy

Epitafium Christopha Schellera wyobrażające Chrystusa Zmartwychwstałego

byli Michael Engler z synem Beniaminem, a po jego śmierci dzieło dokończył Gottlieb Ziegler. W XIX w. instrument kilkakrotnie przebudowywano. Po ostatnim remoncie w latach 1939–1941 organy liczyły 91 głosów. W czasie zdobywania miasta przez Armię Czerwoną organy nie doznały większego uszczerbku. W 1946 r. kościół przejęty został przez wojsko i otrzymał status Kościoła Garnizonowego. Organy naprawiono i przestrojono. Wykorzystywano je nie tylko do celów liturgicznych, ale także podczas koncertów

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

Widok na nawę południową

Krzyż w łuku tęczowym. Na stropie widoczne stare freski

z okazji różnych uroczystości m.in. „Wratislavia Cantans" i „Dni Organowych i Klawesynowych". Pożar, jaki miał miejsce 9 czerwca 1976 r., rozpoczął się od organów, które całkowicie spłonęły.

W dniu 4 czerwca 1960 r. wskutek wyładowania atmosferycznego spaleniu uległa część wieży oraz zniszczona została część dachu. Po remoncie udostępniono taras widokowy wieży dla turystów i wycieczkowiczów. 20 września 1975 r. ponownie wybuchł pożar, który objął górną część wieży kościoła. Całkowicie spalił się

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Fragment pomnika nagrobnego Reholigerów

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Kartusz herbowy

Fragment epitafium

renesansowy hełm wieży. Zniszczone zostały kamienna balustrada tarasu i kamienne baldachimy. Wokół wieży spaliło się również rusztowanie. Ogień zniszczył częściowo drewnianą konstrukcję zawieszenia dzwonów, co spowodowało ich upadek. Jeden z trzech dzwonów pękł. W trakcie prac remontowych nastąpił drugi pożar o wiele tragiczniejszy w skutkach. 9 czerwca 1976 r. ogień objął cały kościół. Straty spowodowane pożarem były ogromne. Odbudowa świątyni rozpoczęła się dopiero w 1981 r. Po przywróceniu Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego skierowano również znaczne środki z jego budżetu na remont kościoła.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Barokowy ołtarz z wizerunkiem Matki Boskiej Częstochowskiej

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Fragment gotyckiego sanktuarium obok ołtarza głównego

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Fragment fasady kościoła

Widok na witraż Anny Lamparskiej przedstawiający chwałę oręża polskiego

Widok z wieży Kościoła św. Elżbiety

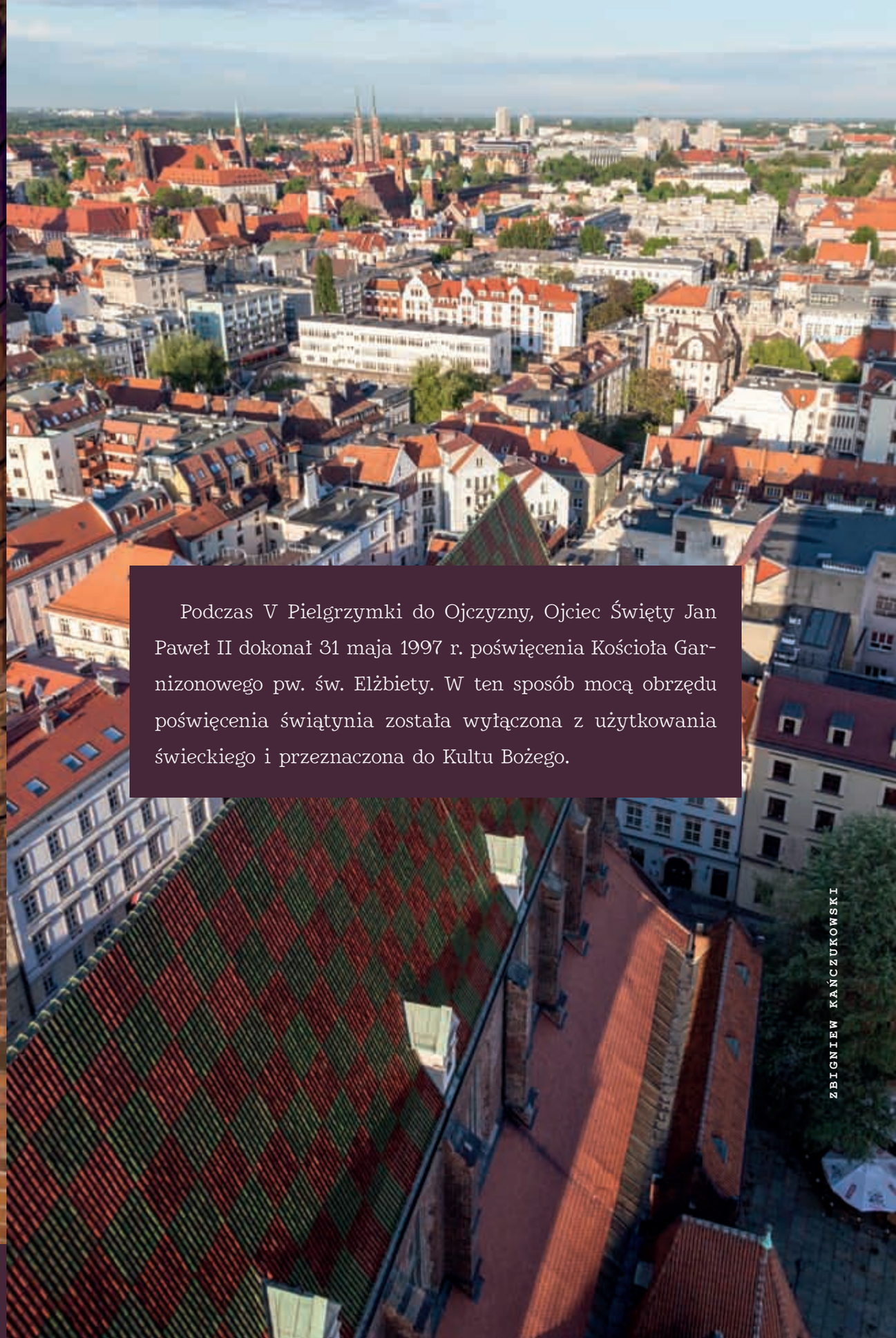

Podczas V Pielgrzymki do Ojczyzny, Ojciec Święty Jan Paweł II dokonał 31 maja 1997 r. poświęcenia Kościoła Garnizonowego pw. św. Elżbiety. W ten sposób mocą obrzędu poświęcenia świątynia została wyłączona z użytkowania świeckiego i przeznaczona do Kultu Bożego.

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

WOJEWÓDZKIE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

BUDYNEK KOSZAROWY WE WROCŁAWIU

ul. Hallera 36/38

Budynek koszarowy nocą

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

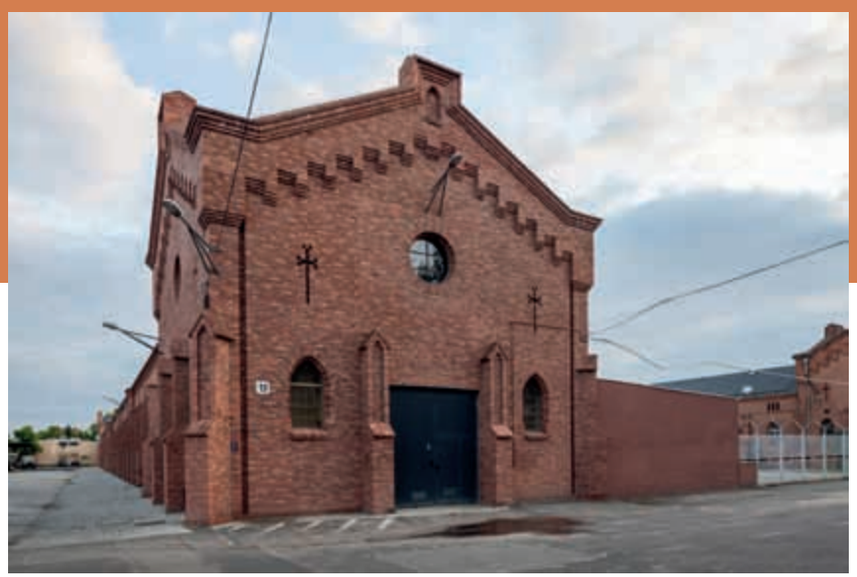

Wejście główne do budynku koszarowego

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

ZBIGNIEW KAŃCZUKOWSKI

Skrzydło boczne budynku

Fragment poddasza

Koszary wojskowe we Wrocławiu powstały w latach 1867–1872 na potrzeby 1 Śląskiego Pułku Kirasjerów Gwardii „Wielki Elektor" (niemieckiego pułku ciężkiej jazdy), na dawniejszym terenie wsi Borek, pomiędzy obecną aleją Hallera oraz ulicami Gajowicką i Saperów.

Zabudowa kompleksu koszarowego skupiona była wokół kilku dziedzińców oraz placu ćwiczeń. Zachodnią część zabudowy zajmowały m.in.: budynek główny i stajnie a w południowej części znajdowały się domy mieszkalne, budynki gospodarcze i magazynowe oraz szpital polowy. W latach późniejszych wyburzono częściowo stajnie, zastępując je garażami, zabudowano również plac ćwiczeń. W latach 1934–1936 za czasów III Rzeszy zlikwidowano wieże i skośne dachy.

Budynki zostały wybudowane w stylu neogotyckim, z charakterystyczną dla tego stylu efektowną konstrukcją murowaną z czerwonej cegły ceramicznej. Wnętrza posiadają wiele neogotyckich elementów i detali architektonicznych m.in.: sklepienie krzyżowo-żebrowe, filary złożone z pęków półkolumn kamienno-ceglanych z ozdobnymi głowicami, otwory okienne w kształcie ostrokołu, drzwi ozdobione portalem ostrołukowym.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Skrzydło boczne budynku

Boczne drzwi do budynku

Fronton budowli zwieńczony krenelażem z blendą

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Neogotyckie ostrołukowe okno

Malowidło przedstawiające proporzec kirasjerski

W 2012 r. podczas przebudowy budynku garażowego który w XIX wieku pełnił funkcję stajni regimentu kirasjerów, odkryto zabytkowe polichromie. Malowidła, prawdopodobnie sporządzone ręką amatora, związane są z sukcesami militarnymi Prus, początkiem Cesarstwa Niemieckiego oraz z tradycją pułku kirasjerów. Pierwsze malowidło przedstawia postać jadącego na koniu kirasjera,

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Malowidło ścienne przedstawiające jadącego na koniu kirasjera

Malowidło ścienne przedstawiające dwóch żołnierzy pruskich

nad którym widnieją symbol krzyża maltańskiego oraz postać czarnego orła w koronie. Na drugim malowidle widać dwie postacie żołnierzy, co ciekawe pieszych, w charakterystycznych dla tamtej epoki strojach. Trzecie malowidło przedstawia proporzec kirasjerski ze wstęgą z napisem „Mit Gott und Keiser und Vaterland" (z Bogiem, z cesarzem, z ojczyzną), nad którym góruje cesarska korona.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

ZAMEK CZOCHA

Zamek Czocha z prowadzącym na dziedziniec arkadowym mostem

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Należy nie tylko do najpiękniejszych, ale i do najlepiej zachowanych polskich zamków. Położony jest w miejscowości Sucha, nad Zalewem Leśniańskim, w polskiej części Łużyc Górnych.

Zamek posadowiony jest na wysokiej skale, na lewym brzegu rzeki Kwisy. Kompleks składa się z dwóch przedzamczy: górnego i dolnego, fosy z kamiennym mostem oraz zamku górnego z zespołem budynków z dziedzińcem i znajdującą się tam renesansową, legendarną „Studnią niewiernych żon". Wejście główne do zamku prowadzi przez most arkadowy i bramę z barokowym portalem zdobionym kartuszami herbowymi oraz rzeźbą szermierza. Nad całością góruje okrągła wieża, nakryta renesansowym hełmem.

Zamek powstał w drugiej połowie XIII wieku, pierwotnie jako warownia obronna północnej granicy Czech. W pierwszej

WOJSKOWA AGENCJA MIESZKANIOWA

Droga wjazdowa do Zamku

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

NATALIA RUCIŃSKA

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

WOJSKOWA AGENCJA MIESZKANIOWA

Widok na Zamek Czocha od strony Jeziora Leśniańskiego

połowie XVI wieku został przebudowany. Przekształcono go wtedy w stylu renesansowym i ufortyfikowano dodatkową linią murów zewnętrznych z bastejami na planie podkowy. W latach następnych zamek podlegał kolejnym modernizacjom: zwiększono przestrzeń mieszkalną, poprawiono walory użytkowe, zlikwidowano drewniany most zwodzony, zastępując go murowanym, przerzuconym nad suchą fosą, w której urządzono zwierzyniec. Pod koniec XIII wieku ogromny pożar zamienił zamek w ruinę, kładąc kres świetności rezydencji i niszcząc jej bogate zbiory. Został odbudowany, ale już nic nie przywróciło mu dawnego strategicznego znaczenia.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

NATALIA RUCIŃSKA

Widok na główną fasadę Zamku Czocha

Obecny wygląd zamek zawdzięcza wielkiej przebudowie, przeprowadzonej w XX wieku pod nadzorem znanego architekta Bobo Ebharta, który zrekonstruował go zgodnie z zachowaną z 1703 r. ryciną. Odtworzono stylowy wystrój wnętrz oraz wygładzono architekturę. Zamek uzyskał formę okazałej rezydencji. Dzięki modernizacji całej budowli, Czocha stał się jednym z najpiękniejszych obiektów Dolnego Śląska.

W czasie wojny mieściła się w nim szkoła szyfrantów Abwehry. Prawdopodobnie przechowywano tu urządzenie do dekryptażu depesz radzieckich. Na terenie zamku prowadzone były również eksperymenty z bronią uranową i nowoczesnymi silnikami pod auspicjami ojca niemieckiej broni rakietowej, późniejszego

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

WOJSKOWA AGENCJA MIESZKANIOWA

Komnata książęca z legendarnym łożem z zapadnią

twórcy rakiet kosmicznych Saturn – Wernera von Brauna. Rzekomo prowadzono tu także badania w zakresie działania silnego pola elektromagnetycznego oraz nad bronią V-1 i V-2.

Po drugiej wojnie światowej zamek przechodził różne koleje. Był wielokrotnie okradany zarówno przez Rosjan, jak i rodzimych szabrowników. W drugiej połowie lat 40. XX wieku Czocha znalazł się pod opieką Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska", nastepnie Dolnośląskiej Izby Rolniczej, by wreszcie przejść pod kuratelę ówczesnego Ministerstwa Kultury i Sztuki. W 1952 r. obiekt przejęło wojsko i zorganizowało tu ośrodek wypoczynkowy dla oficerów i ich rodzin, dzięki czemu, być może, nie podzielił on losu wielu innych

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

WOJSKOWA AGENCJA MIESZKANIOWA

Sala rycerska z zabytkowym kominkiem

śląskich warowni. Po 1989 r. zamek został otwarty dla turystów, stając się największą atrakcją regionu. Od roku 1996 jest miejscem otwartym dla wszystkich zwiedzających. Posiada zaplecze hotelowe. W zamku urządza się bankiety i turnieje rycerskie.

Zamek Czocha wzbudza zainteresowanie nie tylko wspaniałą architekturą romantyczno-gotycko-renesansową, ale także wieloma tajemnicami, historiami o zaginionych skarbach i legendami o duchach.

Jego bajkowe i malownicze położenie wielokrotnie wykorzystywane było także jako plener filmowy. Tu nakręcono takie filmy, jak: *Gdzie jest generał?*, *Wiedźmin*, *Legenda*, a także seriale: *Tajemnica twierdzy szyfrów*, *Dwa światy*, *Święta wojna*, *Pierwsza miłość*.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Legendarna „Studnia niewiernych żon"

Zabytkowa kołatka na drzwiach

Ewolucja nazwy Zamek Czocha:

1264 r. – Mons Tyzov
1329 r. – castrum Caychow
1337 r. – Cachow
1413 r. – Schochav
1419 r. – Csochow
1420 r. – Schochuff
1592 r. – Schocha
1732 r. – Zhoche
1816 r. – Tzschocha

Po pojawieniu się na tych terenach władzy radzieckiej, a później polskiej warownię nazwano Czachów i dwa lata po zakończeniu wojny przemianowano na Czocha.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

BUDYNEK WOJSKOWEJ KOMENDY UZUPEŁNIEŃ (WKU) W BIELSKU-BIAŁEJ

ul. Piastowska 14

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Historia budynku sięga początku lat 20. XIX wieku, kiedy to budowane były dla zamożnych właścicieli niemieckich i Żydów pierwsze fabryki włókiennicze.

W 1890 r. bogaci przemysłowcy, bracia Oskar i Juliusz Deutsch postanowili wybudować fabrykę włókienniczą w Buczkowicach. W 1889 r. pożar całkowicie strawił zakład włókienniczy, co skłoniło ich do przeniesienia się do Bielska-Białej.

W 1980 r. bracia Deutsch wybudowali, największą w tym czasie na terenach należących do Austrii, przędzalnię konopi, lnu i juty o nazwie „Bracia Deutsch". O ich zamożności może świadczyć również, wzniesiona po 1922 r., wyróżniająca się w zabudowie ulicy Piastowskiej,

Budynek Wojskowej Komendy Uzupełnień

MARIUSZ WILK

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARIUSZ WILK

Klatka schodowa

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

okazała willa, obecnie budynek Wojskowej Komendy Uzupełnień. Autorem zespołu willowo-ogrodowego, stanowiącego przykład architektury z okresu międzywojennego o modernistycznych cechach z elementami klasycyzmu i baroku, była prawdopodobnie firma budowlano-architektoniczna „Karol Korn".

Po drugiej wojnie światowej, jak większość tego typu majątków, opuszczona willa została upaństwowiona i przekazana na cele służby zdrowia. Przez wiele lat funkcjonowała tu przychodnia zdrowia dla części Dolnego Przedmieścia Bielska-Białej.

W 2001 r. willę przekazano wojsku, z przeznaczeniem na siedzibę Wojskowej Komendy Uzupełnień w Bielsku-Białej.

MARIUSZ WILK

Hol główny

Okna zdobione przy klatce schodowej

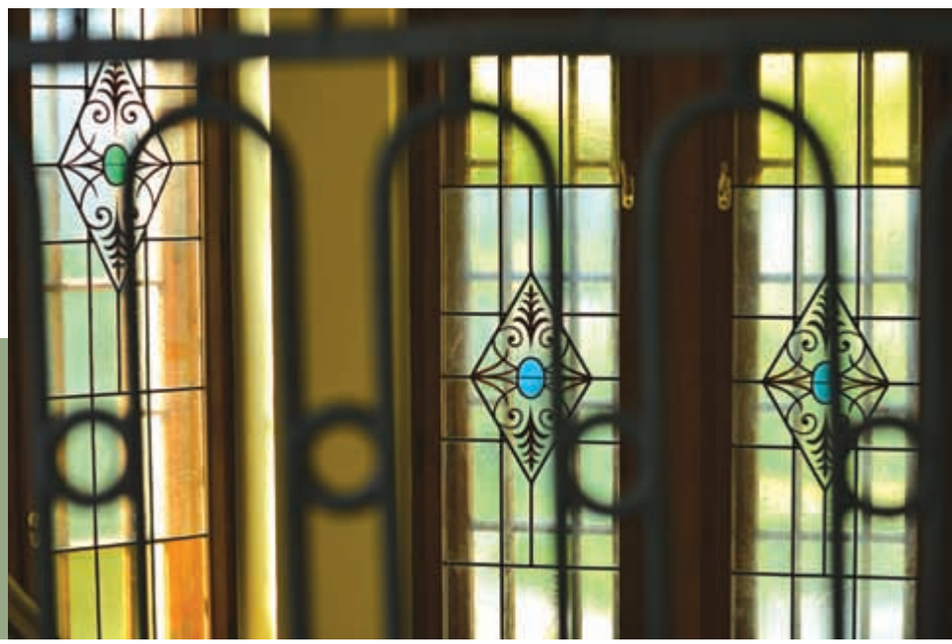

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY PW. ŚW. AGNIESZKI W KRAKOWIE

ul. Dietla 30

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Jest to przepiękny, barokowy, kościół rzymskokatolicki, położony na krakowskim Stradomiu. Wzniesiony został w latach 1660–1680, mimo iż historia tego miejsca sięga czasów wcześniejszych. W 1459 r. kasztelan sandomierski Hincza z Rogowa wybudował drewniany kościół pw. św. Agnieszki, oddając go zakonnicom reguły św. Franciszka z Asyżu. Do 1558 r. kościół ulegał częstym pożarom, które doszczętnie go zniszczyły. Na jego miejscu w 1558 r. wzniesiono kościół i klasztor z cegły i kamienia.

W czasie wojny ze Szwecją, kościół spalono po raz kolejny. Zachowane gotyckie mury wykorzystano do budowy nowej świątyni, o charakterze barokowym. Do 1783 r. kościół św. Agnieszki stanowił kościół klasztorny sióstr Bernardynek, które w latach późniejszych zostały przeniesione do kościoła pod wezwaniem św. Józefa w Krakowie.

Dom parafialny przy kościele

Ołtarz główny

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARIUSZ WILK

WOJEWÓDZKIE CENTRUM
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

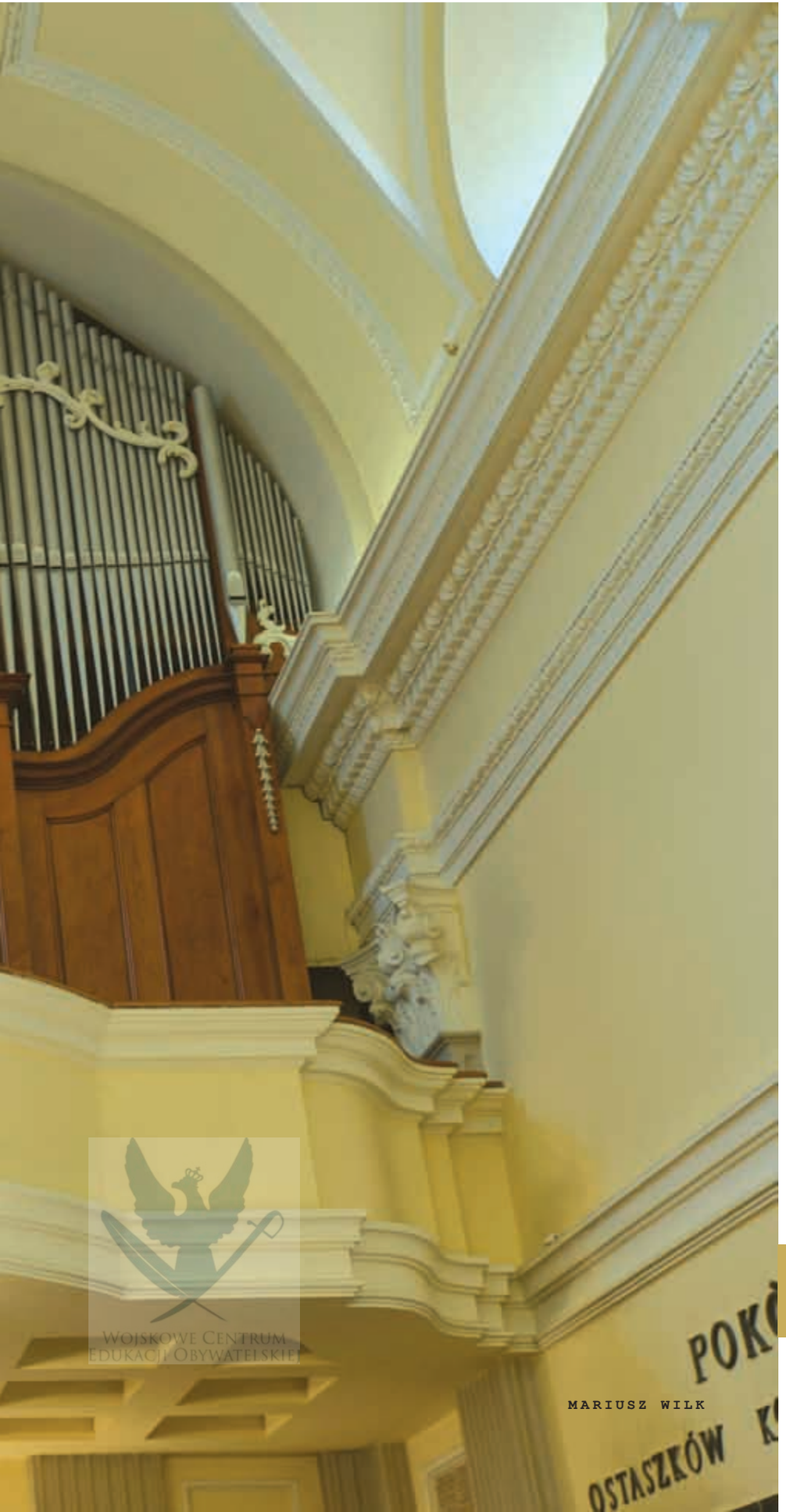

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARIUSZ WILK

Kolejne rozbiory Polski przyniosły całkowitą degradację tej pięknej budowli. W 1801 r. decyzją ówczesnych władz austriackich kościół przekształcono w magazyn, po czym w 1900 r. sprzedano go osobom prywatnym na magazyn złomu. Dopiero w drugiej połowie lat 20. XX wieku, w efekcie przeprowadzenia akcji zbierania funduszy na wykup świątyni przez „Komitet wykupu kościoła św. Agnieszki", został odkupiony za sumę 70 tysięcy złotych i poddany gruntownej, trwającej kilka lat restauracji pod okiem włoskiego architekta Carlo Celano. Dnia 31 stycznia 1929 r. kościół został przekazany przez Komitet Obywatelski Skarbowi Państwa Polskiego, z przeznaczeniem na cele duszpasterskie krakowskiego garnizonu. Przez kolejne 10 lat świątynia była miejscem obrządku rzymsko-katolickiego żołnierzy garnizonu Kraków, po czym w czasie wojny trafiła w ręce ewangelików, aby po drugiej wojnie światowej stać się kościołem garnizonowym.

Wnętrze świątyni jest bogato zdobione. Kościół ma kształt prostokątnej sali, podzielonej parami pilastrów na cztery przęsła. Nad całością góruje sklepienie kolebkowe,

Organy

Widok na nawę główną kościoła, sklepienie kolebkowe ze zdobieniem stiukowym

MARIUSZ WILK

zdobione dekoracją stiukową. Pomiędzy pilastrami w niszach umieszczone są posągi autorstwa Carla Celano. Na chórze, zdobionym płaskorzeźbą orła według projektu Adolfa Szyszko-Bohusza, znajdują się przepiękne organy. W prezbiterium nad ołtarzem głównym, pochodzącym z lat 1932–1933, znajduje się obraz z połowy XVII wieku przedstawiający wizerunek św. Agnieszki. Okno nad ołtarzem zdobi witraż z wizerunkiem Matki Boskiej z Dzieciątkiem w otoczeniu odznak polskich formacji wojskowych sprzed 1939 r. Na ścianach kościoła umieszczono liczne symbole i tablice pamiątkowe związane z wojskiem polskim. Na pierwszy plan wysuwa się tablica z nazwiskami oficerów polskich wymordowanych w Katyniu, Charkowie, Miednoje i Ostaszkowie, ozdobiona wizerunkiem Matki Boskiej Katyńskiej i ziemia z miejsc straceń oraz tablica upamiętniająca Dowódcę

Sarkofag gen. broni Józefa Hallera

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARIUSZ WILK

Krzyż misyjny z tablicami z Grobu Nieznanego Żołnierza w Warszawie

Operacyjnego Sił Zbrojnych RP – gen. Bronisława Kwiatkowskiego, Dowódcę Wojsk Specjalnych RP – gen. broni Włodzimierza Potasińskiego oraz gen. dyw. prof. Tadeusza Płoskiego – Biskupa Polowego WP, tragicznie zmarłych w katastrofie samolotowej pod Smoleńskiem w 2010 r.

Po prawej stronie kościoła znajduje się sarkofag, w którym złożono prochy gen. Józefa Hallera sprowadzone z Wielkiej Brytanii.

Na niewielkim placu przed kościołem stoi pomnik gen. Władysława Sikorskiego, autorstwa Piotra Świstaka.

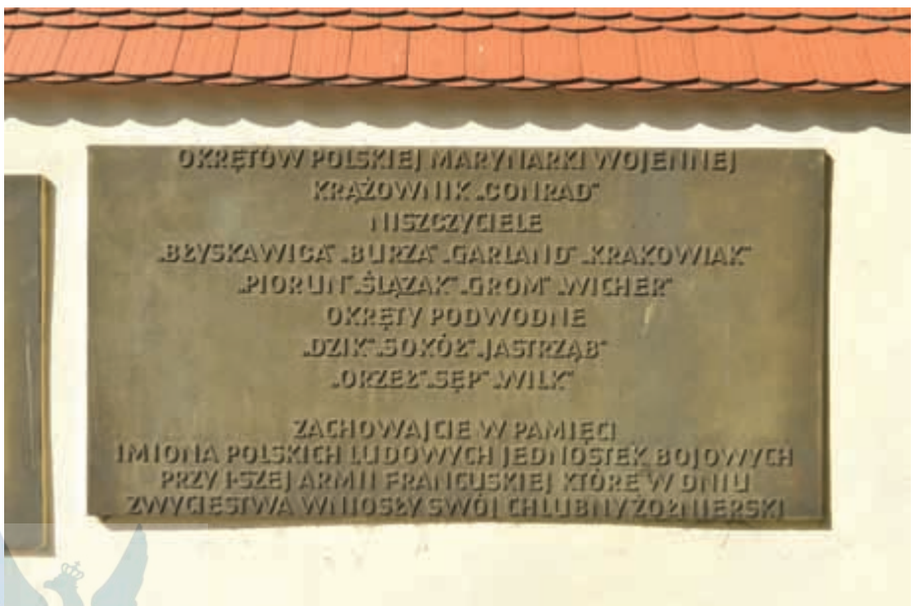

Tablica pamiątkowa

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

KLUB 6 BRYGADY POWIETRZNODESANTOWEJ IM. GEN. STANISŁAWA F. SOSABOWSKIEGO W KRAKOWIE

ul. Zyblikiewicza 1

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARIUSZ WILK

Budynek jest jednym z ciekawszych krakowskich zabytków przełomu XIX/XX stulecia. Obiekt wzniesiony został w latach 1889–1890 u zbiegu ulic Westerplatte (dawnej Kolejowej) i M. Zyblikiewicza. Zaprojektował go znany krakowski architekt Tomasz Pryliński, jako piętrowy, neorenesansowy budynek o charakterze willi włoskiej. Projekt był realizowany pod kierunkiem, współpracującego z Prylińskim, architekta Karola Knausa. Budowie patronowało Towarzystwo Wiedzy Wojskowej i Kasyna w Krakowie, które w gmachu tym zyskało siedzibę.

MARIUSZ WILK

Główne wejście do klubu

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Popiersie gen. Władysława Sikorskiego

Budynek był przeznaczony dla oficerów licznego garnizonu austriackiej Twierdzy Kraków. Od 1897 r. mieściło się tam także kasyno oficerskie z pomieszczeniami klubowymi do gier, spotkań i koncertów.

Pierwotnie kasyno składało się z reprezentacyjnej klatki schodowej z garderobą. Na parterze i pierwszym piętrze znajdowało się foyer, duża sala reprezentacyjna, pokoje dla żon oficerów, biblioteka, czytelnia i sala bilardowa. Na parterze mieściła się sala jadalna oraz bufet, pokój oficera zarządzającego budynkiem i pokoje ordynansów.

O obecnej formie budynku zdecydowała przebudowa z 1910 r., opracowana przez kapitana Maksymiliana Hoffmana. Zastąpiono neorenesansowe dekoracje dekoracjami secesyjnymi. Zlikwidowano ogród poprzedzający

Wejście na klatkę schodową

MARIUSZ WILK
Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

wejście, w którym był usytuowany budynek, wybudowano nowy daszek nad wejściem głównym. W sali balowej pierwotny „plafon wenecki" zastąpiono stropem belkowo-kasetonowym żelbetowym, udekorowanym sztukateryjnymi girlandami kwiatów oraz gałązek dębowych i laurowych, które były aluzją do odwagi armii cesarskiej. Usunięto tarczę z monogramem cesarza Fryderyka Józefa I, wybudowano w jej miejscu wnękę dla cesarskiego popiersia.

W następnych latach eksponowano tam popiersie Józefa Piłsudzkiego, a także Hitlera i Lenina. Obecnie znajduje się tam popiersie Tadeusza Kościuszki.

Po wojnie działalność kulturalną klubu zapoczątkował kabaret „Siedem kotów", którego założycielem był między innymi Konstanty Ildefons Gałczyński. W latach 60. XX wieku występowały

Korytarz na parterze budynku z wystawami prac malarskich

Restauracja w klubie

MARIUSZ WILK

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARIUSZ WILK

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Sala bankietowa

Bogato zdobiona klatka schodowa

tu m.in. polskie zespoły oraz gwiazdy pianistyki. W latach 90. przeprowadzono gruntowny remont wnętrz, dostosowując je do zachowanych projektów wystroju pierwotnego.

Budynek klubu garnizonowego od ponad 100 lat służy jako miejsce spotkań, rozmów, imprez kulturalnych i rozrywkowych środowiska wojskowego i cywilnego.

MARIUSZ WILK

Front klubu

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY NA ŁOBZOWIE W KRAKOWIE

ul. Wrocławska 82

MARIUSZ WILK

Zespół został wybudowany w XIV wieku na zlecenie króla Kazimierza Wielkiego jako letnia rezydencja królewska. Początkowo była to gotycka rezydencja, rozbudowana najpierw przez Santiego Gucciego na kształt manierystycznego pałacu z rozległym ogrodem. W latach późniejszych Giovanni Trevano dodał mu barokową szatę. W 1655 r. rezydencja została zniszczona przez wojska szwedzkie, po czym wyremontowana w okresie panowania Jana III Sobieskiego. W XVIII wieku rezydencja królewska w Łobzowie popadła w ruinę, głównie ze względu na brak zainteresowania nią ówczesnej władzy.

Brama wjazdowa

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

MARIUSZ WILK

Elewacja budynku nr 4 po remoncie kapitalnym

Za czasów Rzeczypospolitej Krakowskiej wyremontowano skrzydło pałacu oraz uporządkowano ogród, a jego część przekształcono w park. Stał się on modnym miejscem spacerów i wycieczek. Ówczesny opis parku podaje, że znajdowały się w nim piękne drzewa, krzewy, zioła, a w altanach można było odpocząć przy fontannach i kolumnach.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Sala tradycji

MARIUSZ WILK
Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARIUSZ WILK

Fragment fasady budynku klubowego z salą rycerską

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Budynek Muzeum 6 Brygady Powietrznodesantowej

Budynek nr 35 – Delegatura Wojskowa w Krakowie

MARIUSZ WILK
Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARIUSZ WILK

Budynek klubowy

Po upadku Rzeczypospolitej Krakowskiej losy pałacu były różne. Austriacy początkowo oddali posiadłość w ręce prywatne w zamian za zobowiązanie się do utrzymywania pałacu i ogrodu w stanie jego świetności. Jednakże gdy właściciele nie wywiązali się ze swojego zadania, Austriacy przeznaczyli go najpierw na magazyny, a potem wykorzystując pozostałości murów zrujnowanego pałacu, na Szkołę Kadetów. Po 1918 r. ulokowano tu Szkołę Podchorążych, a po drugiej wojnie światowej posiadłość przekazano Politechnice Warszawskiej.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARIUSZ WILK

Tablica pamiątkowa profesorom uczelni krakowskich

Część terenu w obrębie pałacowych ogrodów należy do Wojska Polskiego. W zachowanym ogrodzie dominuje układ swobodny, z wyraźnym podziałem szachownicowym oraz możliwością wyraźnego wyróżnienia alei oraz szpalerów. Zabytkowe nieruchomości użytkowane przez wojsko to dawne obiekty pomocnicze i folwarczne, związane z założeniem pałacowym. Z biegiem czasu wielokrotnie były zmieniane i przystosowywane do nowych funkcji. Pod koniec XIX wieku, w związku z bliską lokalizacją linii kolejowej, obiekty zostały przekształcone w koszary wojskowe. Funkcje koszarów wojskowych pełnią do dzisiaj. Na zespół zabudowań objętych wpisem do rejestru zabytków nr A-645, a pozostających w obrębie kompleksu wojskowego, składają się łącznie 24 budynki wraz z zachowanymi fragmentami starego ogrodzenia oraz bramą wjazdową od strony ul. Wrocławskiej.

Popiersie gen bryg. Mariana Zdrzałki

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

ZESPÓŁ MAGAZYNÓW ARTYLERYJSKICH DAWNEJ TWIERDZY KRAKÓW TZW. ZBROJOWNI W KRAKOWIE

ul. Rakowicka 22

MARIUSZ WILK

Fasada ośrodka sportowo-rekreacyjnego

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

MARIUSZ WILK

Zespół magazynów artyleryjskich tzw. dawnej Zbrojowni Twierdzy Kraków (Artillerie Zeugsdepot) powstał w latach 1882–1892 i wchodził w skład neobarokowego założenia koszarowo-warsztatowego, zlokalizowanego pomiędzy obecnymi ulicami Wita Stwosza, Rakowicką i Lubomirskiego, w sąsiedztwie magazynów aprowizacji Verpflegs-Etablissement. Obiekt wybudowano za ok. 400 tysięcy złotych reńskich z budżetu Ministerstwa Wojny – Kriegsministerium. W skład założenia koszarowego zespołu warsztatów i magazynów artyleryjskich wchodzą: obiekty zaplecza – hala produkcyjna, budynek socjalny, stajnie, budynek administracyjny, hale produkcyjne i magazynowe oraz strzelnica.

Okno w budynku Zbrojowni

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Pomimo współczesnej adaptacji ten wyjątkowy zespół militarny przetrwał w stosunkowo mało zmienionej formie. Niektóre budynki zachowały autentyczną formę, a układ przestrzenny zespołu nie został przekształcony.

Zespół magazynów artyleryjskich tworzy harmonijny układ przestrzenny, cechujący się dbałością projektanta o ład komunikacyjny i kompozycyjny. Ceglane elewacje budynków socjalno-administracyjnych utrzymano w stylu historyzmu, podkreślając, przez dobór detali, reprezentacyjny charakter zabudowy frontowej. Jeden z budynków, wybudowany pod koniec XIX wieku, utrzymany jest w stylu modernistycznym, a inny w stylu neorenesansowym, co wyróżnia je na tle pozostałej zabudowy.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wieża zegarowa na budynku nr 2

Rys historyczny budowli krakowskich z poł. XVII w.

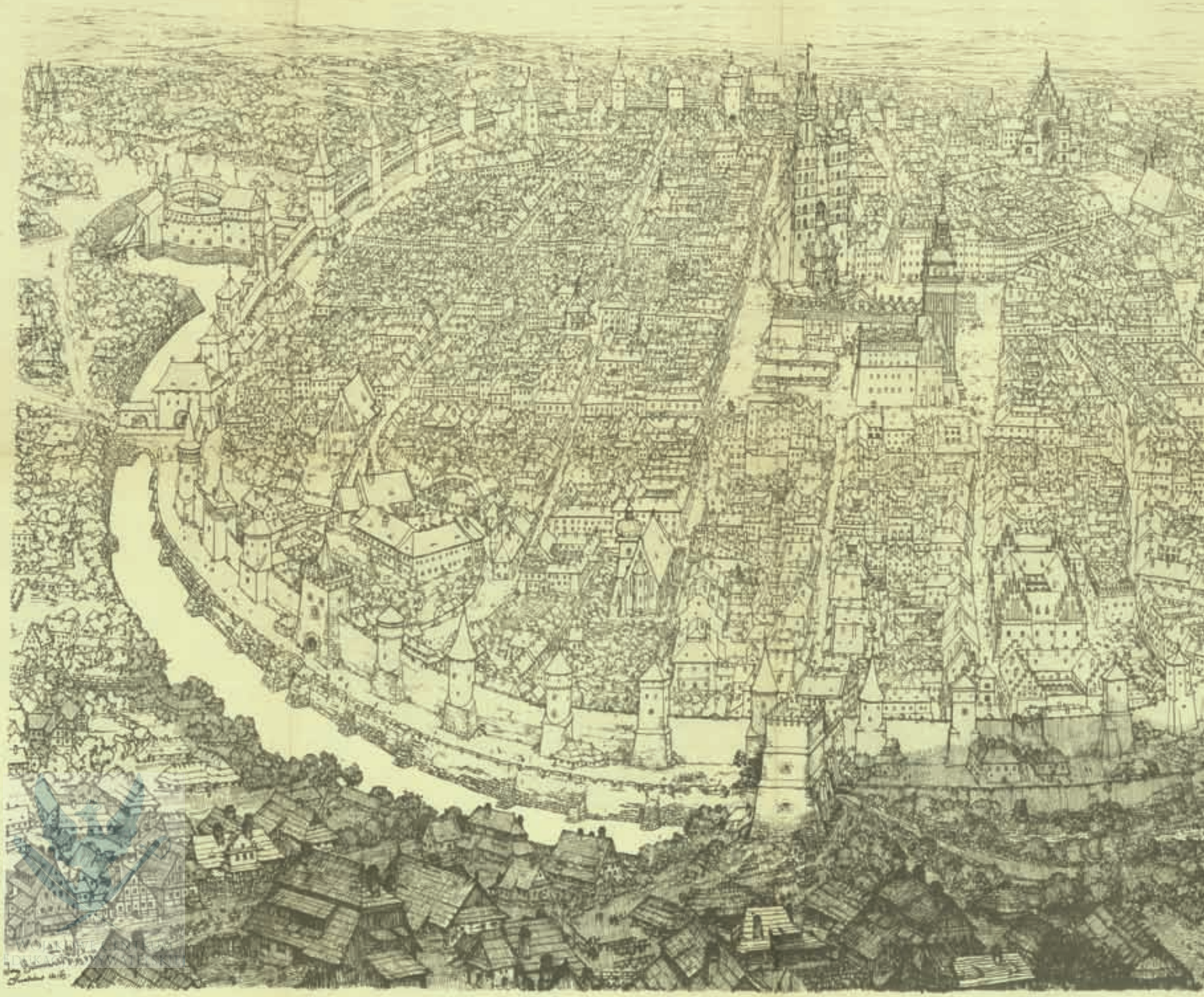

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

MARIUSZ WILK

Wejście do pływalni

W budynku administracyjnym zachował się autentyczny zegar z czasów budowy, który odmierzał czas do 1991 r.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. zespół koszarowy został przejęty przez brygadę im. gen. Ludwika Bogusławskiego, pełniąc nadal funkcje magazynowe. W okresie międzywojennym do budynku nr 16 dobudowano w stylu modernistycznym halę produkcyjną nr 25. W okresie drugiej wojny światowej obiekt był wykorzystywany przez Niemców. Po wojnie na bazie zachowanych budynków utworzono Wojskowe Zakłady Uzbrojenia, które zlikwidowano w latach 90. XX wieku.

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

MARIUSZ WILK

Budynek administracyjny nr 2

Teren magazynów jest jednak nadal wykorzystywany na cele wojskowe. Część południową dawnej Zbrojowni przekazano Agencji Mienia Wojskowego, natomiast pozostała część znajduje się w zarządzie Ministerstwa Obrony Narodowej.

Układ zieleni towarzyszącej, jaka znajduje się w obrębie kompleksu wojskowego, pozostał praktycznie w niezmienionej formie od czasu jej projektowania. Zachowano pierwotną formę śródmiejskiego terenu parkowego, sprawującego również rolę maskowania obiektów militarnych, jaką stosowano na przełomie wieków XIX/XX.

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

MARIUSZ WILK

Fragment budynku Zbrojowni

Hala tenisowa z zabytkowymi wiązarami

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wejście do ośrodka sportowo-rekreacyjnego

MARIUSZ WILK

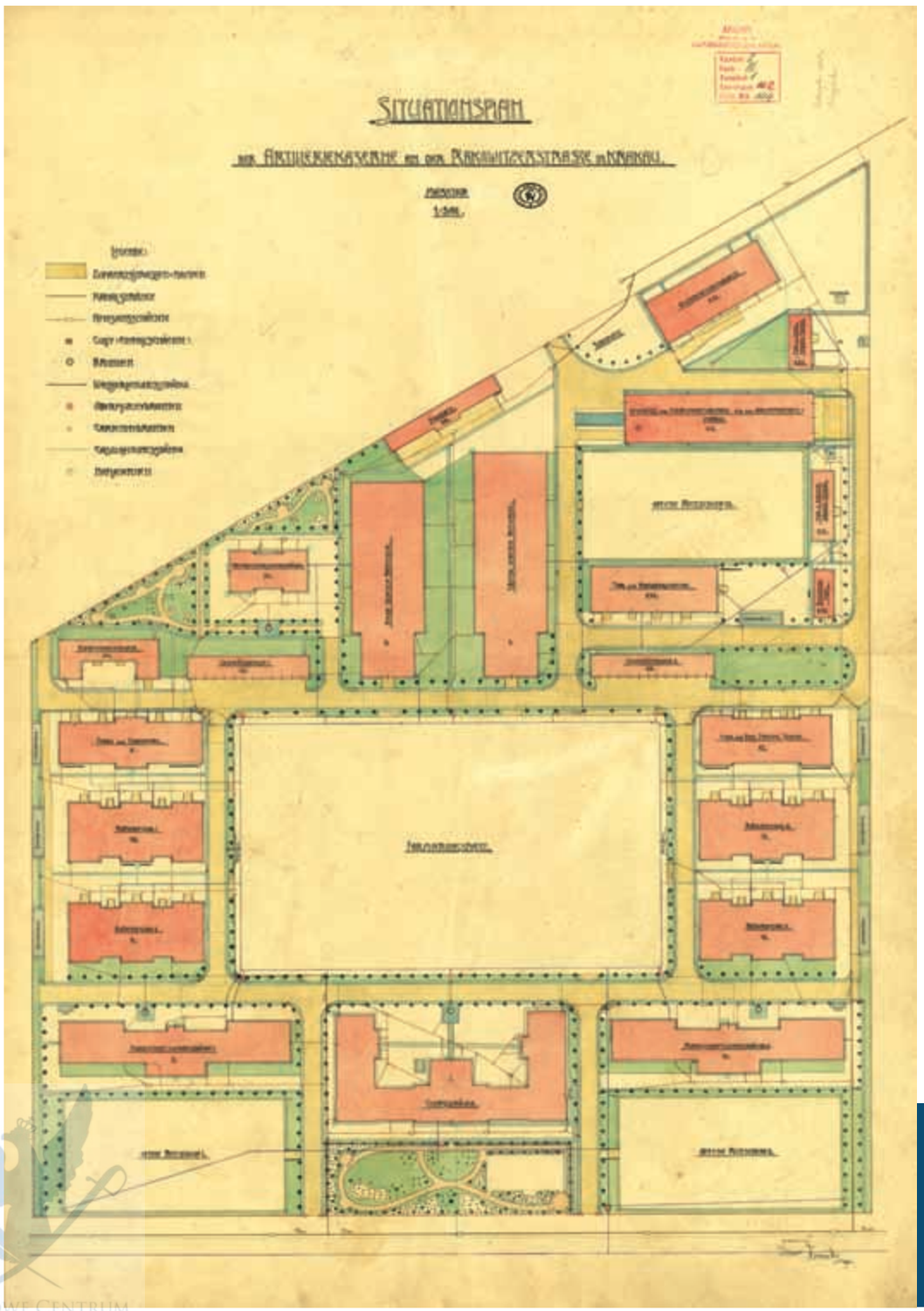

Obecnie na terenie kompleksu znajdują swoją siedzibę różne instytucje wojskowe. W pierwotnym budynku hali warsztatowej jest restauracja „Zbrojownia", a w zaadaptowanej części hal fabrycznych, po likwidowanych Wojskowych Zakładach Remontowych, powstał garnizonowy ośrodek sportowo-rekreacyjny.

Niemiecki plan sytuacyjny zabudowy przy ul. Rakowickiej

Wojskowe Centrum Edukacji

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY PW. MATKI BOŻEJ KRÓLOWEJ POLSKI W RZESZOWIE

ul. Reformacka 7

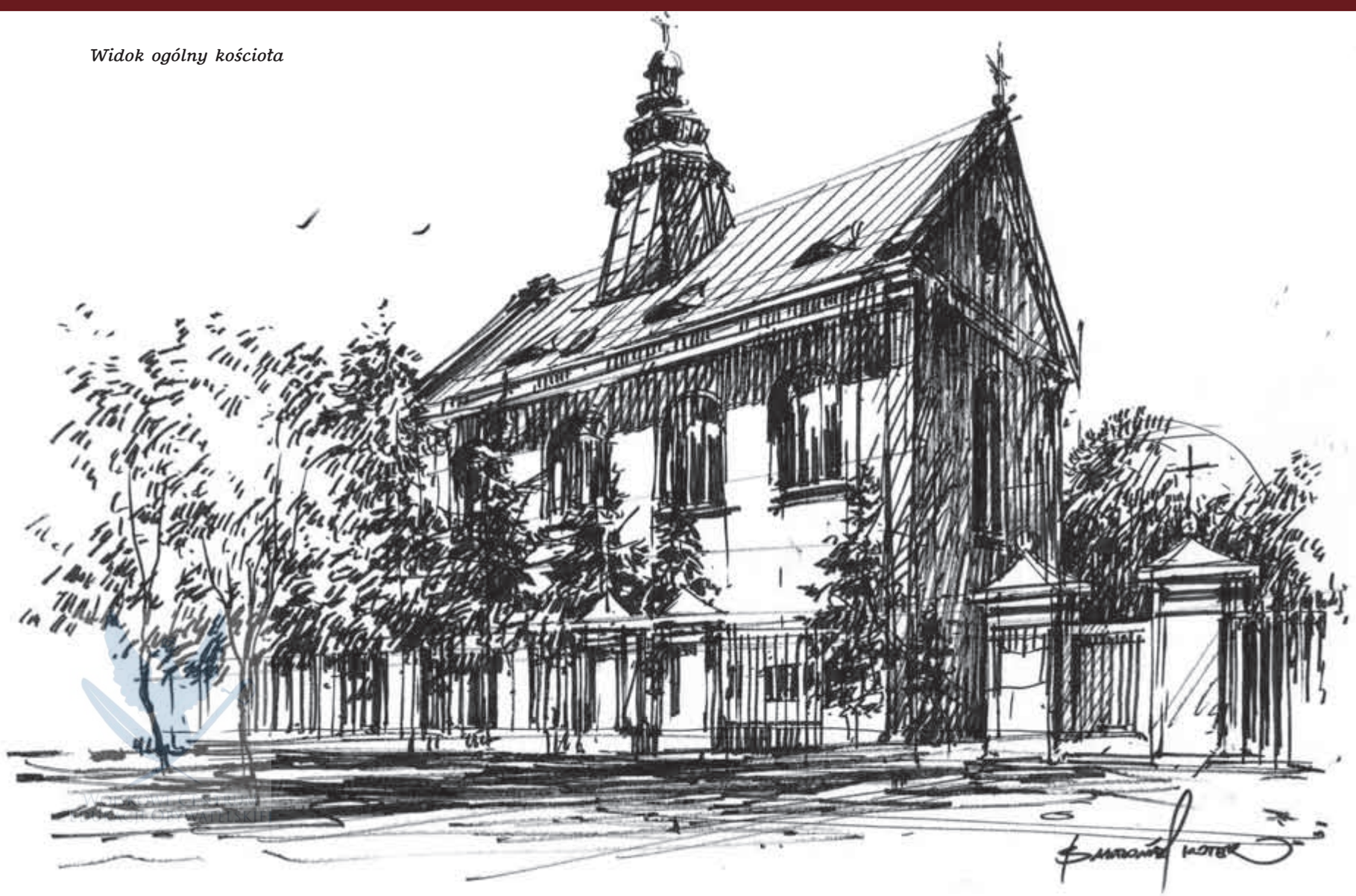

Widok ogólny kościoła

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Ażurowa dzwonnica

MARCIN TARKOWSKI

Kapliczka

Obiekt położony jest w środkowej części miasta. W 1709 r. Andrzej Aleksy Passakowicz, wójt i sędzia rzeszowski, za zgodą Jerzego Ignacego Lubomirskiego, właściciela Rzeszowa, ufundował klasztor oo. Reformatów, przeznaczając na ten cel swoje dobra na przedmieściu, tj.: grunt, ogród i dom murowany. W 1762 r. zespół kościoła i klasztoru oo. Reformatów (wraz z klasztornym ogrodem kwaterowym położonym na południowy zachód od kościoła, klasztorem i usytuowaną w nim na osi założenia murowaną kaplicą oraz stojącą przed nią figurą) został uwieczniony na tzw. Planie Wiedemanna. Projektantem i budowniczym kościoła był Jan Chrzciciel Belott, nadworny architekt Jerzego Ignacego Lubomirskiego.

Był to kościół jednonawowy, z niższym i węższym prezbiterium, w którego środku ustawiono ołtarz główny (za nim znajdował się chór zakonny). W 1787 r. rząd austriacki objął klasztor kasatą, budynki klasztorne zamieniono na więzienie, a w 1808 r. urządzono w nim szpital wojskowy. W późniejszym czasie w kościele był magazyn, a w zabudowaniach klasztornych piekarnia. W drugiej połowie XIX wieku klasztor został rozebrany. Z materiału uzyskanego z rozbiórki wybudowane zostały dwa magazyny mundurowe. Kościół, po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, pozostawał w gestii Ministerstwa Spraw Wojskowych i nadal pełnił funkcję magazynu. Dopiero po wystosowaniu petycji do władz wojskowych z prośbą o przekazanie kościoła, popartej przez komendanta garnizonu i starostę rzeszowskiego Antoniego Koncowicza,

Tablice pamiątkowe poległych żołnierzy

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Widok na organy kościelne

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

w 1922 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych poleciło przekazać budynek kościoła poreformackiego w Rzeszowie na cele religijne miejscowego garnizonu. W latach 1923–1928 kościół został gruntownie odnowiony i przebudowany (odnowione zostało prezbiterium, na filarach i ścianie frontowej odkryto dobrze zachowane malowidła ścienne). W listopadzie 1928 r. ks. płk Ludwik Japoński dokonał aktu poświęcenia kościoła. Jesienią 1939 r. kościół został przez niemieckiego okupanta ponownie zamieniony na magazyn.

Ołtarz regencyjny z I poł. XVIII w. przywieziony ze Lwowa po 1928 r.

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

DOM ŻOŁNIERZA IM. MARSZAŁKA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W LUBLINIE

ul. Żwirki i Wigury 6

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

Dom Żołnierza podczas budowy

Dom Żołnierza im. Marszałka Józefa Piłsudskiego zbudowany został w latach 1924–1933 według projektu architekta kpt. Mieczysława Dobrzańskiego. Budowę sfinansowano, prawie w całości, ze składek żołnierskich i społeczeństwa Lubelszczyzny. W realizacji tego przedsięwzięcia ogromną rolę odegrali ówczesny dowódca Okręgu Korpusu II gen. Jan Romer oraz jego następca gen. Adam Dobrodzicki. Obiekt ten został uznany za najbardziej funkcjonalny w swojej klasie oraz stał się reprezentacyjnym gmachem garnizonu lubelskiego.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Kasyno

Hol główny

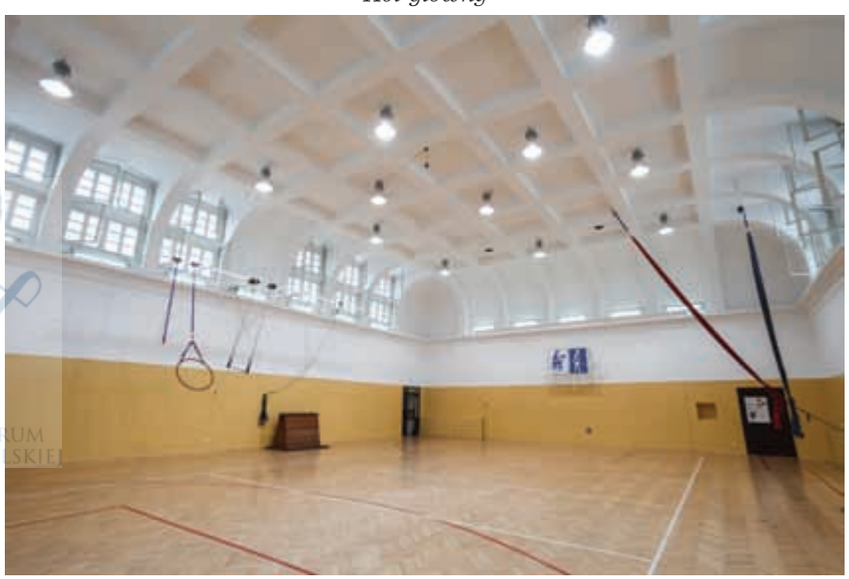

Sala gimnastyczna

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Ozdobne zwieńczenie kolumn

Ozdobny żyrandol w holu głównym

Klatka schodowa z witrażami okiennymi

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Sufit z ozdobnym żyrandolem

MARCIN TARKOWSKI

Biblioteka z czytelnią

Do wybuchu drugiej wojny światowej Dom Żołnierza pełnił ważną rolę oświatową, kulturalną i socjalną. W czasie okupacji niemieckiej budynek wykorzystywano do celów wojskowych. W wyniku gruntownego remontu, zakończonego w 1994 r., obiekt odzyskał swój dawny wygląd i przeznaczenie. W Domu Żołnierza znajdują się obecnie: Klub Batalionu Dowodzenia Wielonarodowej Brygady (część polska) z biblioteką i kasynem oraz Prokuratura Garnizonowa. Z pomieszczeń Domu Żołnierza korzysta codziennie kilkaset osób, uczestniczących w zajęciach artystycznych, oświatowych i socjalnych. W 2000 r. Klub Garnizonowy za całokształt działalności artystycznej, turystycznej i oświatowej został wyróżniony Nagrodą Ministra Obrony Narodowej oraz Nagrodą Artystyczną Prezydenta Miasta Lublina.

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

TWIERDZA DĘBLIN

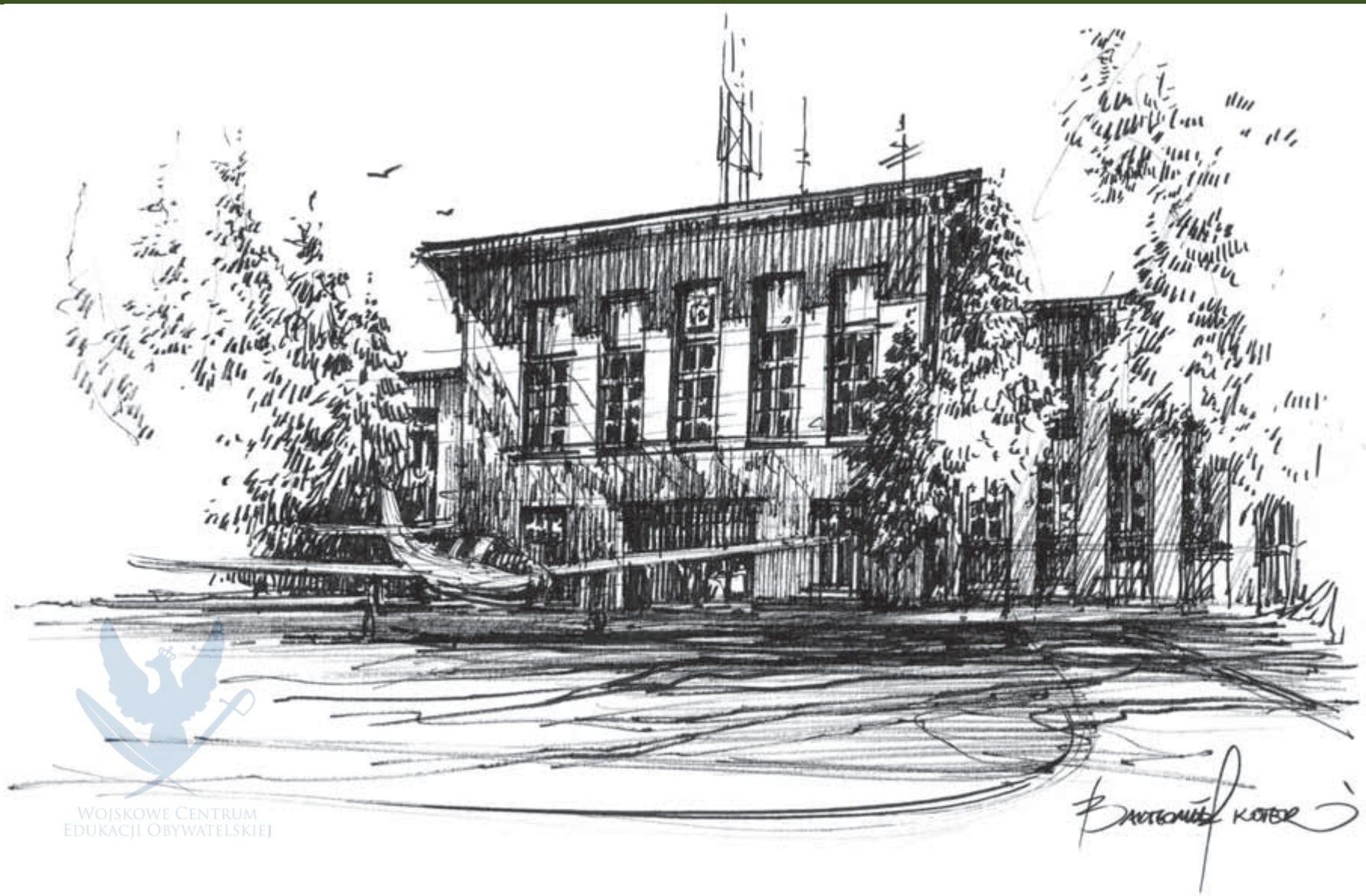

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Fasada budynku biurowo-sztabowego

Plan budowy twierdzy powstał na podstawie rewolucyjnej teorii Montalemberta, która polegała na bastionowej budowie licznych kazamat obronnych, a także utworzeniu stałych odcinków obrony i podziale okrężnej obrony na samodzielne kompleksy. Impulsem do rozpoczęcia budowy twierdzy były dla Rosjan doświadczenia wojenne nabyte podczas powstania listopadowego. Wkrótce po klęsce powstania listopadowego, na stanowisko namiestnika Królestwa Polskiego powołany został Iwan Paskiewicz, któremu car, obok wielu godności i tytułów, przyznał prawo do przejęcia w dziedziczną własność ziem wchodzących w skład klucza dęblińskiego. Paskiewicz po objęciu urzędu namiestnika, wydał pierwsze polecenia dotyczące budowy. Miejscowość Dęblin, w związku z imieniem nowego właściciela, przemianowano na Iwanogorod.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Główne wejście do budynku klubu z charakterystycznymi schodami

Twierdzę wybudowano w latach 1832–1847 według najlepszych wzorów rosyjskiego budownictwa wojskowego. Jej głównym projektantem i budowniczym był rosyjski generał Iwan I. Dähn. W efekcie powstała, położona na prawym brzegu Wisły, cytadela, zaś na lewym brzegu przedmieście zwane Fortem Gorczakowa. Wnętrze wypełniały liczne obiekty zaplecza, tj.: gmach koszarowy o długości około 1,5 km, magazyny i cerkiew. Poszczególne obiekty posiadały wyjątkowo bogate detale architektoniczne, z przewagą stylu eklektycznego. Do cytadeli prowadziły trzy bramy główne: Mikołaja, Jerzego i Włodzimierza (w czasach II Rzeczypospolitej znane jako bramy Lubelska, Warszawska i Wiślana).

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Sala odpraw w budynku siedziby Dowództwa 4 Skrzydła Lotnictwa Szkolnego

Pod koniec lat 70. XIX wieku, na wniosek generała Todtlebena, głównego inicjatora modyfikacji, przystąpiono do modernizacji i rozbudowy rosyjskich fortyfikacji. W jej ramach Twierdza Iwanogorod została zmieniona w twierdzę fortową. Wzniesiono siedem fortów, z czego cztery zlokalizowano na prawym brzegu Wisły, a trzy na brzegu lewym. Roboty budowlane fortów rozpoczęto w 1878 r. Forty, zbudowane na planie pięcioboku, miały zbliżoną do siebie wielkość i warunki artyleryjskie. Wszystkie forty, cytadela i fort Gorczakowa połączone były bitymi drogami

Sala klubowa w budynku nr 1

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

wewnętrznymi, a także posiadały łączność telegraficzną z podziemną instalacją. Pod koniec XIX wieku w twierdzy rozbudowano magazyny artyleryjskie i zorganizowano warsztaty rusznikarskie oraz prochownię. Mimo zmian twierdza, podobnie jak większość rosyjskich umocnień, stała się przestarzała i niedostosowana do warunków nowoczesnej wojny. W 1909 r. wydano rozkaz całkowitej likwidacji fortyfikacji linii obronnej na Wiśle. W rezultacie wojsko opuściło twierdzę Iwanogorod, co spowodowało rabunek materiałów budowlanych z cytadeli przez okoliczną ludność.

MARCIN TARKOWSKI

Klatka schodowa w budynku siedziby Dowództwa 4 Skrzydła Lotnictwa Szkolnego

Żeliwne elementy ozdobne schodów

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Fasada budynku biurowo-sztabowego

MARCIN TARKOWSKI

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Front budynku klubowego

SALA
TRADYCJI

MARCIN TARKOWSKI

Brama przejazdowa

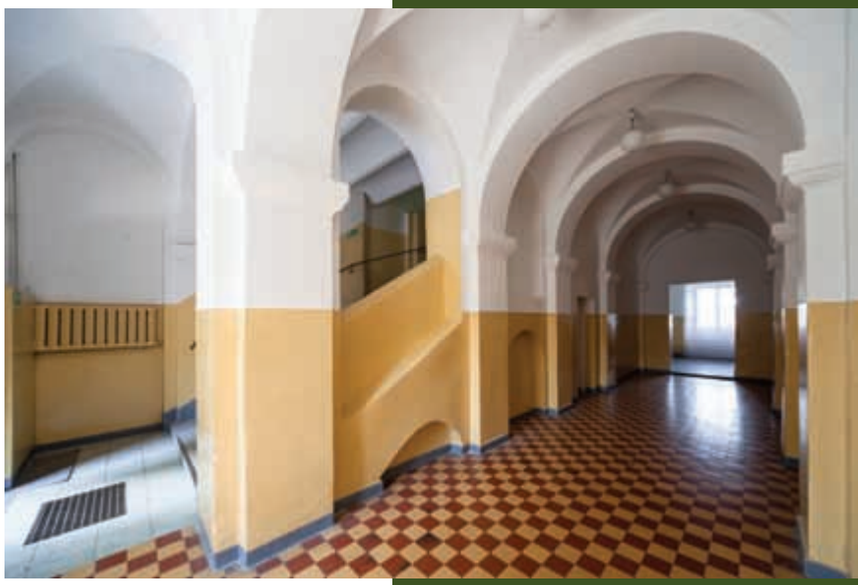

Wnętrze budynku koszarowego

Charakterystyczne okna twierdzy

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Fragment budynku koszarowego

Kapliczka Matki Boskiej

W latach 1914–1915 okolice twierdzy były polem ciężkich zmagań między wojskami rosyjskimi a niemieckimi i austro-węgierskimi. Większość obiektów twierdzy została w 1915 r. zniszczona przez ewakuujących się Rosjan.

W listopadzie 1918 r. Twierdza Dęblin przeszła we władanie nowo powstałego Wojska Polskiego. Odegrała też poważną rolę w sierpniowych wydarzeniach w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r.

W latach 1922–1933 przeprowadzono w twierdzy prace konserwatorskie i remontowe, finansowane przez Ministerstwo Spraw Wojskowych.

Ostatnim aktem w historii Twierdzy Dęblin był okres drugiej wojny światowej. Nie odegrała ona jednak roli jako znaczący zespół ufortyfikowany, gdyż istniała zaledwie w stanie szczątkowym.

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

MARCIN TARKOWSKI

Dom duchowieństwa prawosławnego

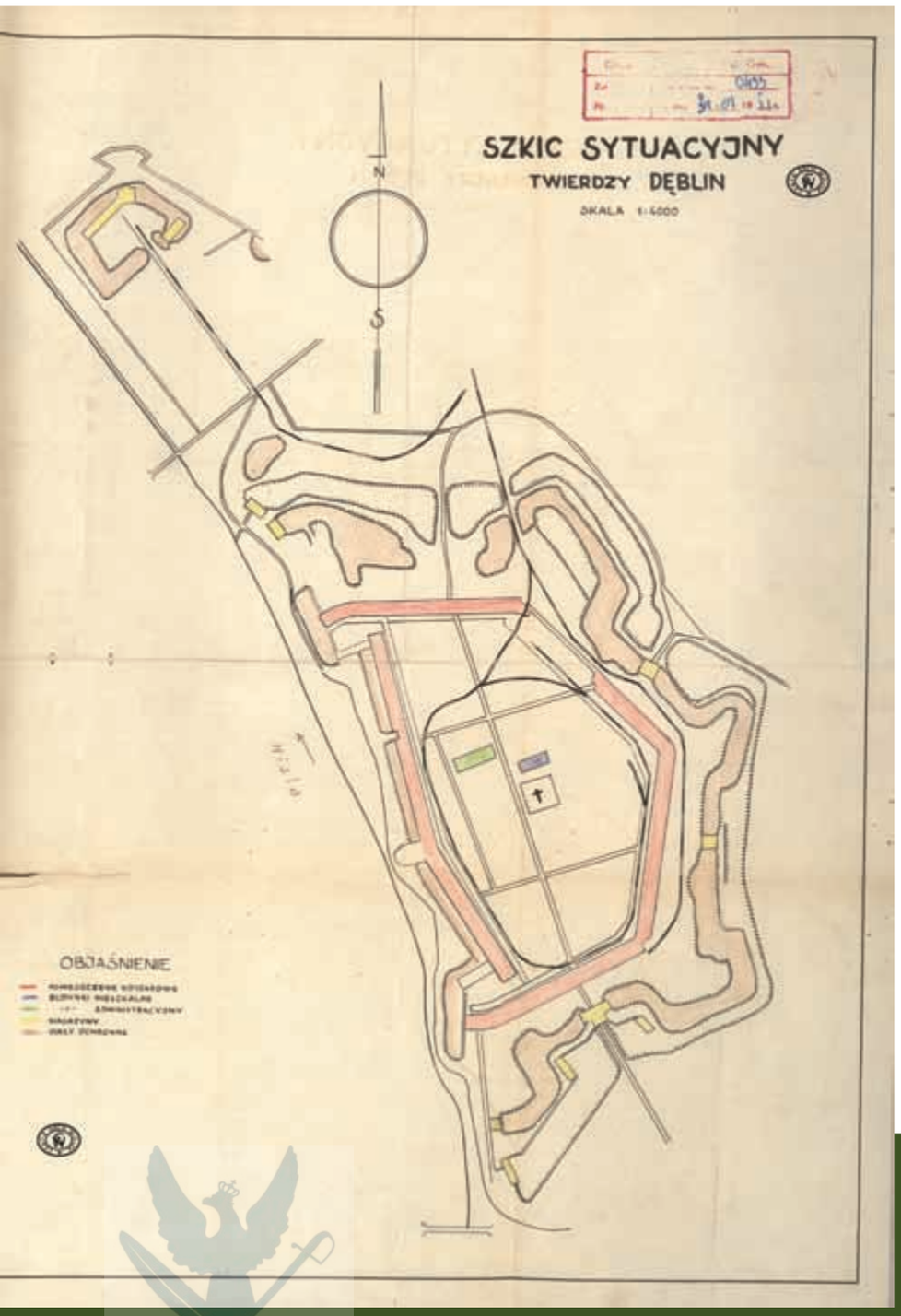

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

W czasie okupacji na terenie twierdzy mieścił się obóz jeniecki Stalag 307. Po drugiej wojnie światowej teren cytadeli był użytkowany przez jednostki wojskowe aż do czasów współczesnych. Pozostałości istniejących fortów zostały opuszczone. Najlepiej zachowany jest Fort II „Mierzwiączka".

Szkic sytuacyjny Twierdzy Dęblin

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

SŁOWNIK POJĘĆ

arkada – element architektury składający się z dwóch podpór (filarów, kolumn) połączonych łukiem

attyka (łac. *atticus*) – najwyższa część ściany umieszczona ponad gzymsem wieńczącym budowlę. Stanowi bądź ściankę poddasza, bądź element wolno stojący, zasłaniający dach. Pod względem ukształtowania rozróżniamy: pełne – w formie ślepego muru; ażurowe – z wyciętym motywem zdobniczym, np. arkadowe, balustradowe; grzebieniowe – składające się z pełnej ścianki poziomej cokołu i grzebienia

bastion – główny element umocnień obronnych w postaci wysuniętych narożników, w kształcie pięcioboku o otwartej podstawie, stosowany do końca XVI w.

basteja – dzieło obronne w kształcie niskiej baszty o narysie koła lub podkowy, wykonane jako nasyp ziemny lub murowany

biforium – dwudzielne, arkadowe okno

boniowanie – opracowanie lica muru tak, by zaakcentować krawędzie prostokątnych kamieni dla uzyskania efektu dekoracyjnego

donżon (fr. *donjon*) – masywna baszta znajdująca się wewnątrz warowni średniowiecznych, ostatni punkt obrony załogi. W polskim budownictwie obronnym odpowiednikiem d. był stołp

eklektyzm – (gr. *eklgein* – 'wybiera') – zjawisko charakterystyczne dla sztuki i architektury XIX w., występujące od lat 30. Związane jest z postawą historyzmu romantycznego; poparte teoriami estetyków, wg których piękno jest wielorakie i poszczególne jego przejawy należy konfrontować ze sobą. Przykładem e. może być działalność architektów europejskich, jak G. Semper czy Ch. Garnier; w Polsce – Henryk Marconi, Józef Dziekoński i wielu innych, którzy łączyli np. elementy renesansu włoskiego i innych szkół narodowych, ornamentykę mauretańską i formy bizantyjskie, gotyk ze stylami wschodnimi itd.

empora (niem. *empore*) – rodzaj galerii lub loży na piętrze otwartej do wnętrza budowli

facjata – (wł. *facciata*) inaczej mansarda – pomieszczenie mieszkalne na poddaszu

faseta – ukośne ścięcie graniastej krawędzi naroża

feston (łac. *festum* – 'święto') inaczej **girlanda** – motyw dekoracyjny w formie podwieszonego po bokach, zwisającego ku dołowi pęku kwiatów, liści, owoców lub podwieszonej w ten sposób draperii; punkty podwieszenia wyróżnione są często guzem i przewiązane swobodnie wstęgą lub kokardą

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

fronton (łac. *frons* – 'czoło') inaczej **przyczółek, naczółek** lub **czoło** – trójkątny szczyt budowli antycznej lub klasycyzującej, utworzony przez gzyms poziomy oraz nachylone gzymsy na krawędziach połaci dachowych, ujmujące tympanon

karta Wenecka (pełna nazwa: Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych) – międzynarodowa konwencja określająca zasady konserwacji i restauracji zabytków architektury. Przyjęta została w 1964 r. przez II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji

kazamata – sklepiony schron w fortyfikacji stałej, zabezpieczony warstwą ziemi, zaopatrzony w strzelnicę

kojec – schron bojowy flankujący fosę, rozpowszechniony przede wszystkim w fortyfikacji o narysie poligonalnym; w zależności od możliwości obstrzału – na jedną lub dwie strony

kokosznik – dekoracyjny szczyt, występujący w sakralnej architekturze ruskiej XVI–XVII w. Najczęściej ma charakterystyczny kształt łuku zwanym „oślim grzbietem"

krenelaż (fr. *crénelage* – 'karbowanie', 'ząbkowanie') inaczej **blanki** (łac. *planca* – 'deska') – strzelnice w murze: regularne występy mające kształt prostokątnych zębów, wieńczące mur w budownictwie obronnym zwłaszcza średniowiecznym

maszkaron (wł. *maschera* – 'maska') – przedstawienie ludzkiej twarzy w ujęciu groteskowym stosowane najczęściej jako wypukłorzeźbiony motyw dekoracyjny w architekturze

oculus (łac. oko) – okrągły otwór okienny, na ogół przeszklony, o niezdobnym obramieniu, często umieszczany na szczycie kopuły lub w ścianie

panoplia (gr. *pan* – 'wszystko', *hoplon* – 'uzbrojenie') – motyw dekoracyjny naśladujący, na ogół symetrycznie ułożoną, grupę rozmaitej broni wraz ze zbroją

pierzeja – ciąg frontowych elewacji stanowiący jedną stronę placu lub rynku, traktowany jako całość przestrzenną

pilaster (łac. pila – 'słup') – płaski filar występujący ze ściany, składający się z elementów analogicznych do kolumny, służący do dekoracyjnego rozczłonkowania ścian

portal (łac. *porta* – 'drzwi', 'brama', 'wejście') – opracowane architektonicznie i rzeźbiarsko obramowanie drzwi

portyk (łac. *porticus*) – przedsionek bądź obejście dookoła budynku, osłonięte dachem, którego konstrukcja jest wsparta na kolumnach, dzięki czemu stanowi wnętrze otwarte, w rodzaju galerii

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

ryzalit – wysunięta do przodu część budynku, co w planie uwidocznia się wyłamaniem konturu budowli

sgraffito (wł. *wyskrobanie*) – technika malarstwa ściennego, polegająca na pokrywaniu muru dwiema cienkimi warstwami barwnego tynku i wyskrobaniu rysunku w warstwie zewnętrznej, przez co odsłania się warstwę spodnią, tworząc w ten sposób barwną kompozycję

stiuk (wł. *stucco*) – szybko schnąca masa z gipsu, wapna, ewentualnie drobnego piasku i pyłu marmurowego wymieszanych z wodą klejową. Wykorzystywany do kształtowania sztukaterii bądź wykorzystywany jako podkład pod złocenia i polichromie

supraporta (łac. *supra* – 'nad' i *porta* – 'drzwi') inaczej **naddźwiernik** – płaszczyzna wydzielona nad drzwiami zdobiona płaskorzeźbą lub malowidłem

trawers – część konstrukcyjna mebla w kształcie pręta, listwy, łącząca nogi stołu, fotela, krzesła, celem wzmocnienia statyczności i konstrukcji sprzętu

tondo (wł. – *koło*) – obraz lub płaskorzeźba o okrągłym kształcie

tympanon – trójkątne pole zawarte pomiędzy gzymsami frontonu, wypełnione dekoracją rzeźbiarską

wykusz – element architektoniczny wysunięty przed lico budynku, stanowiący jakby odsłonięty balkon

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

BIBLIOGRAFIA

Dokumentacja obiektów

Karty ewidencyjne zabytków prowadzone przez rejonowe zarządy infrastruktury.

Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa Miejskiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze.

Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie.

Plan Ochrony Zabytków Nieruchomych Zespołu Dowództwa Floty Marynarki Wojennej – obecnie Komendy Portu Wojennego w Gdyni, obiektów będących w trwałym zarządzie Rejonowego Zarządu Infrastruktury w Gdyni na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (bud. nr: 1, 2, 24, 25, 277).

Plan Ochrony Zabytku Nieruchomego Hotelu „Polska Riviera" – obecnie Klubu Marynarki Wojennej „Riwiera" w Gdyni, obiektu będącego w trwałym zarządzie Rejonowego Zarządu Infrastruktury w Gdyni na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Publikacje książkowe i artykuły

Budzyński Z., *Encyklopedia Rzeszowa,* Wydawnictwo RS Druk, Rzeszów 2004.

Centrum Szkolenia Łączności i Informatyki. Wydział Dydaktyczny *Historyczne miejsca i obiekty Zegrza* cz. 1, wyd. CSŁiI, Zegrze 2003.

Dąbrowski J., Topolewski S., *Historia Garnizonu Zegrze w latach 1873-1939,* wyd. Ajaks, Pruszków 2003.

Dobroński A. Cz., Szczygieł-Rogowska J., *Białystok, lata 20., lata 30.,* Instytut Wydawniczy „Kreator", Białystok 2003.

Karwice, „Przegląd Wojsk Lądowych", Warszawa 1993.

Kraków w latach 1918–1939, praca zbiorowa pod red. J. Bieniarzówny, J.M. Małeckiego, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1997.

Królikowski L., *Twierdza Warszawa,* Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2002.

Królikowski L., *Twierdza Warszawa,* Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2002.

Kulak T., *Wrocław przewodnik historyczny,* Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1997.

Kusiak F., Tkaczew W., *65 lat Śląskiego Okręgu Wojskowego 1945–2010,* Wojskowe Stowarzyszenie „Sport Turystyka Obronność", Warszawa 2010.

Leykam J.M., „Sprawozdanie Funduszu Kwaterunku Wojskowego 1927–1937", Fundusz Kwaterunku Wojskowego, wydanie własne, 1938.

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej

Łagowski S., *Historia Warszawskiej Cytadeli*, Wydawnictwo Ajaks, Pruszków 2001.

Łagowski S.J., *Cytadela Warszawska 1832–2007*, Wydawnictwo Ajaks, Dowództwo Wojsk Lądowych, 2009.

Łukasik H., Turowicz A., *Twierdza Kraków znana i nieznana*, cz. 1, 3, Wydawnictwo F.U.H. Arkadiusz Wingert, Kraków 2001.

Łukasik H., *Twierdza Kraków znana i nieznana* cz. 2, Wydawnictwo F.U.H. Arkadiusz Wingert, Międzyzdroje 2001.

Muszyński J., *Aleja Niepodległości – elitarna ulica dawnej Zielonej Góry*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Środkowego Nadodrza*, red. W. Eckert, „Rocznik Lubuski", Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 2006, tom 32, cz. 1, s. 163.

Hajduczenia M., *Perła w koronie ciechocińskich zabytków*, broszura informacyjna, Ciechocinek, ok. 2004.

Najpiękniejsze zabytki. cz. 1. Polska południowa, praca zbiorowa pod red. P. Zalewskiego, De Agostini 2010.

Pakuła M., *Obiekty Garnizonu Zegrze 1890–1939*, Centrum Szkolenia Łączności i Informatyki, Zegrze 2014.

Perzyk B., *Twierdza Osowiec 1882–1915*, Warszawa 2004.

Przybyszewski S.M., *Historia Garnizonu Dęblin w latach 1832–1939*, Wydawnictwo Ajaks, Pruszków 2004.

Rożek M., *Kraków. Przewodnik historyczny*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2002.

Sobczak J., *Kościoły Poznania*, Wydawnictwo Debiuty, Poznań 2006.

Wap A., *Twierdza Osowiec*, Ośrodek Badań Historii Wojskowej Muzeum Wojska w Białymstoku, Białystok 1994 r.

Wiśniewski T., *Białystok w starej pocztówce*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Białystok 1990.

Wrocław jego dzieje i kultura, praca zbiorowa pod red. Z. Śmiechowskiego Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1978.

Wystawa XV-lecia budownictwa wojskowego, Wydawnictwo Architektura i Budownictwo, Warszawa 1933.

Zieliński J., *Atlas dawnej architektury ulic i placów Warszawy – Śródmieście historyczne*, tom 8, Biblioteka Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, 2002.

Źródła internetowe

<16brl.p11.pl/>

<6bpd.mil.pl>

<archive.today/3TIrj>

<dish.robbstark.com.pl/Pa%C5%82ac_Kr%C3%B3lewski_w_%C5%81obzowie_(Krak%C3%B3w).html>

<elzbieta.archidiecezja.wroc.pl/>

<forty.waw.pl>

WOJSKOWE CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

<forty.waw.pl>
<jpilsudski.org/artykuly-historyczne-pilsudski/jozef-pilsudski-w-anegdocie/item/2214-dom-bez-kantow>
<krakow.ordynariat.pl/>
<krowodrza.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=133:paac-w-obzowie&catid=40:historia&Itemid=28>
<mmkrakow.pl/partner/Klub+Garnizonowy>
<parafiawojskowa.bydgoszcz.pl/>
<polot.net/?p=165>
<rziwroclaw.wp.mil.pl/>
<sekretywarszawy.pl>
<sztuka.net.pl>
<um.warszawa.pl/o-warszawie/kompendium-wiedzy/fort-ix-czerniakowski>
<wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/51,35771,14229101.html?i=10>
<www.warszawa1939.pl>
<zamekczocha.com/>
<zamkipolskie.com/czocha/czocha.html>
<miastociechocinek.pl/>
<parafiagarnizonowapoznan.pl/>
<klubriwiera.mw.mil.pl>
<cwtid.mw.mil.pl>
<pl.wikipedia.org>
<ekonlex.pl/sw-wojciech/>
<jozafatkomorowo.pl>
<nlot.pl>

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

Wojskowe Centrum
Edukacji Obywatelskiej

ISBN 978-83-63755-53-9